

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Πτυχιακή Εργασία

Τίτλος Πτυχιακής Εργασίας:

**«Η διερεύνηση της ετοιμότητας των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας
εκπαίδευσης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και
ταυτότητας φύλου των παιδιών σχολικής ηλικίας»**

Φοιτήτρια: Κερίμι Ναγιάντα

Α.Ε.Μ.: 4448

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2021

Φύλο Εξέτασης

1. Επόπτης: Στεργιανή Γκιαούρη:

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

2. Επόπτης: Άννα Καρολίνα Ρετάλη:

Βαθμός:

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Γενικός Βαθμός:

Η συγγραφέας Ναγιάντα Κερίμι βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στις εργασίες τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Υπογραφή:

Ημερομηνία:

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες.....	5
Περίληψη.....	6
Abstract	7
Εισαγωγή	8
Θεωρητικό υπόβαθρο	9
Κεφάλαιο 1ο: Η Σεξουαλικότητα	9
1.1. Σεξουαλικότητα	9
1.1.1. Ταυτότητα Φύλου.....	9
1.1.2. Βασικά χαρακτηριστικά φύλου	10
1.1.3. Έκφραση φύλου.....	11
1.1.4. Σεξουαλικός Προσανατολισμός.....	11
Κεφάλαιο 2ο: Σεξουαλικότητα και παιδική ηλικία.....	12
2.1. Σεξουαλικότητα και παιδική ηλικία: Κίνδυνοι και προστατευτικοί παράγοντες.....	12
2.2. Ψυχοσεξουαλική Ανάπτυξη	14
2.3. Παιδική σεξουαλική κακοποίηση.....	16
Κεφάλαιο 3ο: Η Σεξουαλική Αγωγή.....	17
3.1. Σεξουαλική Αγωγή- Ορισμός.....	17
3.2. Σεξουαλική Αγωγή και ο ρόλος της Οικογένειας	19
3.3. Η Σεξουαλική Αγωγή στην Ελλάδα	21
3.3.1. Το Δημοτικό Σχολείο και η Σεξουαλική Αγωγή.....	23
3.3.2. Σεξουαλική Αγωγή και τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα στην Ελλάδα	27
3.4. Η Σεξουαλική Αγωγή ανά τον κόσμο	29
3.4.1. Η Σεξουαλική Αγωγή και τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα ανά τον κόσμο.....	31
Κεφάλαιο 4ο: ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα.....	31
4.1. ΛΟΑΤΚΙ+ Ορολογία	31
4.1.1. Ομοφοβία - Τρανσοφοβία.....	33
4.2. Σχολικός εκφοβισμός.....	34
4.2.1. Ομοφοβία και τρανσοφοβία στον σχολικό χώρο.....	34
B. Ερευνητικό Μέρος	35
Κεφάλαιο 5ο : Μεθοδολογία	35
Εισαγωγή	35
5.1. Σκοπός Έρευνας.....	36
5.2. Μεθοδολογία	36
Κεφάλαιο 6ο : Αποτελέσματα.....	37

6.1.Μέρος Α΄	37
6.2. Μέρος Β΄.....	46
6.3. Μέρος Γ΄	57
6.4. Μέρος Δ΄	68
Κεφάλαιο 7°	80
Συζήτηση.....	80
Βιβλιογραφία.....	85
Ιστογραφία	85
Παράρτημα.....	89

Ευχαριστίες

Αυτή τη σελίδα θα ήθελα να την αφιερώσω ώστε να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που στάθηκαν δίπλα μου κατά τη διάρκεια της συγγραφής της εργασίας αυτής.

Πρωτίστως, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια κ. Γκιαούρη Στεργιανή για την πολύτιμη βοήθειά της, για τη συνεργασία και εμπιστοσύνη της καθ' όλη τη διάρκεια.

Έπειτα, θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους παρείχαν κάποιον από τον πολύτιμο χρόνο τους για να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο της παρούσας εργασίας.

Τέλος, το πιο μεγάλο ευχαριστώ θα ήθελα να το πω στην οικογένεια και τους φίλους μου για την στήριξη και την υπομονή που μου παρείχαν, όχι μόνο στη παρούσα διαδικασία αλλά και σε όλη την ακαδημαϊκή πορεία μου.

Περίληψη

Η παρούσα ερευνητική εργασία επιχειρεί να προσεγγίσει και να διερευνήσει τα θέματα που αφορούν τη Σεξουαλικότητα και τη Σεξουαλική Αγωγή εν γένει στο σύγχρονο Ελληνικό Σχολείο. Στόχος της δικής μας έρευνας ήταν να διερευνηθεί η ετοιμότητα των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στα θέματα που αφορούν το σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου στα παιδιά της σχολικής ηλικίας.

Αρχικά, επιχειρήθηκε να γίνει μια παρουσίαση της μελέτης μας για τη σεξουαλικότητα, τη Σεξουαλική Αγωγή και της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα και πώς αυτά τα ζητήματα εντάσσονται στην εκπαιδευτική διαδικασία του Ελληνικού σχολείου. Επίσης, μελετήθηκαν ζητήματα όπως είναι η ομοφοβία, ο εκφοβισμός στον σχολικό χώρο και η παιδική σεξουαλική κακοποίηση.

Η έρευνά μας αφορούσε εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης για τις απόψεις τους, την ετοιμότητα και την επιμόρφωσή τους σε ζητήματα σεξουαλικής αγωγής. Τα στοιχεία που προέκυψαν ήταν θετικά και φαίνεται ότι το πεδίο για τη σεξουαλική αγωγή ωριμάζει και υπάρχει θέληση για την ένταξή της από την πλευρά των εκπαιδευτικών με την τελική απόφαση να την έχει η πολιτεία.

Όσον αφορά τα θέματα που σχετίζονται με την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, οι εκπαιδευτικοί εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον να επιμορφωθούν και να τα εντάξουν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Είναι σημαντικό να ενταχθούν άμεσα τα ζητήματα αυτά στην τάξη, καθώς πολλά παιδιά δέχονται εκφοβισμό για τη διαφορετικότητά τους.

Λέξεις κλειδιά: σεξουαλική αγωγή, σεξουαλικός προσανατολισμός, ταυτότητα φύλου, πρωτοβάθμια εκπαίδευση

Abstract

The present research paper attempts to approach and explore the issues concerning sexuality and sexual education in general in the contemporary Greek School. The aim of our research was to investigate the readiness of primary school teachers on issues related to sexual orientation and gender identity in school-age children.

First, an attempt was made to present our study on sexuality, sexual education and the LGBTQ+ community and how these issues are integrated into the educational process of the Greek school. Issues such as homophobia, bullying in schools and child sexual abuse were also studied.

Our survey asked primary school teachers about their views, preparedness and training on sex education issues. The data that emerged were positive and it seems that the field of sex education is maturing and there is a will for its inclusion on the part of teachers, with the final decision being made by the state.

Regarding issues related to the LGBTQ+ community, teachers are particularly interested in training and integrating them into the educational process. It is important to integrate these issues directly into the classroom, as many children are bullied for being different.

Key words: sexual education, sexual orientation, gender identity, primary education

Εισαγωγή

Η σεξουαλικότητα, το σεξ και οι ανθρώπινες σχέσεις είναι μια σημαντική πτυχή της ανθρώπινης ζωής. Πολλές φορές αυτά τα ζητήματα θεωρείται ότι αφορούν μόνο τους ενήλικες και ότι τα παιδιά αποκτούν την σεξουαλικότητα και τις απορίες τους για αυτή κάποια στιγμή στην εφηβεία. Αυτό όμως δεν συνάδει με την πραγματικότητα. Όπως αναφέρει και ο Φρόντ, οι άνθρωποι είναι σεξουαλικά όντα και από τους πρώτους μήνες της ζωής τους αρχίζουν και ανακαλύπτουν αυτή τη σεξουαλικότητα.

Βάσει των προηγούμενων, τα παιδιά δε θα έπρεπε να αποκλείονται από το να γνωρίζουν και να διδάσκονται για τα θέματα της σεξουαλικότητας. Το θέμα της σεξουαλικής αγωγής δεν είναι μόνο χρέος της οικογένειας αλλά και της εκπαίδευσης.

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση πραγματοποιείται καταρχήν από τους γονείς, οι οποίοι έχουν τον πρώτο ρόλο στη ζωή του παιδιού, αποτελούν πρόσωπα αναφοράς και πρότυπα ταύτισης για το ίδιο και μεταφέρουν αξίες και στάσεις ζωής μέσα από τη σχέση τους μαζί του και τη συμπεριφορά τους. Δεύτερος σημαντικός σταθμός στη ζωή του παιδιού είναι το σχολείο, το οποίο αποτελεί φορέα γνώσης, μάθησης και κοινωνικοποίησης. Και τα δύο αυτά συστήματα (οικογενειακό και σχολικό-εκπαιδευτικό) οφείλουν να συμβάλλουν στη σωστή ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του παιδιού για θέματα που αφορούν τον εαυτό του και τις σχέσεις του με τους άλλους στο παρόν και στο μέλλον, με σκοπό την προαγωγή της ψυχικής και σεξουαλικής υγείας του παιδιού και αυριανού ενήλικα και την πρόληψη. (Ασκητής, χ.χ.)

Η σεξουαλική αγωγή δεν αφορά μόνο το σεξ. Πολλοί γονείς έχουν την πεποίθηση ότι μιλώντας με τα παιδιά τους για αυτά τα θέματα τα ωθούν πιο νωρίς στην έναρξη της σεξουαλικής τους ζωής. Κάτι τέτοιο βέβαια δεν ισχύει, με το ακριβώς αντίθετο να συμβαίνει. Έρευνες που έχουν γίνει έχουν δείξει ότι τα παιδιά που συζητάνε με τους γονείς του για αυτά τα ζητήματα έχουν καθυστερήσει την έναρξη της σεξουαλικής τους ζωής.

Πολύ σημαντική είναι και η ένταξη των ζητημάτων της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας. Πολλά παιδιά δεν γνωρίζουν τα διάφορα συναισθήματα που τους δημιουργούνται, τα οποία είναι διαφορετικά από τα κοινωνικά πρότυπα. Αυτό μπορεί να οδηγήσει σε ενοχές και δημιουργία μιας αρνητικής εικόνας του εαυτού. Πολλά είναι και τα περιστατικά εκφοβισμού των μαθητών της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας. Το σχολείο έχει χρέος να εξαλείψει τέτοια φαινόμενα και να ενημερώσει τους μαθητές ανάλογα.

Θεωρητικό υπόβαθρο

Κεφάλαιο 1ο: Η Σεξουαλικότητα

1.1. Σεξουαλικότητα

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας η σεξουαλικότητα είναι μια κεντρική πτυχή της ανθρώπινης ύπαρξης καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής περιλαμβάνει το φύλο, τις ταυτότητες και τους ρόλους του φύλου, τον σεξουαλικό προσανατολισμό, τον ερωτισμό, την ευχαρίστηση, την οικειότητα και την αναπαραγωγή. Η σεξουαλικότητα βιώνεται και εκφράζεται με σκέψεις, φαντασιώσεις, επιθυμίες, πεποιθήσεις, στάσεις, αξίες, συμπεριφορές, πρακτικές, ρόλους και σχέσεις. Ενώ η σεξουαλικότητα μπορεί να περιλαμβάνει όλες αυτές τις διαστάσεις, δεν βιώνονται ή εκφράζονται πάντα όλες. Η σεξουαλικότητα επηρεάζεται από την αλληλεπίδραση βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών, νομικών, ιστορικών, θρησκευτικών και πνευματικών παραγόντων. (Defining sexual health, χ.χ.χ.χ.) Η σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία προϋποθέτει μια θετική προσέγγιση χαρακτηριζόμενη από σεβασμό στη σεξουαλικότητα και τις σεξουαλικές σχέσεις καθώς και τη δυνατότητα απόκτησης ευχάριστων και ασφαλών σεξουαλικών εμπειριών, χωρίς εξαναγκασμό, διάκριση και άσκηση βίας (Αράπη, 2019).

1.1.1. Ταυτότητα Φύλου

Η σεξουαλική ταυτότητα είναι μια σύνθετη έννοια που περιλαμβάνει βιολογικούς παράγοντες, ρόλους φύλου, κοινωνικοπολιτισμικές επιρροές και σεξουαλικό προσανατολισμό σε σχέση με τη σεξουαλική ανάπτυξη (Clark & Caffarella, 1999, σελ. 49).

Όταν αναφερόμαστε στη ταυτότητα φύλου του ατόμου αναμένουμε ότι αυτό το φύλο θα συμβαδίζει με το φύλο που του αποδόθηκε βάσει των βιολογικών-ανατομικών χαρακτηριστικών του όμως αυτό δεν συμβαίνει πάντα. Ο όρος cisgender (ή cis/σις) περιγράφει τα άτομα που η ταυτότητα φύλου ταυτίζεται με το αποδοθέν φύλο τους, ενώ για τα άτομα των οποίων η ταυτότητα φύλου διαφέρει από το φύλο που τους αποδόθηκε στη γέννηση χρησιμοποιείται ο όρος τρανς (ή διεμφυλικός/ή/ό). (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 74).

Ωστόσο, υπάρχουν και άτομα τα οποία δεν αυτοπροσδιορίζονται ούτε ως αρσενικά αλλά ούτε και ως θηλυκά. Ο όρος "non-binary" (μη δυαδικό) έχει αναδειχθεί τα τελευταία χρόνια (ιδίως στη Βόρεια Αμερική) ως όρος-ομπρέλα που συμπεριλάβει τα άτομα των οποίων το φύλο δεν εμπίπτει με σαφήνεια στο κυρίαρχες δυαδικές κατηγορίες φύλου "άνδρας/ αγόρι" και "γυναίκα/ κορίτσι". Στην πιο συνηθισμένη χρήση του, το "μη δυαδικό" είναι ένας τρόπος περιγραφής και όχι ένα όρος ταυτότητας (Frohard-Dourlent, Dobson, Clark, Doull, & Saewyc, 2016, σελ. 2).

Επιπλέον, υπάρχει και ο όρος gender non-conforming, ο οποίος χρησιμοποιείται για τα άτομα των οποίων η ταυτότητα φύλου δεν ταυτίζεται απόλυτα με το φύλο που τους αποδόθηκε στη γέννηση ή/και η έκφραση φύλου τους διαφέρει από αυτή που αναμένεται να επιτελούν βάσει του φύλου που τους αποδόθηκε κατά τη γέννηση (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 75).

Έτσι λοιπόν μπορούμε να καταλάβουμε ότι ο διαχωρισμός των φύλων σε αρσενικό και θηλυκό δεν ανταποκρίνεται σε όλους τους ανθρώπους. Το αν ένα άτομο θέλει να αποκαλείται άντρας, γυναίκα ή και τα δύο είτε με όρο εκτός του διπόλου των δύο προκαθορισμένων φύλων είναι καθαρά προσωπική επιλογή. Η επιλογή αυτή τις περισσότερες φορές κατακρίνεται, δεν γίνεται αποδεκτή, ακόμη μπορεί να φτάσει και σε βίαιες συμπεριφορές ενάντια στα άτομα αυτά.

1.1.2. Βασικά χαρακτηριστικά φύλου

Τα βασικά βιολογικά και ανατομικά χαρακτηριστικά του φύλου χωρίζονται σε δύο κατηγορίες: τα πρωτογενή και τα δευτερογενή χαρακτηριστικά. Τα πρωτογενή χαρακτηριστικά αφορούν τα εσωτερικά και τα εξωτερικά αναπαραγωγικά όργανα, τα επίπεδα ορμονών του φύλου και τα φυλετικά χρωμοσώματα. Τα δευτερογενή χαρακτηριστικά του φύλου αναφέρονται στην ανάπτυξη του στήθους, η τριχοφυΐα, η κατανομή της μυϊκής μάζας και του λίπους στο σώμα κ.ά. (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 71).

Βάσει των πρωτογενών χαρακτηριστικών διαχωρίζουμε τα δύο φύλα σε αρσενικά και θηλυκά. Τα αρσενικά έχουν τα XY χρωμοσώματα, υψηλότερα επίπεδα τεστοστερόνης κ.ά. Από την άλλη έχουμε το θηλυκό φύλο που έχει XX χρωμοσώματα, υψηλότερα επίπεδα οιστρογόνων κ.ά. (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 72).

Όπως ήδη έχει αναφερθεί και πριν ο διαχωρισμός αυτός δεν ανταποκρίνεται σε όλους τους ανθρώπους. Η ένταξη ή η μη ένταξη ενός ατόμου στα καθορισμένα φύλα είναι μια πολύ προσωπική διαδικασία και πορεία.

Τέλος, υπάρχει διαφοροποίηση όσον αφορά το βιολογικό με το κοινωνικό φύλο. Το βιολογικό φύλο καθορίζεται βάσει των χαρακτηριστικών που είδαμε παραπάνω ενώ το κοινωνικό φύλο καθορίζεται από τα πολιτιστικά, θρησκευτικά και κοινωνικά πρότυπα. Τα κοινωνικά πρότυπα ορίζουν σε όλες τις κοινωνίες, τα πολιτιστικά περιβάλλοντα και τα θρησκευτικά τον ρόλο που έχει μια γυναίκα και ένας άντρας στο κοινωνικό σύνολο.

1.1.3. Έκφραση φύλου

Η έκφραση φύλου αναφέρεται στον τρόπο που ένα άτομο επικοινωνεί την ταυτότητα φύλου σε άλλους, μέσω της συμπεριφοράς, των ρούχων, των χτενισμάτων, της φωνής ή των χαρακτηριστικών του σώματός του. (Πολύχρωμο Σχολείο, χ.χ.χ.χ.) Οι εκφράσεις αυτές των φύλων, τα έμφυλα στερεότυπα, είναι κυρίως κατασκευασμένες από την κοινωνία, τα πολιτιστικά χαρακτηριστικά και τα θρησκευτικά «πιστεύω» της εκάστοτε κοινωνίας. Ανάλογα το τι έχει ορίσει η κάθε κοινωνία ότι ταιριάζει στα δύο φύλα, αναμένει και την αντίστοιχη έκφραση. Αυτές οι προσδοκίες πολλές φορές περιορίζουν και καταπιέζουν τα κοινωνικά φύλα στα όρια του αποδεκτού.

1.1.4. Σεξουαλικός Προσανατολισμός

Ο σεξουαλικός προσανατολισμός συνιστά τη σταθερή σεξουαλική έλξη προς το αντίθετο φύλο (ετεροφυλοφιλία), το ίδιο φύλο (ομοφυλοφιλία) ή και τα δύο φύλα (αμφιφυλοφιλία) ή την έλλειψη ενδιαφέροντος για άτομα οποιουδήποτε φύλου (ασεξουαλικότητα). Ο σεξουαλικός προσανατολισμός διακρίνεται εννοιολογικά από άλλα συναφή φαινόμενα, όπως η προτίμηση σεξουαλικού συντρόφου, η ταυτότητα φύλου και η σεξουαλική συμπεριφορά (Wang, Wu, & Sun, 2019, σελ 1).

Οι περισσότεροι ερευνητές που μελετούν τον σεξουαλικό προσανατολισμό επικεντρώνονται στα αυτοαναφερόμενα πρότυπα σεξουαλικής έλξης των ατόμων και όχι στη σεξουαλική συμπεριφορά ή ταυτότητα, επειδή η σεξουαλική συμπεριφορά και ταυτότητα μπορεί να περιορίζονται εξαιρετικά από την τοπική κουλτούρα και επειδή η

σεξουαλική έλξη παρακινεί τη συμπεριφορά και την ταυτότητα, παρά το αντίστροφο (Bailey, Vasey, Diamond, Breedlove, Vilain, & Epprecht, 2016).

Επιστημονικά, ο σεξουαλικός προσανατολισμός είναι ένα σημαντικό, θεμελιώδες χαρακτηριστικό που δεν έχει μελετηθεί επαρκώς, επειδή είναι πολιτικά αμφιλεγόμενο (Bailey et al., 2016).

Αρχικά πρέπει να διασαφηνιστεί ότι ο σεξουαλικός προσανατολισμός δεν είναι μια επιλογή του ατόμου, όπως συμβαίνει με την σεξουαλική συμπεριφορά. Η διαμόρφωση του σεξουαλικού προσανατολισμού επηρεάζεται από διάφορους βιολογικούς, γνωσιακούς και ψυχολογικούς παράγοντες.

Αντίθετα, σε έρευνες που έχουν γίνει τα στοιχεία δείχνουν ότι για τα πιο συχνά υποτιθέμενα κοινωνικά αίτια της ομοφυλοφιλίας, όπως είναι η σεξουαλική στρατολόγηση από ομοφυλόφιλους ενήλικες, μοτίβα διαταραγμένης ανατροφής ή η επιρροή των ομοφυλόφιλων γονέων είναι γενικά αδύναμα σε μέγεθος και παραμορφωμένα από πολυάριθμους συγχυτικούς παράγοντες (Bailey et al., 2016).

Κεφάλαιο 2^ο: Σεξουαλικότητα και παιδική ηλικία

2.1. Σεξουαλικότητα και παιδική ηλικία: Κίνδυνοι και προστατευτικοί παράγοντες

Η ανθρώπινη σεξουαλική ανάπτυξη θεωρείται ως μια διαδικασία, η οποία αρχίζει με τη σύλληψη και συνεχίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής. Τα βρέφη, τα παιδιά, οι έφηβοι και οι ενήλικες είναι όλα σεξουαλικά όντα. Πράγματι, "η σεξουαλικότητα αποτελεί κεντρικό μέρος της ανθρώπινης ύπαρξης" (Siecus, 2004, σελ. 15). Αν και γνωρίζουμε πολλά για τις σεξουαλικές συμπεριφορές στην εφηβεία και την ενηλικίωση, η παιδική σεξουαλικότητα είναι ένα μάλλον παραμελημένο πεδίο στην έρευνα του φύλου (Robinson, 2008).

Η παιδική σεξουαλικότητα είναι ένα θέμα το οποίο δεν προσεγγίζεται συχνά από γονείς, εκπαιδευτικούς και την κοινωνία. Η άποψη ότι η σεξουαλικότητα ξεκινάει και απασχολεί τα παιδιά με την είσοδό τους στην εφηβεία είναι παρωχημένη. Η σεξουαλική ανάπτυξη των παιδιών ξεκινάει από μικρή ηλικία. Τα στάδια της σεξουαλικής ανάπτυξης είναι διαφορετικά αλλά υπαρκτά. Τα παιδιά ήδη από την

ηλικία των τριών ετών ανακαλύπτουν το σώμα τους και έχουν ερωτήσεις σχετικά με αυτό.

Η παιδική ηλικία ενέχει πολλούς κινδύνους και κάποιιοι από αυτούς έχουν σχέση με την σεξουαλικότητα. Η άγνοια που μπορεί να υπάρχει στα παιδιά για τα μέρη του σώματός τους που αφορούν τα γενετικά όργανα, μπορεί να προκαλέσει αυτοτραυματισμό στην προσπάθειά τους να ανακαλύψουν αυτό το κομμάτι του σώματός τους.

Είναι πιθανό τα παιδιά τα οποία έχουν απορίες, περιέργεια για ζητήματα τα οποία αφορούν το σεξ, τη σεξουαλικότητα, την ταυτότητα φύλου, την έκφραση φύλου να τους προκαλούν ντροπή, φόβο να τα εκφράσουν και να πιστεύουν ότι κάτι κάνουν λάθος, καθώς τα θέματα της σεξουαλικότητας θεωρούνται, αρκετές φορές, ταμπού. Έτσι τα παιδιά σχηματίζουν λανθασμένες απόψεις για αυτά τα ζητήματα με κίνδυνο να τις κουβαλάνε για την υπόλοιπη ζωή τους.

Τα παιδιά μικρότερης ηλικίας είναι πολύ πιο πιθανό να γίνουν θύματα σεξουαλικής κακοποίησης από παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας ή ενήλικες. Καθώς δεν γνωρίζουν ποιες είναι οι χειρονομίες και οι πράξεις που δεν επιτρέπονται να γίνονται στο σώμα τους από άλλους ανθρώπους, τα παιδιά αυτά αδυνατούν και να τις σταματήσουν. Αυτό προκαλεί σοβαρές επιπτώσεις τόσο στη σωματική, όσο και στη ψυχική υγεία τους.

Παράγοντες που θα μπορούσαν να προστατεύσουν τα παιδιά από αυτές τις συμπεριφορές και πράξεις είναι η οικογένεια, το σχολείο και η ίδια η κοινωνία. Οι γονείς από μικρή ηλικία θα πρέπει να μιλάνε με τα παιδιά τους για θέματα που αφορούν το σεξ και τη σεξουαλικότητα, χωρίς ντροπές και υπεκφυγές. Επιπλέον, θα πρέπει να τους επισημάνουν ποιες συμπεριφορές θεωρούνται ανάρμοστες από τους άλλους, με γλώσσα και τρόπο που ταιριάζει ανάλογα το ηλικιακό τους στάδιο.

Επίσης, το σχολείο θα πρέπει να είναι χώρος ενημέρωσης και προστασίας. Τα προγράμματα σεξουαλικής αγωγής, οι ενημερώσεις από ειδικούς επιστήμονες/ισσες θα πρέπει να προσφέρονται στο σχολείο για την ασφάλεια των μαθητών. Οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον προστασίας από διακρίσεις και εκφοβισμούς.

2.2. Ψυχοσεξουαλική Ανάπτυξη

Η Αναπτυξιακή Ψυχολογία περιγράφει την ανάπτυξη του ανθρώπου, η οποία αποτελεί τη σωματική, συναισθηματική, διανοητική, κοινωνική, αντιληπτική και την ανάπτυξη της προσωπικότητας, από τη γέννηση έως το θάνατο. Επίσης, διερευνά τις διαδικασίες που οδηγούν σε ηλικιακές αλλαγές και μεταβάσεις μεταξύ διαδοχικών αναπτυξιακών σταδίων. Η αναπτυξιακή ψυχολογία ασχολήθηκε αρχικά με τα παιδιά, σταδιακά που επεκτάθηκε στους εφήβους και τέλος στα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (Blake & Pope, 2008). Τα παιδιά επηρεάζονται σε μεγάλο ποσοστό από το περιβάλλον στο οποίο ζουν και μεγαλώνουν.

Ο Φρόιντ ήταν αυτός που προσπάθησε να δημιουργήσει μια θεωρία της προσωπικότητας η οποία θα μπορούσε να θεραπεύσει ασθενείς με συμπτώματα φόβου, άγχους και τραυματικών εμπειριών σε ανθρώπους που δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στα ζητούμενα της καθημερινής ζωής. Μέσω αυτής της θεωρίας ο Φρόιντ διαπίστωσε ότι μπορούσε να κατανοήσει καλύτερα τα προβλήματα των ασθενών του μετατρέποντάς τα σε άλλτες τραυματικές εμπειρίες της πρώτης παιδικής ηλικίας (Cole, Cole, & Lightfoot, 2009, σελ. 65).

Έτσι, από τα δεδομένα που συνέλεξε από τους ασθενείς του, που αφορούσαν τις αναμνήσεις τους και τα όνειρα από το παρόν τους, δημιούργησε μια γενική θεωρία ψυχολογικής ανάπτυξης που έδινε βάσει στον τρόπο με τον οποίο το παιδί ικανοποιούσε τις θεμελιώδεις βιολογικές ενορμήσεις (Cole et al., σελ. 65).

Επίσης, όπως αναφέρει ο Φρόιντ (1923, όπ. αναφ. στο Cole, Cole, & Lightfoot, 2009, σελ. 447-448) συνέβαλε σημαντικά στην κατανόηση της αναπτυξιακής ψυχολογίας με την θεωρία του σχετικά με την προσωπικότητα του ατόμου που αποτελείται από τρεις νοητικές δομές: το *Αυτό* αφορά το παρόν, τη γέννηση, λειτουργεί με κριτήριο την αρχή της ηδονής. Το *Αυτό* είναι ασυνείδητο, παρορμητικό και το ενδιαφέρει μόνο η άμεση ικανοποίηση των σωματικών ενορμήσεων. Όπως όμως περνούν τα πρώτα χρόνια της ζωής, το *Εγώ* αποκτά τον έλεγχο από το *Αυτό*. Τα παιδιά σε αυτή τη δομή γίνονται ικανά να ελέγχουν και να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους. Το εγώ εκτελεί λειτουργίες που βοηθούν το άτομο να προσαρμοστεί αποτελεσματικά στην πραγματικότητα, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητας να αντιλαμβάνονται με ακρίβεια τον κόσμο, να ανταποκρίνονται σε εξωτερικά και εσωτερικά ερεθίσματα και

να ελέγχουν τις κινήσεις. Τέλος, η τρίτη δομή είναι το *Υπερεγώ*, το οποίο έχει τέσσερις λειτουργίες: παρέχει κατεύθυνση (με βάση το εγώ-ιδεώδες), περιορίζει τη συμπεριφορά, τιμωρεί τη μη αποδεκτή συμπεριφορά και παρατηρεί και μετρά το εγώ σε σχέση με το εγώ-ιδεώδες. Επειδή το υπερεγώ περιέχει επίσης πρώιμες τιμωρητικές τάσεις, μπορεί να είναι σκληρό, μισαλλόδοξο και απαιτητικό, αν η ανάπτυξη δεν προχωρήσει καλά (Deal, 2007, σελ. 185).

Αντίθετα, ο όπως επισήμανε Έρικσον (1950, όπ. αναφ. στο Cole, Cole, & Lightfoot, 2009, σελ. 65-66) παρ'όλο που βασίστηκε σε πολλές από τις θεμελιώδεις ιδέες του Φρόιντ για την ανάπτυξη, εντούτοις έκανε τη διαφορά σε δύο βασικά σημεία. Το πρώτο σημείο ήταν η θεωρία του ότι οι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες αποτελούν το βασικό κίνητρο για την ανάπτυξη και όχι οι βιολογικές ενορμήσεις. Το δεύτερο σημείο ήταν ότι θεωρούσε την αναπτυξιακή διαδικασία συνεχόμενη, δηλαδή μέχρι το τέλος της ζωής του ανθρώπου και όχι μέχρι την εφηβεία.

Το παιδί από μικρή ηλικία αρχίζει και διαμορφώνει στοιχεία του χαρακτήρα του μέσω των εμπειριών που ζει. Είναι πολύ σημαντικό στα πρώτα αυτά χρόνια της ζωής του να αποκτήσει γνώσεις που θα μπορέσουν να του δώσουν βάσεις για να διαμορφώσει μια ολοκληρωμένη άποψη για ζητήματα της καθημερινής ζωής, της κοινωνίας, των προσωπικών σχέσεων και για την προσωπικότητά του.

Η ψυχοσεξουαλική ανάπτυξη στα μικρά παιδιά είναι ένα θέμα που οι παιδαγωγοί της πρώιμης παιδικής ηλικίας συχνά αγνοούν με την πεποίθηση ότι τα παιδιά δεν είναι σεξουαλικά όντα. Ωστόσο, τα μικρά παιδιά παρουσιάζουν συμπεριφορές που υποδηλώνουν συνειδητοποίηση των σεξουαλικών οργάνων και της ευχαρίστησης από πολύ νωρίς (Honig, 2000, σελ. 70).

Από τις παρατηρήσεις του σε ασθενείς και τις νευρώσεις τους ο Φρόιντ ανέπτυξε ένα μοντέλο πέντε επικαλυπτόμενων σταδίων της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης: στοματικό, πρωκτικό, φαλλικό, λανθάνον και γεννητικό. Η στοματική φάση αρχίζει στη βρεφική ηλικία όταν ένα μωρό αντλεί ικανοποίηση από θηλάζοντας το στήθος της μητέρας. Επειδή αυτής της φάσης, το στόμα και τα χείλη γίνονται οι πρώτες ερωτογενείς ζώνες στον άνθρωπο σώμα. Κατά τη διάρκεια της πρωκτικής φάσης, ο Φρόιντ πίστευε ότι η λίμπιντο του παιδιού γίνεται συγκεντρωμένη στην ενέργεια του πρωκτού για ικανοποίηση (Ehrmann, 2005).

Το φαλλικό στάδιο της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξη είναι το στάδιο κατά το οποίο το παιδί ανακαλύπτει την ερωτογενή ζώνη των γεννητικών οργάνων ως πηγή ευχαρίστησης. Μεταξύ του φαλλικού σταδίου και της εφηβείας, το παιδί μαθαίνει από το κοινωνικό του περιβάλλον, από την οικογένεια, τους φίλους, και το σχολείο πώς να διοχετεύσει τα σεξουαλικά του συναισθήματα σε κοινωνικά αποδεκτές μορφές συμπεριφοράς (Ehrmann, 2005).

Ο Φρόντλ δίδαξε ότι κατά τη διάρκεια της σύντομης περιόδου της προσχολικής ηλικίας, η λίμπιντο επικεντρώνεται στα γεννητικά όργανα. Θεώρησε ότι κατά τη διάρκεια των πρώτων σχολικών χρόνια (το οποίο ονόμασε λανθάνουσα περίοδο) τα παιδιά θα εμπλέκονται σε σχέσεις μεταξύ συνομηλίκων και μαθησιακές δραστηριότητες δεσμούς, και υπέθεσε (χωρίς πολλές αποδείξεις) που το σεξουαλικό ενδιαφέρον για τα γεννητικά όργανα θα υποχωρούσε για λίγο μέχρι την εφηβεία (Honig, 2000).

2.3. Παιδική σεξουαλική κακοποίηση

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας: «Παιδική σεξουαλική κακοποίηση είναι η εμπλοκή ενός παιδιού σε σεξουαλική δραστηριότητα που το ίδιο ή δεν κατανοεί πλήρως, δεν είναι σε θέση να συναινέσει μετά από ενημέρωση ή για τις οποίες το παιδί δεν είναι αναπτυξιακά προετοιμασμένο και δεν μπορεί να δώσει τη συγκατάθεσή του, ή που παραβιάζει τους νόμους ή τα κοινωνικά ταμπού της κοινωνίας. Η σεξουαλική κακοποίηση παιδιών αποδεικνύεται από αυτή τη δραστηριότητα μεταξύ ενός παιδιού και ενός ενήλικα ή ενός άλλου παιδιού που λόγω ηλικίας ή ανάπτυξη βρίσκεται σε σχέση ευθύνης, εμπιστοσύνης ή εξουσίας, η δραστηριότητα που αποσκοπεί στην ικανοποίηση ή την ικανοποίηση των αναγκών του άλλου ατόμου. Αυτό μπορεί να περιλαμβάνουν, μεταξύ άλλων, τα εξής:

- α) η παρακίνηση ή ο εξαναγκασμός ενός παιδιού να συμμετάσχει σε οποιαδήποτε παράνομη σεξουαλική δραστηριότητα,
- β) την εκμετάλλευση παιδιού για πορνεία ή άλλη παράνομη σεξουαλική εκμετάλλευση και πρακτικές,
- γ) την εκμεταλλευτική χρήση παιδιών σε πορνογραφικές παραστάσεις και υλικά.» (WHO, 1999).

Η παιδική σεξουαλική κακοποίηση αποτελεί σοβαρό ζήτημα για τις επιπτώσεις στην ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού αλλά και μείζον κοινωνικό πρόβλημα. Ο εκπαιδευτικός, που συχνά είναι το άτομο που για πρώτη φορά έρχεται σε πιο στενή επαφή το παιδί, μετά την οικογένειά του, πρέπει να είναι αρκετά προσεκτικός στο να εντοπίζει τυχόν ενδείξεις που μπορεί να παρουσιάσει ένα σεξουαλικά κακοποιημένο παιδί. Αυτές οι ενδείξεις μπορεί να είναι και σωματικές αλλά και συμπεριφορικές. Χρέος του εκπαιδευτικού είναι να παρατηρεί και να δημιουργήσει ένα περιβάλλον εμπιστοσύνης με τους μαθητές του, ώστε το παιδί να γνωρίζει ότι θα μπορέσει να δεχτεί βοήθεια από τον εκπαιδευτικό.

Τα ακόλουθα ψυχολογικά και συμπεριφορικά συμπτώματα έχουν αναφερθεί σε παιδιά θύματα σεξουαλικής κακοποίησης: καταθλιπτικά συμπτώματα, άγχος, χαμηλή αυτοεκτίμηση, συμπτώματα που σχετίζονται με τη Διαταραχή Μετατραυματικού Στρες (PTSD), όπως η επανάληψη της εμπειρίας, η αποφυγή/μούδιασμα, υπεραναστάτωση, αυξημένη ή ακατάλληλη σεξουαλική συμπεριφορά, απώλεια της κοινωνικής ικανότητας, γνωστική εξασθένιση, ανησυχίες για την εικόνα του σώματος, κατάχρηση ουσιών (WHO, 1999).

Κεφάλαιο 3^ο: Η Σεξουαλική Αγωγή

3.1. Σεξουαλική Αγωγή- Ορισμός

«Με τον όρο σεξουαλική αγωγή ορίζεται ηλικιακά και πολιτισμικά κατάλληλη προσέγγιση της διδασκαλίας για το σεξ και τις σχέσεις που παρέχει επιστημονικά ακριβή, ρεαλιστική και μη επικριτική πληροφόρηση. Προσφέρει ευκαιρίες για την εξερεύνηση των αξιών και των στάσεων του ατόμου και αναπτύσσει δεξιότητες λήψης απόφασης, επικοινωνίας, μειώσεις κινδύνου σε σχέση με πολλές πτυχές της σεξουαλικότητας» (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 218).

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση είναι μια διαδικασία η οποία ξεκινάει από το σπίτι και στη συνέχεια μεταφέρεται στο σχολείο. Το σχολείο θα πρέπει να είναι ένας ασφαλής χώρος, στον οποίο οι μαθητές θα ενημερώνονται και θα εκφράζουν τις ερωτήσεις και τις ανησυχίες τους χωρίς τα αισθήματα του φόβου, της ντροπής και του

στιγματισμού. Οι έρευνες σχετικά με τη σεξουαλική αγωγή δείχνουν ότι τα αποτελεσματικά προγράμματα θα πρέπει να προωθούν τη σεξουαλική παιδεία - πέρα από τη διανομή γνώσεων, θα πρέπει να περιλαμβάνουν την ανάπτυξη προσωπικών και κοινωνικών δεξιοτήτων. Με την προώθηση της σεξουαλικής παιδείας, η σεξουαλική αγωγή μπορεί να συμβάλει στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη και ευημερία κατά την εφηβεία και την ενηλικίωση. Η απουσία σεξουαλικής παιδείας μπορεί να είναι η πηγή πολλών κινδύνων για την υγεία και την κοινωνία, όπως σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα και ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη (Shtarkshall, Santelli, & Hirsch, 2007, σελ. 116).

Στη διεθνή βιβλιογραφία συναντάμε διάφορους τύπους σεξουαλικών προγραμμάτων αγωγής. Υπάρχουν τα προγράμματα στα οποία τονίζεται η αποχή από την σεξουαλική επαφή πριν από τον γάμο, όπως είναι τα «Πώς να πει κανείς όχι» και «Μόνο αποχή» (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 218). Τα προγράμματα αυτά επικεντρώνονται στην σεξουαλική επαφή απορρίπτοντας κάθε άλλη γνώση για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Στη συνέχεια συναντάμε τα προγράμματα που παρουσιάζουν την αποχή από την σεξουαλική επαφή ως μια επιλογή και επίσης επικεντρώνονται στην αντισύλληψη και στις ασφαλείς σεξουαλικές επαφές και συχνά αναφέρονται ως «Ολοκληρωμένη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση»/ «Comprehensive sexuality education» (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 218). Τα συγκεκριμένα προγράμματα προσφέρουν μια πιο σφαιρική γνώση στα θέματα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στους μαθητές. Τέλος, συναντάμε τα προγράμματα που εμπεριέχουν στοιχεία της δεύτερης κατηγορίας αλλά τοποθετούν σε μια ευρύτερη προοπτική προσωπικής και σεξουαλικής ανάπτυξης (Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020).

Το σχολείο θα πρέπει να παίζει και αυτό ενεργό ρόλο στη διαδικασία της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Στόχος του είναι να προσφέρει γνώσεις και ενημέρωση στους μαθητές, οι οποίες θα είναι επιστημονικά τεκμηριωμένες, αλλά επίσης θα είναι αποτιναγμένες από προκαταλήψεις, προσωπικές πεποιθήσεις και μύθους. Ακόμη, η ανάπτυξη του σεβασμού στα ζητήματα σεξουαλικότητας, έκφρασης φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού μέσω της ενημέρωσης των μαθητών από τους εκπαιδευτικούς είναι ζητήματα που θα πρέπει να συζητούνται. Σημαντικό επίσης είναι να λάβουν υπόψη οι εκπαιδευτικοί το πολιτισμικό και το θρησκευτικό υπόβαθρο των παιδιών, καθώς η σεξουαλικότητα και οι ανθρώπινες ερωτικές σχέσεις είναι ένα ευαίσθητο θέμα και δύσκολα προσεγγίζεται στην τάξη.

Τα θέματα με τα οποία ασχολείται η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση αφορούν βασικά ζητήματα και έννοιες για το ανθρώπινο σώμα αλλά και για τη συμπεριφορά και τον χαρακτήρα του. Τα ζητήματα αυτά έχουν σχέση με τη **λειτουργία** του οργανισμού και ειδικότερα με τα όργανα του αναπαραγωγικού συστήματος, με την **ανατομία** του σώματος τόσο των κοριτσιών όσο και των αγοριών αλλά και την **υγιεινή**. Έπειτα, οι γνώσεις σε σχέση με τα **σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα**, δηλαδή ποια είναι αυτά και με ποιους τρόπους μπορούν να μεταδοθούν στο ανθρώπινο σώμα. Η **αντισύλληψη**, οι μέθοδοι που πρέπει να χρησιμοποιούν κορίτσια αλλά και αγόρια για την αποφυγή μιας ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης . Οι **ανθρώπινες σχέσεις** και η **επικοινωνία** είναι πολύ σημαντικός παράγοντας στην προσωπική εξέλιξη του ατόμου και έτσι θα πρέπει να συζητούνται μέσα στην τάξη. Ακόμη, η ανάπτυξη του **σεβασμού** και της **κατανόησης** του άλλου φύλου, της σεξουαλικότητας και του σεξουαλικού προσανατολισμού του κάθε μαθητή. Όπως επίσης είναι πολλή σημαντική η ανάπτυξη της **αυτοεκτίμησης** και διαμόρφωσης **θετικής εικόνας** για τον εαυτό του και η δυνατότητα απαλλαγής από φόβους, προκαταλήψεις και αίσθημα ενοχής σε ό,τι αφορά το σεξ. Τέλος, η σεξουαλική βία στα παιδιά αλλά και στις υπόλοιπες ηλικίες είναι ένα πολύ σημαντικό και ευαίσθητο θέμα το οποίο πρέπει να προσεγγίσουμε με ευαισθησία και κατανόηση.

3.2. Σεξουαλική Αγωγή και ο ρόλος της Οικογένειας

Το πρώτο περιβάλλον με το οποίο έρχεται σε επαφή ο άνθρωπος είναι η οικογένεια. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον θα περάσει τη βρεφική, παιδική και εφηβική ηλικία και θα αποκτήσει τις πρώτες εμπειρίες και γνώσεις που θα το ακολουθούν σε όλη του τη ζωή. Έτσι, όπως και όλα τα άλλα, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ξεκινάει πρωτίστως από το σπίτι και από τους γονείς, η οποία επιδρά σημαντικά στη διαμόρφωση, στη στάση και την άποψη που θα έχει μετέπειτα το παιδί για τις σεξουαλικές σχέσεις. Οι γονείς θα πρέπει να είναι σωστά ενημερωμένοι από επιστημονικές πηγές για τα θέματα όπως σεξουαλικότητα, σεξουαλικός προσανατολισμός, για τις ταυτότητες φύλου, τη σεξουαλική κακοποίηση, με σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα κ.λπ. και στο πώς μπορούν να μεταφέρουν αποτελεσματικά και με τον κατάλληλο τρόπο στα παιδιά αυτές τις γνώσεις.

Έχει αποδειχθεί από έρευνες ότι η επικοινωνία που έχουν οι γονείς με τα παιδιά τους βοηθάει σημαντικά στην καθυστέρηση της έναρξης των σεξουαλικών σχέσεων των παιδιών. Η καθυστέρηση των σεξουαλικών σχέσεων έχει σημασία και συνδέεται θετικά με την αποφυγή της ανεπιθύμητης εγκυμοσύνης, την καλύτερη επίδοση στο σχολείο, καλύτερη σεξουαλική υγεία αλλά και μειωμένες αποφάσεις στο να εγκαταλείψουν το σχολείο (Γερούκη, 2011, σελ. 77).

Μελέτες δείχνουν ότι οι γονείς, αν και συνήθως αναλαμβάνουν πρόθυμα το έργο της εκπαίδευσης των παιδιών τους για τη σεξουαλικότητα, μπορεί επίσης συχνά να χρειάζονται υποστήριξη που να συνίσταται σε πληροφορίες, κίνητρα και στρατηγικές που θα τους βοηθήσουν να επιτύχουν τα βέλτιστα αποτελέσματα (δηλαδή να αποκτήσουν ικανότητες και να αποτρέψουν ή να μειώσουν τις επικίνδυνες σεξουαλικές συμπεριφορές των παιδιών) (Pop & Rusu, 2015).

Οι μελέτες υποδεικνύουν τη σημασία της περαιτέρω διερεύνησης της επιρροής της οικογένειας στις στάσεις και τη συμπεριφορά που σχετίζονται με τη σεξουαλικότητα, τονίζοντας ότι οι γονείς:

- πρέπει να σκεφτούν προσεκτικά τις δικές τους στάσεις σχετικά με το τι θέλουν να μεταδώσουν στα παιδιά τους
- πρέπει να γνωρίζουν με σαφήνεια αν οι προθέσεις τους ταιριάζουν με τις στάσεις τους,
- πρέπει να μιλούν πιο ανοιχτά για το σεξ,
- πρέπει να αντισταθούν στην τάση να φοβούνται για το τι μπορεί να ακούσουν τα παιδιά τους,
- πρέπει να αναγνωρίσουν ότι αποτελούν μόνο μία πηγή πληροφόρησης για τα παιδιά τους (Palos & Pick, 1995, σελ. 668).

Τα παιδιά έχουν ερωτήσεις από πολύ μικρή ηλικία για σχεδόν όλα τα ζητήματα. Είναι αναμενόμενο να έχουν απορίες και για τα ζητήματα γύρω από τη σεξουαλικότητα, το σεξ κ.λπ. Σημαντικό είναι οι γονείς να μην παρουσιάσουν το σεξ ως κάτι ανήθικο, ως ταμπού ή ως επικίνδυνο. Να μην μεταδώσουν στα παιδιά στερεοτυπικές αντιλήψεις γύρω από το σεξ. Η συζήτηση θα πρέπει να περιέχει όσες πληροφορίες χρειάζονται αναλόγως της ηλικιακής ομάδας των παιδιών.

Έχει αποδειχθεί από έρευνες ότι οι γονείς προσεγγίζουν διαφορετικά τα αγόρια και διαφορετικά τα κορίτσια όσον αφορά τα ζητήματα γύρω από το σεξ. Με τα αγόρια θα συζητήσουν ζητήματα που αφορούν το AIDS, τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, για τη χρήση του προφυλακτικού και τις σχέσεις των δύο φύλων. Από την άλλη με τα κορίτσια θα συζητήσουν για ανεπιθύμητες εγκυμοσύνες, τις οποίες θεωρούν γυναικείο ζήτημα, και δε συζητούν θέματα ομοφυλοφιλίας. Ο αυνανισμός και ο οργασμός είναι ζητήματα τα οποία δεν προσεγγίζονται από τους γονείς (Γερούκη, 2011, σελ. 79).

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η στάση που θα κρατήσουν οι γονείς απέναντι στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους θα είναι καθοριστικός παράγοντας για τη στάση που θα αποκτήσουν μετέπειτα τα παιδιά.

3.3. Η Σεξουαλική Αγωγή στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα η συζήτηση για τα θέματα της Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης ξεκίνησε το 1964, με πρώτη αναφορά να γίνεται από τον Ευάγγελο Παπανούτσο ο οποίος τότε ήταν Γενικός Γραμματέας στο Υπουργείο Παιδείας. Τότε είχε δηλώσει ότι το ζήτημα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης απασχολούσε το Υπουργείο Παιδείας (Σαλιγκάρα & Παύλου, 2019, σελ. 6). Μέχρι το 1964 δεν υπήρχε κάποια αναφορά στο θέμα της σεξουαλικής αγωγής, ενώ μετά από 13 χρόνια, δηλαδή το 1977, θα προσεγγίζονταν πάλι το ζήτημα που θα αφορούσε τη σεξουαλική αγωγή.

Συγκεκριμένα, το 1977 η Ελληνική Εταιρεία Παιδικής και Νεανικής Γυναικολογίας και η Εταιρεία Οικογενειακού Προγραμματισμού να διεξάγουν ενημερώσεις στα σχολεία όσον αφορά τα ζητήματα σεξουαλικής αγωγής. Έπειτα, το 1980 ιδρύθηκε ο Οικογενειακός Προγραμματισμός ως αρμοδιότητα του Υπουργείου Υγείας, αφού αναγνωρίστηκε η αναγκαιότητα για σεξουαλική αγωγή. Προσπάθειες έγιναν επίσης το 1992 με την εισαγωγή στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση δραστηριότητες για την αγωγή υγείας με στόχο την ενημέρωση για το AIDS. Επιπλέον, το 1995 ορίστηκαν 13 Υπεύθυνοι αγωγοί υγείας σε 13 νομούς της χώρας για τη δημιουργία προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής υγείας στη Δευτεροβάθμια και το 2000 και στη Πρωτοβάθμια. Τέλος, το 2008 έγινε απόπειρα εισαγωγής της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα ελληνικά σχολεία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός

ότι 2000 δημιουργήθηκε το σχολικό εγχειρίδιο με τίτλο «Σεξουαλική Αγωγή – Διαφυλικές Σχέσεις» με συγγραφείς τους Κώστας Γκοτζαμάνης, Ζήσης Παπαθανασίου από την Ελληνική Εταιρεία Αγωγής Ψυχικής και Σεξουαλικής Υγείας. Το συγκεκριμένο εγχειρίδιο εγκρίθηκε από το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, τυπώθηκε αλλά ποτέ δεν έφτασε στις σχολικές αίθουσες και τους μαθητές (Σαλιγκάρα & Παύλου, 2019, σελ. 6-7).

Το 2020 δοκιμάστηκε πιλοτικά πρόγραμμα σεξουαλικής αγωγής στα πλαίσια των «Εργαστηρίων Δεξιοτήτων 21+» και εντάχθηκε στο υποχρεωτικό ωρολόγιο πρόγραμμα των νηπιαγωγείων, δημοτικών και γυμνασίων σε 218 σχολεία της χώρας. Σκοπός της Υπουργού Παιδείας είναι να εφαρμοστεί σε όλα τα σχολεία της χώρας κατά το σχολικό έτος 2021-2022.

Παρ'όλες τις προσπάθειες που είχαν γίνει ανά τα χρόνια για την ένταξη της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολικά προγράμματα, οι προσπάθειες αυτές φαίνεται να μην είχαν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Το σχολικό έτος 2021-2022 το πρόγραμμα της Σεξουαλική Αγωγής θα μπει επίσημα και υποχρεωτικά στο σχολικό πρόγραμμα μέσα από τα «Εργαστήρια Δεξιοτήτων 21+». Είναι η πιο συγκροτημένη προσπάθεια και η πρώτη φορά που θα εφαρμοστεί αυτό το πρόγραμμα σε όλα τα σχολεία και σε όλες τις βαθμίδες. Συγκεκριμένα το ΙΕΠ (<http://www.iep.edu.gr/el/sex-education>) αναφέρει: «Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση αφορά σε εκπαιδευτικές δράσεις γνώσης και κριτικής σκέψης καθώς και δράσεις καλλιέργειας δεξιοτήτων ζωής στα θέματα του φύλου, των δικαιωμάτων, της ψυχικής και σωματικής υγείας, της ασφάλειας, της προστασίας, του σεβασμού της γενετήσιας αξιοπρέπειας και της ισότητας. Η θεματολογία και το εκπαιδευτικό υλικό διαφοροποιείται κατά σχολική ηλικία. Στο νηπιαγωγείο επεξεργαζόμαστε τα συναισθήματα, τις επιθυμίες, τη φιλία ενώ στις μεγαλύτερες τάξεις του δημοτικού και στο γυμνάσιο τα ίδια θέματα εξετάζονται από την οπτική των δικαιωμάτων. Από τη νηπιακή ηλικία καλλιεργούμε τις δεξιότητες αυτομέριμνας και υγιεινής, τη διάκριση του καλού και του κακού ως προς την εκμετάλλευση και τη γενετήσια αξιοπρέπεια, την ενσυναίσθηση και την καλλιέργεια σχέσεων εμπιστοσύνης με τους ενήλικες. Στο πνεύμα της σύγχρονης κοινωνίας του 21ου αιώνα η σωστή ενημέρωση και διαπαιδαγώγηση μπορεί να συμβάλλει καθοριστικά στην πρόληψη

φαινομένων σεξουαλικής βίας και σεξουαλικής παρενόχλησης.» (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής).

3.3.1. Το Δημοτικό Σχολείο και η Σεξουαλική Αγωγή

Το Δημοτικό σχολείο αποτελεί σύμφωνα με ερευνητές, εκπαιδευτικούς και ειδικούς το κατάλληλο περιβάλλον για να εισαχθούν οι μαθητές στη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση (Γερούκη, 2011, σελ. 102). Τα παιδιά μαθαίνουν για τη σεξουαλικότητα (και τα μέρη του σώματός τους που αναπτύσσονται) με τον ίδιο τρόπο μαθαίνουν για όλα τα άλλα, δηλαδή μέσω λέξεων, πράξεων, αλληλεπιδράσεων, και σχέσεων (Kirkwood & Counterman, 2013).

Κατά τη διάρκεια της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης είναι αναγκαίο να τεθούν οι βάσεις, καθώς τα θέματα της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης είναι περίπλοκα και με αυτό τον τρόπο θέτουμε τις βάσεις για αυτές τις γνώσεις από τη μικρή ηλικία και για περισσότερη εκβάθυνση στο Γυμνάσιο (Βαζλά, 2019, σελ. 29-30). Σε συνέδριο το οποίο οργανώθηκε στο Παρίσι (1991) για την σεξουαλικότητα των εφήβων, έγινε αναφορά στο ότι αν η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ξεκινούσε κατά την ηλικία 15-16 ετών, τότε θα ήταν πολύ αργά. Τα παιδιά έχουν ήδη αρχίσει σε αυτή την ηλικία να έχουν ερωτήσεις και απορίες πάνω σε αυτά τα ζητήματα, να αντιλαμβάνονται το φύλο και τους ρόλους του. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στη σχολική ηλικία προλαμβάνει λανθασμένες απόψεις που μπορούν να αναπτυχθούν πάνω στα ζητήματα αλλά και κοινωνικά στερεότυπα.

Ακόμη, μπορούν να προσεγγιστούν θέματα που αφορούν τη διαφορετικότητα, σε μικρότερες και μεγαλύτερες τάξεις, τον σεξουαλικό προσανατολισμό και βασικές έννοιες των ΛΟΑΤΚΙ+ ζητημάτων, κυρίως σε μεγαλύτερες τάξεις όπου τα παιδιά

Σύμφωνα με το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών και τα Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών στην ενότητα «Αγωγή Υγείας» περιλαμβάνει ζητήματα σεξουαλικής αγωγής σε όλες τις βαθμίδες. Βασικοί άξονες είναι η «Σεξουαλική Αγωγή -διαφυλικές σχέσεις» και οι στόχοι τα « Σεξουαλικώς μεταδιδόμενα νοσήματα (λ.χ. AIDS, Ηπατίτιδα Β), πρόληψη παιδικής κακοποίησης.». Ξεκινώντας με το Νηπιαγωγείο κάποιοι από τους στόχους που αφορούν και τη

σεξουαλική αγωγή είναι οι μαθητές να αντιληφθούν ορισμένες αξίες που αφορούν τα ζητήματα υγείας και να εφαρμόσουν τις σχετικές αρχές, να αναπτύξουν αυτοεκτίμηση, να καλλιεργήσουν τις σχέσεις τους με τους άλλους και να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέψουν να ακολουθούν τους βασικούς κανόνες υγιεινής. Οι στόχοι αυτοί εντάσσονται στην ενότητα «Ο εαυτός μου» με ειδικότερα θέματα «Φροντίδα του εαυτού μου», «Παρατηρώ τον εαυτό μου.» κ.ά. (Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο).

Στην Α' και Β' Δημοτικού οι στόχοι του προγράμματος είναι «Οι μαθητές να αντιληφθούν ορισμένες αξίες που αφορούν τα ζητήματα υγείας και να εφαρμόσουν τις σχετικές αρχές, να αναπτύξουν αυτοεκτίμηση», «να καλλιεργήσουν τις σχέσεις τους με τους άλλους» και «να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέψουν να ακολουθούν τους βασικούς κανόνες υγιεινής». Οι στόχοι αυτοί είναι ενταγμένοι στην ενότητα «Ο εαυτός μου» και ειδικότερα «Τι σημαίνει «μεγαλώνω», αλλά και στην ενότητα «Η σχέση μου με τους άλλους» (Υ.ΠΑΙ.Θ - Π.Ι).

Στη συνέχεια, οι στόχοι για την Γ' και Δ' Δημοτικού είναι ίδιοι με τις προηγούμενες τάξεις και εντάσσονται στην ενότητα «Η σχέση μου με τους άλλους» και ειδικότερα με «Κοινωνική Υγεία», «Μαζί στο σχολείο», «Η «δική μας» τάξη, βοηθάμε ο ένας τον άλλον.», «Οι φίλοι μου, τι ξέρω για αυτούς, γιατί υπάρχουν φίλοι.» (Υ.ΠΑΙ.Θ - Π.Ι).

Στην Ε' Δημοτικού οι στόχοι είναι Α) «Να κατανοήσουν τη διαφορετικότητα αλλά και την ομοιότητα τους με τους άλλους: Ο καθένας είναι μοναδικός ως προσωπικότητα αλλά και όμοιος με τους άλλους ως μέλος μιας ομάδας (π.χ. οικογένεια, ομάδα συνομηλίκων, σχολική τάξη)», Β) «Να γνωρίσουν τις αλλαγές που συμβαίνουν στο σώμα τους, να μιλήσουν για τα ανάμεικτα πιθανόν συναισθήματα που συνοδεύουν τις αλλαγές αυτές και να τις εντάξουν στη φυσιολογική λειτουργία του ανθρώπινου οργανισμού αναδεικνύοντας την ιδιαιτερότητα του κάθε φύλου, τόσο ως προς τη βιολογική λειτουργία όσο και ως προς το ψυχοκοινωνικό ρόλο.» και Γ) «Να αναγνωρίσουν τις ικανότητες, τις επιθυμίες, τις δυνατότητές τους αλλά και τα όρια τους, έτσι όπως προκύπτουν από το βαθμό εξάρτησης και αυτονομίας τους. Η ύπαρξη ορίων και οι περιορισμοί που προκύπτουν από αυτά καθορίζονται τόσο από το στάδιο ωρίμανσης του παιδιού όσο και από τους εξωτερικούς παράγοντες όπως η οικογένεια, το σχολείο, η κοινωνία.». Οι ενότητες για το Α) η ενότητα «Ο εαυτός μου» και

ειδικότερα «Ποιος είμαι», «Η εξωτερική μου εμφάνιση», «Τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς μου», «Τα ενδιαφέροντα και οι συνήθειές μου», για το Β) η ενότητα «Πώς αλλάζω» και ειδικότερα «Οι αλλαγές στο σώμα μου.», «Συναισθήματα που συνοδεύουν αυτές τις αλλαγές.», «Ομοιότητες και διαφορές με τους άλλους (δεν αλλάζουμε όλοι με τον ίδιο ρυθμό).» και «Σε ποιον θα ήθελα να μοιάσω.» και τέλος για τους στόχους του Γ) «Τι μπορώ να κάνω» και ειδικότερα «Η πορεία μου προς την αυτονομία.» «Σε ποιο σημείο βρίσκομαι τώρα.» (Υ.ΠΑΙ.Θ - Π.Ι).

Στην τελευταία τάξη του Δημοτικού δίνεται περισσότερη έμφαση στη σχέση του παιδιού με τους άλλους στο πρόγραμμα της «Αγωγής Υγείας». Στόχοι του προγράμματος είναι «Να κατανοήσουν το ρόλο της οικογένειας ως "χώρου" που παρέχει ασφάλεια και προστασία και η επισήμανση των διαφορετικών ρόλων του κάθε μέλους (γονιός, παιδί, παππούς-γιαγιά κλπ.)» οι στόχοι αυτοί πραγματοποιούνται μέσω της ενότητας «Η σχέση μου με τους άλλους» και ειδικότερα από τις υπο-ενότητες «Η οικογένειά μου», «Ποια η θέση μου στην οικογένεια μου, ποια η σχέση μου με τους γονείς, τα αδέρφια μου κ.λ.π.», «Τι περιμένω από τους άλλους και εκείνοι από μένα (προσδοκίες, όρια)» Επίσης στόχος είναι »Να κατανοήσουν βασικές παραμέτρους του τρόπου με τον οποίο οι κοινωνικές και πολιτισμικές συνθήκες και τα ΜΜΕ επηρεάζουν και διαμορφώνουν στάσεις και πρότυπα ταύτισης και συμπεριφοράς» και υλοποιούνται στην ενότητα «Κοινωνικές και πολιτισμικές αξίες, διαφήμιση, ΜΜΕ» και ειδικότερα στις υπο- ενότητες «Οι διαφορές ως παράγοντας συνύπαρξης», «Η αποδοχή του διαφορετικού γενικότερα» και «Διαμόρφωση προτύπων και συνηθειών από τα ΜΜΕ (περιοδικά, αφίσες, ραδιόφωνο κλπ.)». Ωστόσο η «Αγωγή Υγείας» δεν είναι η μόνη αναφορά η οποία γίνεται σε σχέση με τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στη ΣΤ' Δημοτικού. Αναφορά γίνεται και στο βιβλίο «Φυσικά» στην ενότητα «Αναπαραγωγικό σύστημα» με υπο-ενότητες τις: «Η αρχή της ζωής» και «Ανάπτυξη Εμβρύου». Στόχος της ενότητας και των υπο-ενοτήτων είναι: «Να αναγνωρίζουν τη σημασία της αναπαραγωγής. «Να αναφέρουν τα κυριότερα όργανα του αναπαραγωγικού συστήματος και να περιγράφουν το ρόλο τους στη λειτουργία της αναπαραγωγής. «Να περιγράφουν τις διαδικασίες γονιμοποίησης και ανάπτυξης του εμβρύου.» Να αναγνωρίζουν την επίδραση του τρόπου ζωής της εγκύου στην καλή ανάπτυξη του εμβρύου.» «Να αιτιολογούν τη σημασία της τήρησης κανόνων υγιεινής των γεννητικών οργάνων.» (Υ.ΠΑΙ.Θ - Π.Ι).

Ενδιαφέρον έχει να αναφερθεί και η αναφορά που κάνουν οι συγγραφείς στα «Φυσικά» της ΣΤ' Δημοτικού στο Βιβλίου του Δασκάλου στην σελίδα 244: «Το αναπαραγωγικό σύστημα και γενικότερα η σεξουαλική αγωγή πρέπει να αποτελούν ένα από τα διδακτικά αντικείμενα ενός σύγχρονου αναλυτικού προγράμματος. Καθώς πολλοί γονείς δυσκολεύονται να συζητήσουν αυτά τα θέματα με τα παιδιά τους, καλείται το σχολείο μέσω μιας ολοκληρωμένης παιδαγωγικής προσέγγισης, να καλύψει το μεγάλο κενό στην πληροφόρηση και στις γνώσεις των μαθητών. Ο εκπαιδευτικός που θα διδάξει το αντικείμενο πρέπει να το γνωρίζει σε βάθος αλλά και να αισθάνεται άνετα με τη διδασκαλία. Η μετάδοση των σχετικών πληροφοριών δεν μπορεί να γίνει σε δύο διδακτικές ώρες με αποσπασματικό τρόπο, αλλά πρέπει κατά την άποψη των συγγραφέων να εντάσσεται σε ένα γενικότερο μάθημα σεξουαλικής αγωγής ή αγωγής υγείας. Για τους παραπάνω λόγους και κυρίως λόγω της αποσπασματικότητας που αναγκαστικά έχει η προσπάθεια αντιμετώπισης του θέματος αυτού σε ένα δίωρο η συγγραφική ομάδα προτείνει το κεφάλαιο αυτό να μη διδαχθεί. Οι συγγραφείς όφειλαν παρά τη διαφορετική τους άποψη να το περιλάβουν στο βιβλίο, καθώς έπρεπε να τηρήσουν πιστά το αναλυτικό πρόγραμμα.» (Βιβλίο Δασκάλου Φυσικά Ε' Δημοτικού).

Στα «Εργαστήριο Δεξιοτήτων 21+», που έχουν σχεδιαστεί από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, υπάρχουν προγράμματα στην ενότητα «Ζω καλύτερα – Ευ Ζην» για τη Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση. (<http://www.iep.edu.gr/el/psifiako-apothetirio/skill-labs/1034-seksoualiki-diapaidagogisi>). Συγκεκριμένα τα προγράμματα είναι:

- «Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΩΝ ΕΣΩΡΟΥΧΩΝ», από την καμπάνια «ΕΝΑ στα ΠΕΝΤΕ» του Συμβουλίου της Ευρώπης για τον τερματισμό της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης και απευθύνεται σε μαθητές/μαθήτριες Νηπιαγωγείου και των τάξεων Α'-Γ' Δημοτικού.
- «Σεξουαλικότητα στην εφηβεία - Κίνδυνοι και Προστατευτικοί παράγοντες», από το Κέντρο Πρόληψης των Εξαρτήσεων και Προαγωγής της Ψυχοκοινωνικής Υγείας Αν. Θεσ/νίκης ΕΛΠΙΔΑ και απευθύνεται σε μαθητές/μαθήτριες ΣΤ' Δημοτικού και Α'-Γ' Γυμνασίου.
- «Ευαισθητοποίηση, Πρόληψη Ψυχικών Διαταραχών και Ενδυνάμωση της Ψυχικής Ανθεκτικότητας στις Σχολικές Κοινότητες», από την Εταιρία Κοινωνικής Ψυχιατρικής Π. Σακελλαρόπουλος/Κατσούδα Δέσποινα και

απευθύνεται σε μαθητές/μαθήτριες Νηπιαγωγείου, Α' - ΣΤ' Δημοτικού και Α' - Γ' Γυμνασίου.

- «Ασφαλές Άγγιγμα», από το ΕΛΙΖΑ- Εταιρία κατά της κακοποίησης του παιδιού και απευθύνεται σε μαθητές/μαθήτριες Νηπιαγωγείου, Α' Δημοτικού, Β' Δημοτικού, Γ' Δημοτικού (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής).

Η πρώτη επίσημη και υποχρεωτική εισαγωγή της Σεξουαλική Διαπαιδαγώγησης φέρνει και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σχετικά με το μάθημα. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΙΕΠ (<http://iep.edu.gr/images/IEP/GENERAL/Anakoynoseis/2021-08-31>) έχουν εγγραφεί στο Επιμορφωτικό Πρόγραμμα «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες μέσω εργαστηρίων» 42.242 εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης. Το πρόγραμμα αυτό αποτελείται από 2 Επιμορφωτικές Περιόδους (Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής).

Δυστυχώς, δεν υπήρξε, μέχρι το 2021, υποχρεωτικό μάθημα για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ξεχωριστό στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών. Η αναγκαιότητα της ένταξής της έγκειται στο γεγονός ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν αφορά κατ' αποκλειστικότητα το σεξ αλλά συνιστά μια πολυδιάστατη διαδικασία, η οποία μπορεί να βοηθήσει στη διαμόρφωση μια υγιούς στάσης απέναντι στον εαυτό μας, το φύλο μας, στη σεξουαλικότητα μας, να μας ενημερώσει για τα σεξουαλικώς μεταδιδόμενα νοσήματα, τις ανεπιθύμητες κυήσεις κ.ά. Επίσης, είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε ότι η σεξουαλική αγωγή βοηθάει στη πρόληψη της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης. Τα παιδιά πρέπει να γνωρίζουν τα σημάδια της κακοποίησης και να νιώθουν ασφάλεια να μιλήσουν με τον εκπαιδευτικό.

3.3.2. Σεξουαλική Αγωγή και τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα στην Ελλάδα

Όπως είδαμε προηγουμένως, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση δεν υπάρχει σαν υποχρεωτικό μάθημα στο ωρολόγιο πρόγραμμα και η διδασκαλία της έγκειται στην βούληση του εκπαιδευτικού. Στο πρόγραμμα της Αγωγή Υγείας δεν υπάρχει καμία σαφής αναφορά σε ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα. Υπάρχει ωστόσο η αναφορά στο AIDS, στη Βιολογία της Γ' τάξεις του Λυκείου στην ενότητα 1.3.4 « Σύνδρομο επίκτητης

Ανοσοβιολογικής Ανεπάρκειας- AIDS» στις σελίδες 47-52 (Βιβλίο Βιολογίας Γ' Λυκείου).

Σε έρευνα που έγινε από την Colour Youth με τίτλο «Πρώτη Πανελλαδική Έρευνα για το Σχολικό Κλίμα» που αφορούσε τις εμπειρίες ΛΟΑΤΚ μαθητών σε χώρους τις Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ότι μεγάλα ποσοστά μαθητών έχουν ακούσει κάποιο σχόλιο για την έκφραση φύλου τους (πόσο «αντρικά» ή «γυναικεία» συμπεριφέρονται), ότι έχουν ακούσει πολύ συχνά σεξιστικά σχόλια και τέλος ότι έχουν ακούσει ομοφοβικά σχόλια από συμμαθητές/τριες τους και από τους εκπαιδευτικούς τους (ColourYouth, 2018).

Υπάρχουν όμως, προγράμματα εκτός σχολικού χώρου που προσφέρουν ενημέρωση και στήριξη σε ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα, στις οικογένειες τους αλλά και σε εκπαιδευτικούς. Αρχικά, υπάρχει η γραμμή «11528- ΔΙΠΛΑ ΣΟΥ», η οποία προσφέρει δωρεάν συνεδρίες είτε τηλεφωνικά είτε διαδικτυακά είτε δια ζώσης σε ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα που το έχουν ανάγκη. Έπειτα υπάρχει η ιστοσελίδα «Colour Youth – Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας» η οποία παρέχει ενημέρωση, στήριξη και διεκδικεί τα δικαιώματα της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας στην ελληνική κοινωνία. Μπορεί κάποιος εύκολα να βρει υλικό στην ιστοσελίδα ώστε να ενημερωθεί για τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα αλλά και θέματα που αφορούν τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου. Σημαντικές είναι επίσης οι δράσεις που κάνει «Το Πολύχρωμο Σχολείο» για την εξάλειψη των διακρίσεων και των προκαταλήψεων απέναντι στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα στον εκπαιδευτικό χώρο, την ενημέρωση των εκπαιδευτικών στα ζητήματα αυτά και την συμπερίληψη στην ελληνική παιδεία.

Περαιτέρω οργανώσεις και φορείς αποτελούν το «Orlando LGBT+ ψυχική υγεία χωρίς στίγμα» που προφέρει επιμόρφωση των ειδικών ψυχική υγείας πάνω σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, χαρακτηριστικά και ταυτότητας φύλου και ψυχολογική υποστήριξη και ενημέρωση στα ΛΟΑΤΚΙ+ άτομα. Η ιστοσελίδα «Live without bullying- Ζήσε χωρίς εκφοβισμό» η οποία δραστηριοποιείται στην πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού και διαδικτυακού εκφοβισμού.

Οι δράσεις και τα μαθήματα που προσφέρονται στον σχολικό χώρο είναι λιγιστά για να προσεγγιστούν κατάλληλα τα ζητήματα που αφορούν τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση. Οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές θα χρειαστεί, εφόσον θελήσουν, να ενημερωθούν και να βοηθηθούν από εξωτερικούς παράγοντες.

Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι όχι μόνο είναι σημαντική και αναγκαία η εισαγωγή μαθήματος σεξουαλικής αγωγής αλλά και ότι πρέπει να συμπεριληφθούν απαραίτητα θέματα τα οποία αφορούν την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Είναι απαραίτητο οι εκπαιδευτικοί, και εν γένει όλη εκπαιδευτική κοινότητα, να αντιληφθούν ότι το να αποσιωπούν σε περιστατικά ομοφοβίας κ.ά. δημιουργούν ένα περιβάλλον που δε θα δείχνει καμία ανοχή σε τέτοιες συμπεριφορές. Ο σχολικός χώρος πρέπει να είναι αποτιναγμένος από στερεότυπα και συμπεριφορές εκφοβισμού και παρενόχλησης. Το σχολείο οφείλει να δημιουργήσει ένα σταθερά ασφαλές περιβάλλον για τα παιδιά με διαφορετική σεξουαλική συμπεριφορά.

3.4. Η Σεξουαλική Αγωγή ανά τον κόσμο

Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση έχει μακρά παράδοση στη Σουηδία, αν και τόσο το περιεχόμενο όσο και το γενικό πλαίσιο έχουν αλλάξει. Τα τελευταία χρόνια, η πολιτική και η πρακτική της σχολικής σεξουαλικής αγωγής έχουν κάνει μια σημαντική στροφή προς την κατεύθυνση της ένταξης - με την έννοια της κοινωνικής δικαιοσύνης και των δικαιωμάτων για άτομα και ομάδες - και της καταπολέμησης των διακρίσεων. Σημαντικό μέρος αυτής της αλλαγής είναι ότι από το 2006 τα παιδιά και οι μαθητές έχουν νομική προστασία από τις διακρίσεις, την παρενόχληση και άλλη ταπεινωτική μεταχείριση λόγω φύλου, ταυτότητας ή έκφρασης τρανσέξουαλ, εθνικότητας, θρησκείας ή άλλων πεποιθήσεων, αναπηρίας, σεξουαλικού προσανατολισμού και ηλικίας. Επιπλέον, στις δηλώσεις του εθνικού προγράμματος σπουδών για την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση από το 2011 και μετά τα θέματα σεξουαλικότητας, ταυτότητας και ισότητας έχουν αποκτήσει σημαντική θέση που εκτείνεται σε πολλά μέρη της διδακτέας ύλης, προκειμένου να ενισχυθεί η σεξουαλική αγωγή ως διεπιστημονική και ολοκληρωμένη στο γνωστικό αντικείμενο περιοχής γνώσεων (Bengtsson, 2019).

Στις ΗΠΑ εδώ και δεκαετίες πραγματοποιούνται προγράμματα σεξουαλικής αγωγής. Το περιεχόμενό τους αφορά κυρίως την ενημέρωση για τον HIV και τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, για την αναπαραγωγή, την αντισύλληψη και για την αποφυγή των ανεπιθύμητων κυήσεων. Παρ'όλο αυτά οι ΗΠΑ συγκαταλέγονται στις χώρες με τις περισσότερες εφηβικές κυήσεις, τον αυξημένο αριθμό σεξουαλικών μεταδιδόμενων νοσημάτων.

Στην Αγγλία η εκπαίδευση σε θέματα φύλου και σχέσεων (SRE) είναι υποχρεωτική από την ηλικία των 11 ετών και μετά. Περιλαμβάνει τη διδασκαλία των παιδιών σχετικά με την αναπαραγωγή, τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική υγεία. Δεν προωθεί την πρόωμη σεξουαλική δραστηριότητα ή οποιονδήποτε συγκεκριμένο σεξουαλικό προσανατολισμό. Ορισμένα μέρη της εκπαίδευσης σε θέματα σεξουαλικής ζωής και σχέσεων είναι υποχρεωτικά - αυτά αποτελούν μέρος του εθνικού προγράμματος σπουδών για τις φυσικές επιστήμες. Οι γονείς μπορούν να αποσύρουν τα παιδιά τους από όλα τα άλλα μέρη της εκπαίδευσης σε θέματα σεξουαλικής ζωής και σχέσεων, αν το επιθυμούν. Όλα τα σχολεία πρέπει να διαθέτουν γραπτή πολιτική για τη σεξουαλική διαπαιδαγώγηση, την οποία πρέπει να θέτουν δωρεάν στη διάθεση των γονέων (GOV.UK).

Στην Ολλανδία τα προγράμματα σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στα σχολεία είναι το κύριο μέσο με το οποίο οι έφηβοι λαμβάνουν πληροφορίες και δεξιότητες σχετικά με στο ασφαλές σεξ, την επικοινωνία για το σεξ και τη διαχείριση σχέσεις. Στο ολλανδικό εκπαιδευτικό σύστημα, τα σχολεία και οι εκπαιδευτικοί είναι αυτόνομοι στην επιλογή και τη χρήση των υπηρεσιών υγείας εκπαιδευτικών προγραμμάτων, χωρίς την παρέμβαση εξωτερικών αρχών. Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση παρέχεται επίσης και σε εθελοντική βάση, κυρίως από καθηγητές βιολογίας (Kok, Meertens, Meijer, Mevissen, Schaalma, & Schutte, 2014, σελ. 583). Για το Δημοτικό σχολείο υπάρχει το πρόγραμμα «Σχέσεις και Σεξουαλικότητα» (Relaties en Seksualiteit), για τις ηλικίες 4-12 κα συγκεκριμένα αναφέρεται ότι: «Διδάσκοντας στα παιδιά επαρκείς γνώσεις, αξίες, νόρμες και δεξιότητες από μικρή ηλικία, είναι σε θέση να δημιουργούν θετικές σχέσεις, να απολαμβάνουν τη σεξουαλικότητα, να φροντίζουν για την αντισύλληψη και τον οικογενειακό προγραμματισμό και να αναλαμβάνουν την ευθύνη για τη σεξουαλική υγεία, την ανθεκτικότητα και την ευεξία τους και των άλλων. Τα περιγραφόμενα περιεχόμενα του θέματος Σχέσεις και Σεξουαλικότητα συμβάλλουν σε αυτό». Το πρόγραμμα αυτό αναφέρεται συγκεκριμένα στη «φυσική εικόνα και αυτοεικόνα», «στενές σχέσεις», «αναπαραγωγή, δημιουργία οικογένειας και αντισύλληψη» και «σεξουαλικότητα» (slo).

Στην Ιταλία, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση και οι κοινωνικές πολιτικές για το ασφαλές σεξ δεν ήταν τόσο διαδεδομένες μέχρι τη δεκαετία του '90, όταν το AIDS άρχισε να γίνεται πρόβλημα παγκόσμιας σημασίας (Ciairano, 2004). Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση παραμένει προαιρετική. Ενώ μερικά σχολεία παρέχουν σεξουαλική

εκπαίδευση σε εφήβους στο σχολείο, αυτό εξαρτάται από τη βούληση των διευθυντών των σχολείων και τείνει να επικεντρώνεται αποκλειστικά στις βιολογικές πτυχές, παρά σε οποιαδήποτε ευρύτερη ψυχολογική, κοινωνική ή συναισθηματική πτυχή της σεξουαλικής αγωγής, όπως ορίζονται από τον ΠΟΥ και την UNESCO53 (Picken, 2020).

3.4.1. Η Σεξουαλική Αγωγή και τα ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα ανά τον κόσμο

Στη Βρετανία, για παράδειγμα, η έκθεση Stonewall School Report τεκμηριώνει ότι οι πληροφορίες σχετικά με τις ΛΟΑΤ για τις υγιείς σχέσεις και το ασφαλές σεξ αποκλείονται, μέχρι σήμερα, σε μεγάλο βαθμό από την εκπαίδευση για τις σχέσεις και τη σεξουαλική ζωή (RSE) στα σχολεία (Gebhardt & Gegenfurtner, 2016).

Στην Αυστραλία, μια έκθεση σχετικά με τη σχολική εκπαίδευση σε θέματα σεξουαλικότητας και σχέσεων ρώτησε τους μαθητές ποια θέματα χρειάζονται μεγαλύτερη εμβάθυνση στα μαθήματα σεξουαλικής αγωγής- το θέμα με την υψηλότερη βαθμολογία ήταν η ποικιλομορφία των φύλων (Gebhardt & Gegenfurtner, 2016).

Στη Γερμανία, συζητήθηκε αμφιλεγόμενα το γεγονός ότι -λίγο πριν από την έκδοση των νέων κατευθυντήριων γραμμών πολιτικής για τη σεξουαλική αγωγή- η λέξη "αποδοχή" άλλαξε σε "ανοχή και σεβασμό" προς την κοινωνία όλες τις μορφές σεξουαλικού προσανατολισμού (Gebhardt & Gegenfurtner, 2016).

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, οι συζητήσεις σχετικά με τη μεταρρύθμιση της σεξουαλικής αγωγής ξεκίνησαν μετά από επανεξέταση της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων αποχής- η επανεξέταση έδειξε ότι τα προγράμματα αυτά αποκρύπτουν πληροφορίες σχετικά με την ποικιλομορφία της ανθρώπινης σεξουαλικότητας και μπορεί ακόμη και να παρέχουν πληροφορίες που στιγματίζουν (Gebhardt & Gegenfurtner, 2016).

Κεφάλαιο 4^ο: ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα

4.1. ΛΟΑΤΚΙ+ Ορολογία

Λεσβία: Γυναίκα που νιώθει σωματική, συναισθηματική ή/και σεξουαλική έλξη και έχει την ικανότητα για στενή σχέση, κυρίως, με άλλες γυναίκες (United Nations Population Fund, 2018, σελ. 112).

Γκέι (Gay): Άτομο που έλκεται πρωτίστως ή/και έχει σχέσεις με άτομα του ίδιου φύλου. Χρησιμοποιείται συνήθως για τους άνδρες, αλλά και ορισμένες γυναίκες χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο (United Nations Population Fund, 2018, σελ. 113).

Αμφιφυλόφιλος/η/ο: Αμφίφυλο ορίζεται ένα άτομο όταν του αρέσουν περισσότερα από ένα φύλα. Για παράδειγμα, ένα κορίτσι μπορεί να θελήσει να είναι σε ρομαντική σχέση άλλοτε με ένα κορίτσι και άλλοτε με ένα αγόρι (Πολύχρωμο Σχολείο).

Τρανς: Άτομο του οποίου η εσωτερική αίσθηση του φύλου του (ταυτότητα φύλου) διαφέρει από το φύλο που του αποδόθηκε κατά τη γέννηση. Τα διαφυλικά άτομα μπορεί να είναι ετεροφυλόφιλα, ομοφυλόφιλα ή αμφιφυλόφιλα. Τα τρανσέξουαλ άτομα μπορεί να ταυτίζονται ως άνδρες ή γυναίκες ή με εναλλακτικό φύλο, με συνδυασμό φύλων ή χωρίς φύλο (United Nations Population Fund, 2018, σελ. 113).

Ίντερσεξ: Τα άτομα που γεννιούνται με χαρακτηριστικά φύλου (συμπεριλαμβανομένων των γεννητικών οργάνων, των γονάδων και των χρωμοσωμικών μοτίβων) που δεν ταιριάζουν με τις τυπικές δυαδικές αντιλήψεις του αρσενικού ή του θηλυκού σώματος" Ο όρος "ίντερσεξ" είναι ένας γενικός όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει ένα ευρύ φάσμα φυσικών σωματικών παραλλαγών. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τα ίντερσεξ χαρακτηριστικά είναι ορατά κατά τη γέννηση, ενώ σε άλλες δεν είναι εμφανή μέχρι την εφηβεία. Ορισμένες χρωμοσωμικές διαφυλικές παραλλαγές μπορεί να μην είναι καθόλου εμφανείς σωματικά. Το να είναι κάποιος ίντερσεξ σχετίζεται με τα βιολογικά χαρακτηριστικά του φύλου και διαφέρει από τον σεξουαλικό προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου ενός ατόμου. Ένα ίντερσεξ άτομο μπορεί να είναι ετεροφυλόφιλο, ομοφυλόφιλο, λεσβία ή αμφιφυλόφιλο, και μπορεί να ταυτίζεται ως γυναίκα, άνδρας, και τα δύο ή κανένα από τα δύο (United Nations Population Fund, 2018, σελ. 113).

Queer: Χρησιμοποιείται συχνά από άτομα που δεν αποδέχονται τις παραδοσιακές έννοιες φύλων και σεξουαλικότητας και δεν ταυτίζονται/ καλύπτονται με κάποιο από τους υπόλοιπους όρους του ακρωνυμίου ΛΟΑΤΙ+ αλλά και ως όρος-ομπρέλα για όλα τα LGBTQI+ άτομα. Ως όρος ταυτίζεται και με συγκεκριμένα κομμάτια της Queer Theory (Queer Θεωρίας) (Colour Youth).

4.1.1. Ομοφοβία - Τρανσοφοβία

Ο όρος ομοφοβία δημιουργήθηκε από τον George Weinberg (1969, όπ. αναφ. στο Παπαθανασίου & Χρηστίδη, 2020, σελ. 36) για να αναφερθεί στην εχθρότητα απέναντι στους ομοφυλόφιλους και τον τρόπο που νιώθει ένα άτομο όταν βρίσκεται κοντά σε ομοφυλόφιλους. Στην περίπτωση που το ίδιο το άτομο είναι ομοφυλόφιλο, δηλώνει την απέχθεια απέναντι στον εαυτό του λόγω αυτής της ταυτότητάς τους. Σύμφωνα με τον Weinberg, ο όρος ομοφοβία αποτελεί ψυχολογικό όρο και δημιουργήθηκε για να περιγράψει τον φόβο, το παράλογο μίσος και το άγχος απέναντι στους ομοφυλόφιλους (Λαγκαδινού, 2018). Η ομοφοβία είναι μια μορφή εκδήλωσης του φόβου, της άγνοιας και των προκαταλήψεων απέναντι σε μια διαφορετική στάση ως προς την καθορισμένη αποδεκτή σεξουαλική συμπεριφορά. Ο φόβος αυτός βασίζεται σε οικογενειακούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς και θρησκευτικούς παράγοντες αλλά και σε λόγους άγνοιας απέναντι σε τέτοια ζητήματα.

Η τρανσοφοβία ορίζεται ως ο παράλογος φόβος και το μίσος για τα τρανς άτομα και όσα άτομα φαίνεται να παραβαίνουν τις παραδοσιακές αντιλήψεις για την ταυτότητα φύλου, το κοινωνικό φύλο ή/και την έκφραση φύλου. Συχνά οι γκέι, οι λεσβίες και οι αμφισεξουαλικοί/ές εμπίπτουν στην δεύτερη κατηγορία με αποτέλεσμα η τρανσοφοβία να συνδέεται έντονα με την ομοφοβία (Colour Youth). Η τρανσοφοβία, όπως και η ομοφυλοφιλία, είναι μια μορφή εκδήλωσης του φόβου, της άγνοιας και των προκαταλήψεων απέναντι στη διαφορετικότητα.

Τα άτομα αυτά αντιμετωπίζονται με μίσος, με έχθρα, έρχονται αντιμέτωποι με τις διακρίσεις, την υποτίμηση και τον αποκλεισμό από μεγάλο μέρος της κοινωνίας. Επιπρόσθετα, έχουν καταγραφεί και περιστατικά ακραίας βίας, ξυλοδαρμού και υβριστικών σχολίων έχουν παρατηρηθεί σε όλο τον κόσμο (Μαργαρίτης & Τουρνάκη, 2020, σελ. 14).

Μελέτες από τα μέσα έως τα τέλη της δεκαετίας του 1990 έχουν τεκμηριώσει τα υψηλότερα ποσοστά παρενόχλησης, αποκλεισμού και επίθεσης που βιώνουν οι ΛΟΑΤΚΙ+ νέοι στα σχολεία σε σύγκριση με τους ετεροφυλόφιλους συνομηλίκους. Αυτές οι αρνητικές εμπειρίες έχουν καταγραφεί στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε πολλές άλλες δυτικές χώρες. Αυτές οι μελέτες έχουν εντοπίσει διάφορες μορφές

παρενόχλησης: η γλώσσα που χρησιμοποιείται κατά των ομοφυλοφίλων, λεκτικά πειράγματα, επιθετικότητα σε σχέση με τους άλλους, και σωματική επιθετικότητα/εκφοβισμό, και έχουν τεκμηρίωση ότι η βίωση χαρακτηρισμών, εκφοβισμού, παρενόχλησης και η επίθεση στο σχολείο είναι συνηθισμένη για την πλειοψηφία των ΛΟΑΤΚΙ+ μαθητών (Horn, Kosciw, Russell, & Saewyc, 2010).

4.2. Σχολικός εκφοβισμός

Ο σχολικός εκφοβισμός ορίζεται ως ένα είδος επιθετικότητας, το οποίο περιλαμβάνει ένα θύμα, έναν θύτη, και θύτες-θύματα εκφοβισμού (δηλαδή, νέοι που είναι ταυτόχρονα θύτες και θύματα εκφοβισμού). Χαρακτηρίζεται ως επιθετική πράξη που προκαλεί σωματική βλάβη ή ψυχική οδύνη σε ένα άλλο άτομο είτε σωματικά (π. χ. χτυπώντας, σπρώχνοντας, κλωτσώντας) είτε λεκτικά (π. χ. χλευάζοντας, πειράγματα, κουτσομπολιά) (Hong & Garbarino, 2012).

Ο εκφοβισμός άλλοτε εκδηλώνεται με πιο ήπιες συμπεριφορές, τα λεγόμενα πειράγματα, και άλλοτε εκδηλώνονται με πιο βίαιες συμπεριφορές, όπως άσκηση σωματικής και ψυχολογικής βίας. Και στις δύο περιπτώσεις ο μαθητής ή οι μαθητές οι οποίοι εκφοβίζονται επιλέγουν λιγότερα δυνατά, είτε ψυχολογικά είτε σωματικά, και η κατάσταση αυτή επαναλαμβάνεται (Κάπαρη, 2014).

4.2.1. Ομοφοβία και τρανσοφοβία στον σχολικό χώρο

Η ομοφοβία, η στάση που επηρεάζει τον εκφοβισμό που στρέφεται κατά των ΛΟΑΤΚΙ νεολαίας, ορίζεται ως οι αρνητικές πεποιθήσεις, στάσεις, στερεότυπα και συμπεριφορές που κατευθύνονται προς τις σεξουαλικές μειονότητες (Wright et al., 1999). Παραδείγματα ομοφοβίας και ομοφοβικού εκφοβισμού περιλαμβάνουν πειράγματα, κοινωνικό αποκλεισμό, απειλές σωματικής βίας και σωματικές επιθέσεις (Basile et al., 2009), με βάση τον αντιληπτό ή πραγματικό σεξουαλικό προσανατολισμό του θύματος (Hong & Garbarino, 2012).

Πολυάριθμες πρόσφατες μελέτες έχουν καταδείξει ότι τα σχολεία είναι συχνά ανασφαλής για τις λεσβίες, τους ομοφυλόφιλους και τους αμφιφυλόφιλους εφήβους, οι

οποίοι έχουν περισσότερες πιθανότητες από τους ετεροφυλόφιλους συνομηλίκους τους να πέσουν θύματα εκφοβισμού, παρενόχλησης ή θυματοποίησης στο σχολικό περιβάλλον (Goodenow, Watson, Adjei, Homma, & Saewyc, 2016). Οι περισσότερες μελέτες δείχνουν ότι ο εκφοβισμός παρουσιάζεται σε μεγαλύτερη συχνότητα στη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, στις ηλικίες 6-14 (Λαγκαδινού, 2018).

Οι συμπεριφορές αυτές δεν προέρχονται μόνο από μαθητές και έχουν ως αποδέκτη συμμαθητές τους αλλά και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς στους μαθητές τους. Στερεοτυπικές αντιλήψεις, λανθασμένες εκφράσεις και υποτιμητικής αναφορές, που δεν κρίνονται πάντα σκόπιμες, αλλά στιγματίζουν και κάνουν πιο κλειστά τα παιδιά. Οι εκπαιδευτικοί φαίνεται ότι είναι αρκετά ελαστικοί και ανεκτικοί σε τέτοια είδους φαινόμενα.

Η συμπεριφορά αυτή δεν έχει αποδέκτες μόνο τους ΛΟΑΤΚΙ μαθητές. Εκφοβισμό μπορούν να δεχτούν και τα αγόρια, στα οποία η συμπεριφορά τους δεν συνάδει με τα αντρικά πρότυπα που έχουν οριστεί για το κοινωνικό φύλο και παρουσιάζουν μια πιο «θηλυκή» πλευρά. Αντίστοιχα και τα κορίτσια μπορούν να δεχτούν εκφοβιστικές συμπεριφορές για το ότι δεν φέρονται με θηλυκό τρόπο και τα χαρακτηρίζουν αρκετές φορές «αγοροκόριτσα».

B. Ερευνητικό Μέρος

Κεφάλαιο 5^ο : Μεθοδολογία

Εισαγωγή

Στο κεφάλαιο αυτό θα παρουσιαστούν και θα αναλυθούν τα αποτελέσματα και η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διεξαγωγή και ολοκλήρωση της έρευνας. Θα παρουσιαστεί ο σκοπός, το δείγμα, η ερευνητική διαδικασία και η ανάλυση των δεδομένων.

5.1. Σκοπός Έρευνας

Όπως αναφέρθηκε και στις προηγούμενες ενότητες η σεξουαλική αγωγή ουσιαστικά δεν υφίσταστε στο ελληνικό σχολείο, πόσο μάλλον τα ζητήματα που αφορούν τον σεξουαλικό προσανατολισμό, την έκφραση φύλου και την ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να διερευνηθεί η ετοιμότητα των εκπαιδευτικών σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου των παιδιών σχολικής ηλικίας. Στόχοι επίσης ήταν να διερευνηθούν οι απόψεις και οι στάσεις των εκπαιδευτικών απέναντι στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, όπως και η άποψη των εκπαιδευτικών σχετικά με τη σημαντικότητα της σεξουαλικής αγωγής. Επίσης, στόχος της έρευνας ήταν να διερευνηθεί η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα σεξουαλική αγωγής.

5.2. Μεθοδολογία

Ως μέσο συλλογής δεδομένων για την έρευνα χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε μέσω του Google Forms. Η έρευνα ξεκίνησε στις 3 Μαρτίου 2021 έως τις 11 Αυγούστου 2021. Η επιλογή του δείγματος ήταν τυχαία και διανεμήθηκε ηλεκτρονικά, μέσω των μέσων κοινωνικής δικτύωσης και συγκεκριμένα της πλατφόρμας του Facebook σε ομάδες εκπαιδευτικών (Εκπαιδευτικοί Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, Έλληνες Δάσκαλοι και Νηπιαγωγοί- Greek teachers και ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΙ ΑΘΜΙΑΣ). Η έρευνα ήταν κατά αποκλειστικότητα ποσοτική και το δείγμα που συγκεντρώθηκε ήταν 41 εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Οι περισσότερες ερωτήσεις είχαν ως πιθανές απαντήσεις την κλίμακα Likert (Καθόλου- Λίγο- Μέτρια- Αρκετά –Πολύ) και οι υπόλοιπες περιείχαν διάφορες απαντήσεις. Αναφορικά με τις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκαν ερωτήματα από άλλες σχετικές έρευνες και τροποποιήθηκαν ώστε να εξυπηρετούν το σκοπό της παρούσας έρευνας. Η επεξεργασία των απαντήσεων του ερωτηματολογίου έγινε μέσω του Excel Office.

Όσον αφορά το ερωτηματολόγιο χωρίστηκε σε τέσσερα μέρη. Το Α' μέρος είχε ως περιεχόμενο ερωτήσεις σχετικά με τα δημογραφικά στοιχεία, τις σπουδές, τα έτη εκπαιδευτικής εμπειρίας και την επιμόρφωση του δείγματος. Το σύνολο των ερωτήσεων του Α' μέρους ήταν 9.

Το Β' μέρος περιελάμβανε ερωτήσεις σχετικά με την σεξουαλική αγωγή, όπως με την χρησιμότητά της, την καταλληλότητα του δημοτικού σχολίου κ.λπ. Το Β' μέρος είχε σύνολο 11.

Έπειτα, το Γ' μέρος αφορούσε τις απόψεις και τις γνώσεις που είχε το δείγμα σε σχέση με την σεξουαλική αγωγή, τις επιμορφώσεις και τι εντάσσουν στο μάθημά τους. Οι ερωτήσεις που είχε το Γ' μέρος ήταν 10.

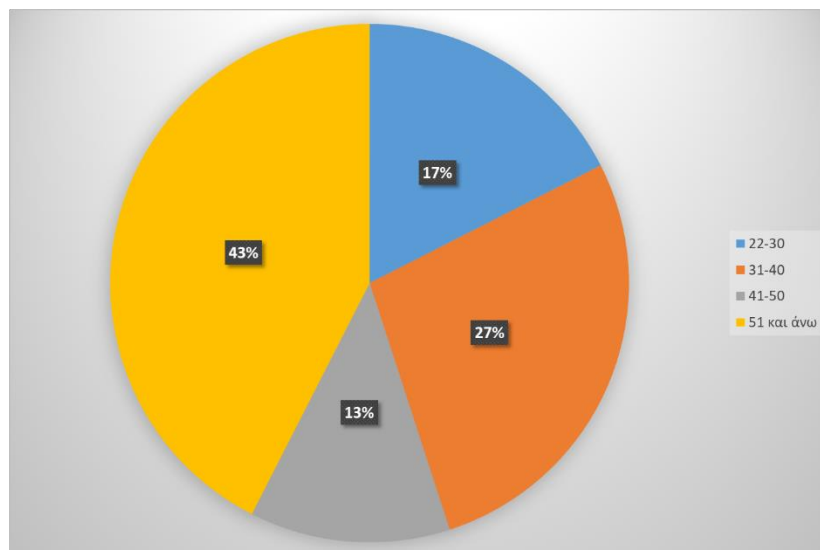
Τέλος, στο Δ' μέρος εξετάζονται οι απόψεις και η εμπειρία του δείγματος με την ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα. Εξετάστηκαν οι γνώσεις των εκπαιδευτικών σε ΛΟΑΤΚΙ+ ζητήματα και οι στάση τους απέναντι σε αυτούς τους μαθητές. Οι ερωτήσεις ήταν 11.

Κεφάλαιο 6^ο: Αποτελέσματα

Στο παρούσα ενότητα παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας. Επίσης, παρατίθενται οι στατιστικοί πίνακες.

6.1.Μέρος Α'

1)Πόσο χρόνων είστε;

(Γράφημα 6.1.1: Ηλικία)

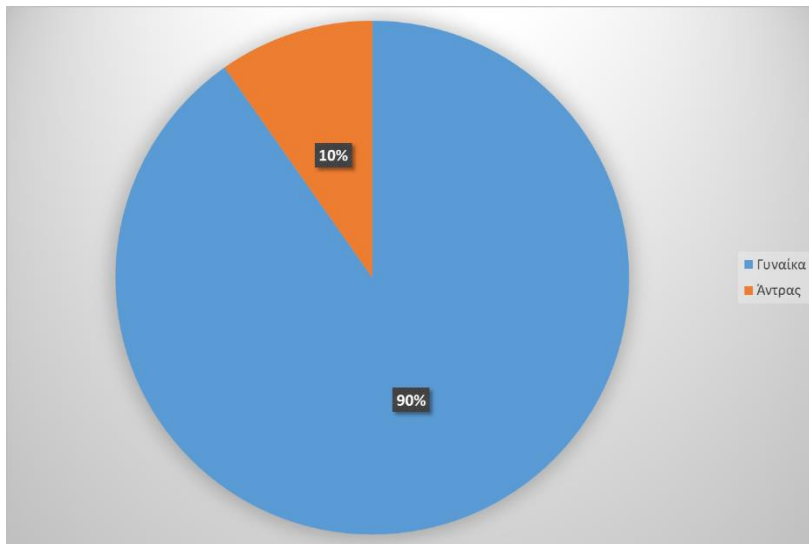
	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent

Valid	22-30	7	17,0	17,0	17,0
	31-40	11	27,0	27,0	44,0
	41-50	6	13,0	13,0	57,0
	50 και άνω	17	43,0	43,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.1: Ηλικία)

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων (43%) είναι ηλικίας 51 και άνω. Το 27% είναι 31-40 , το 17% είναι 22-30 και τέλος το 13% 41-50.

2) Το φύλο σας;

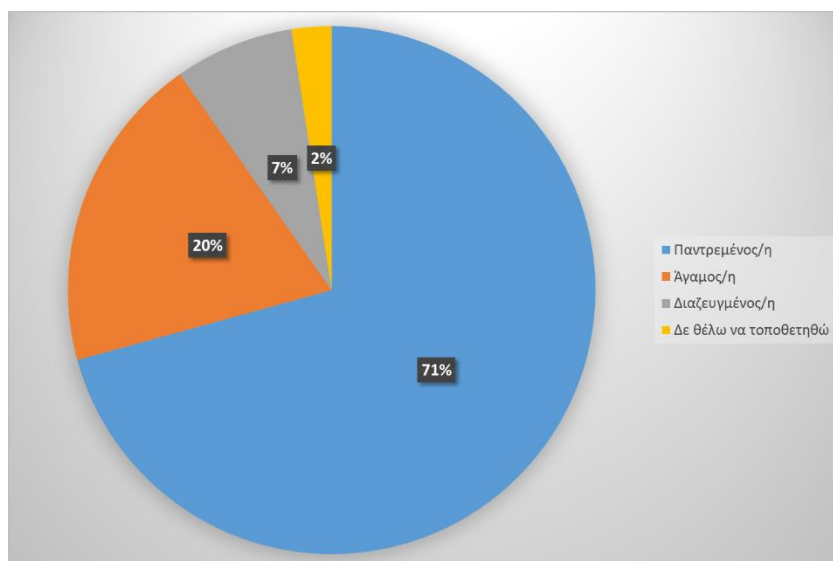
(Γράφημα 6.1.2: Φύλο)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Γυναίκα	37	90,0	90,0	10,0
	Άντρας	4	10,0	10,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.2: Φύλο)

Το 90% των συμμετεχόντων στην έρευνα ήταν γυναίκες και το 10% άντρες.

3) Οικογενειακή κατάσταση

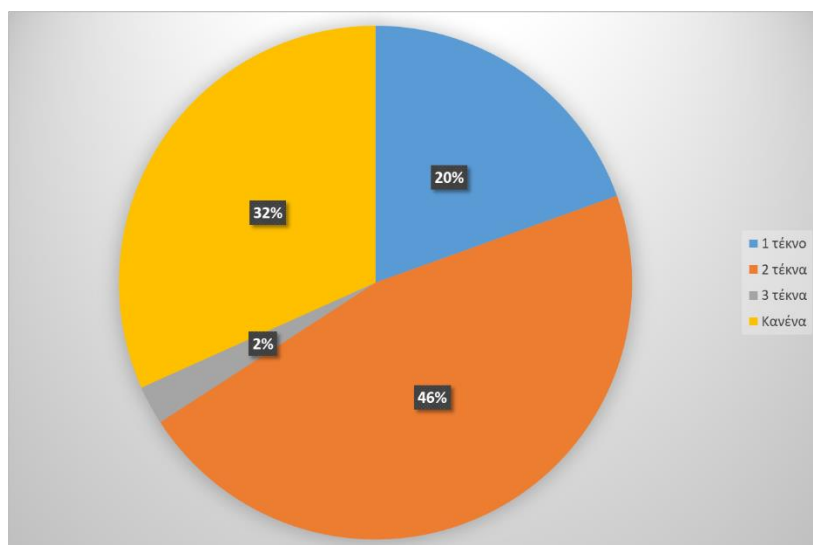
(Γράφημα 6.1.3: Οικογενειακή κατάσταση)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Παντρεμένος/η	29	71,0	71,0	71,0
Άγαμος/η	8	20,0	20,0	91,0
Διαζευγμένος/η	3	7,0	7,0	98,0
Δε θέλω να τοποθετηθώ	1	2,0	2,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.3: Οικογενειακή κατάσταση)

Στην οικογενειακή κατάσταση το 71% δήλωσε παντρεμένος/η, το 20% ότι είναι άγαμος/η, ένα 7% δήλωσε ότι είναι διαζευγμένος/η και το 2% ότι δε θέλει να τοποθετηθεί.

4)Αριθμός Τέκνων

(Γράφημα 6.1.4: Αριθμός τέκνων)

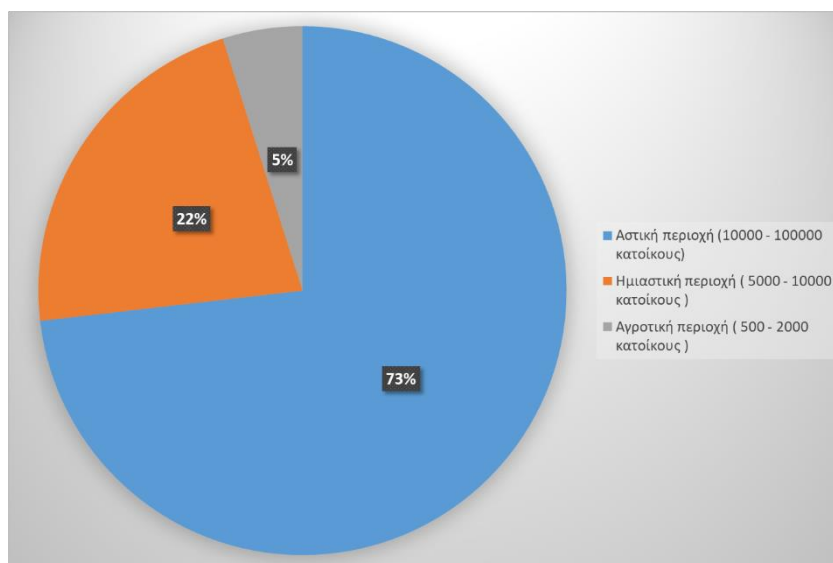
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
9ση γ	1 τέκνο	8	20,0	20,0	20,0
	2 τέκνα	19	46,0	46,0	66,0
	3 τέκνα	1	2,0	2,0	68,0
	Κανένα	8	32,0	32,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.4: Αριθμός τέκνων)

Το 46% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι έχει 2 τέκνα, το 32% ότι δεν έχει κανένα τέκνο, το 20% έχει 1 τέκνο και τέλος το 2% έχει 3 τέκνα. Υπήρχε και η επιλογή 4 και πάνω.

5) Τόπος κατοικίας

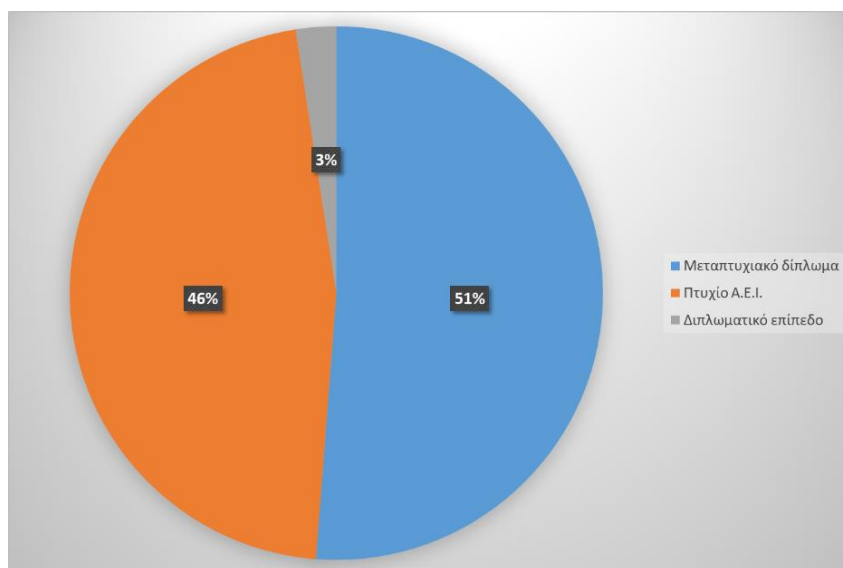
(Γράφημα 6.1.5: Τόπος κατοικίας)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Αστική Περιοχή	30	73,0	73,0	73,0
Ημιαστική Περιοχή	9	22,0	22,0	95,0
Αγροτική Περιοχή	2	5,0	5,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.5: Τόπος κατοικίας)

Το μεγαλύτερο ποσοστό (73%) του δείγματος κατοικεί σε αστική περιοχή, το 22% σε ημιαστική περιοχή και το 5% σε αγροτική περιοχή.

6) Μορφωτικό επίπεδο

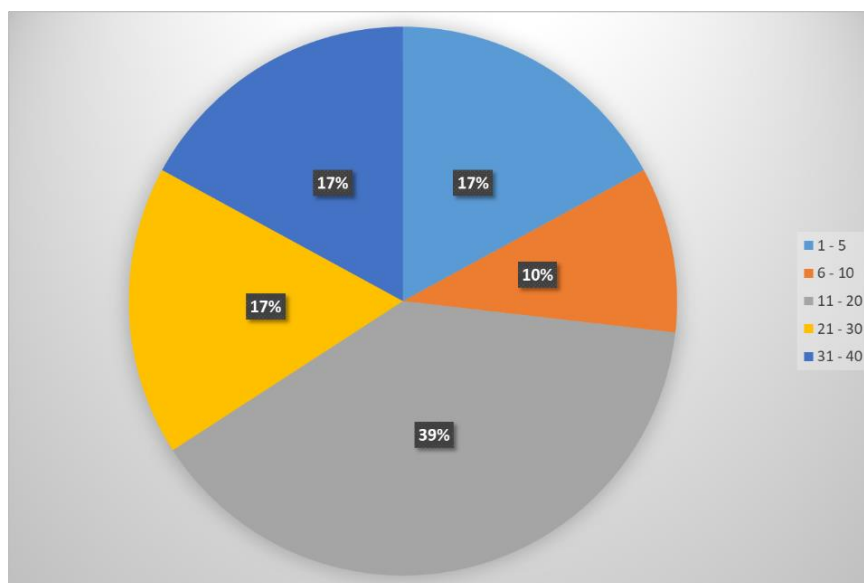
(Γράφημα 6.1.6: Μορφωτικό επίπεδο)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μεταπτυχιακό Δίπλωμα	21	51,0	51,0	51,0
Πτυχίο Α.Ε.Ι.	19	46,0	46,0	97,0
Διπλωματικό επίπεδο	1	3,0	3,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.6: Μορφωτικό επίπεδο)

Ρωτήσαμε το μορφωτικό επίπεδο των εκπαιδευτικών και το 51% έχει Μεταπτυχιακό δίπλωμα,, το 46% Πτυχίο Α.Ε.Ι. και το 3% Διπλωματικό επίπεδο.

7) Έτη εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας

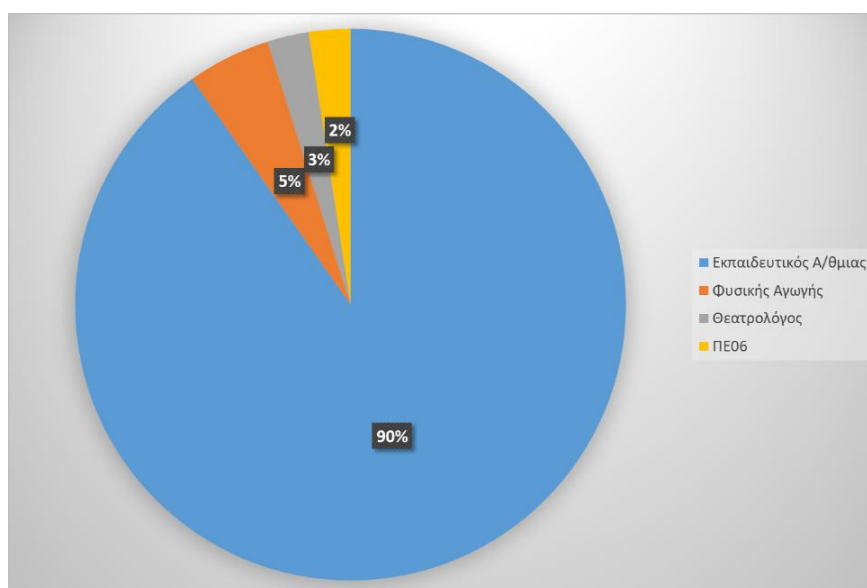
(Γράφημα 6.1.7: Έτη εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας)

Το 39% έχει 11-20 έτη εκπαιδευτική προϋπηρεσίας. Επιπλέον, ισάριθμο ποσοστό 17% έχουν 1-5, 21-30 και 31-40 έτη. Τέλος, το 10% έχει 6-10 έτη εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας. Υπήρχε και η επιλογή 40 και άνω.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	1-5	7	17,0	17,0	17,0
	6-10	4	10,0	10,0	27,0
	11-20	16	39,0	39,0	66,0
	21-30	7	17,0	17,0	83,0
	31-40	7	17,0	17,0	100,0
	Total	50	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.7: Έτη εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας)

8)Ειδικότητα

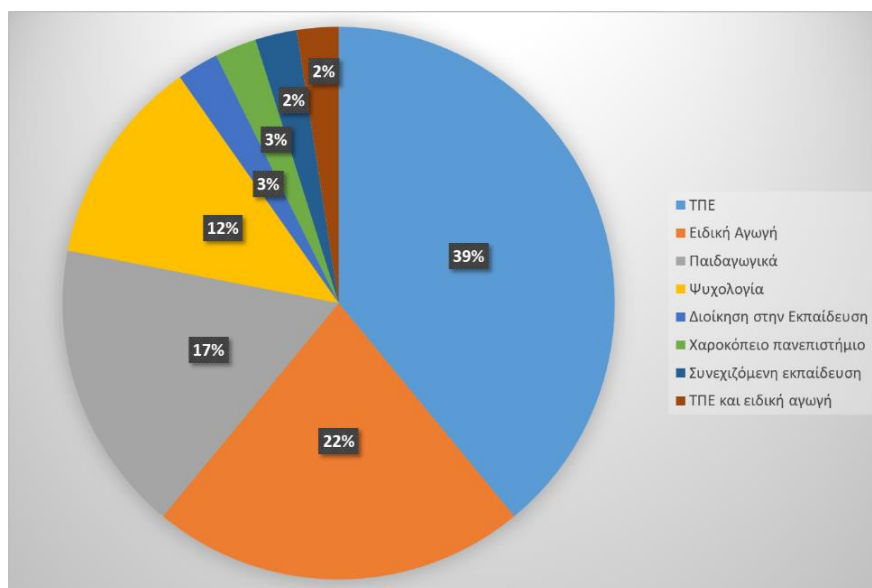
(Γράφημα 6.1.8: Ειδικότητα)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Εκπαιδευτικός Α/θμιας	37	90,0	90,0	90,0
Φυσικής Αγωγής	2	5,0	5,0	95,0
Θεατρολόγος	1	3,0	3,0	98,0
ΠΕ06	1	2,0	2,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.1.8: Ειδικότητα)

Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών (90%) έχει ειδικότητα Εκπαιδευτικός Α/θμιας, το 5% Φυσικής Αγωγής, το 3% Θεατρολόγος και το 2% ΠΕ06. Επίσης, οι επιλογές Μουσικός, Πληροφορικός και Εικαστικός που δεν επιλέχθηκαν.

9)Επιμόρφωση

(Γράφημα 6.1.9: Επιμόρφωση)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	ΤΠΕ	16	39,0	39,0	39,0
	Ειδική Αγωγή	9	22,0	22,0	61,0
	Παιδαγωγικά	7	17,0	17,0	78,0
	Ψυχολογία	5	12,0	12,0	90,0
	Διοίκηση και Εκπαίδευση	1	3,0	3,0	93,0
	Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο	1	3,0	3,0	96,0
	Συνεχιζόμενη εκπαίδευση	1	2,0	2,0	98,0
	ΤΠΕ και Ειδική Αγωγή	1	2,0	2,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

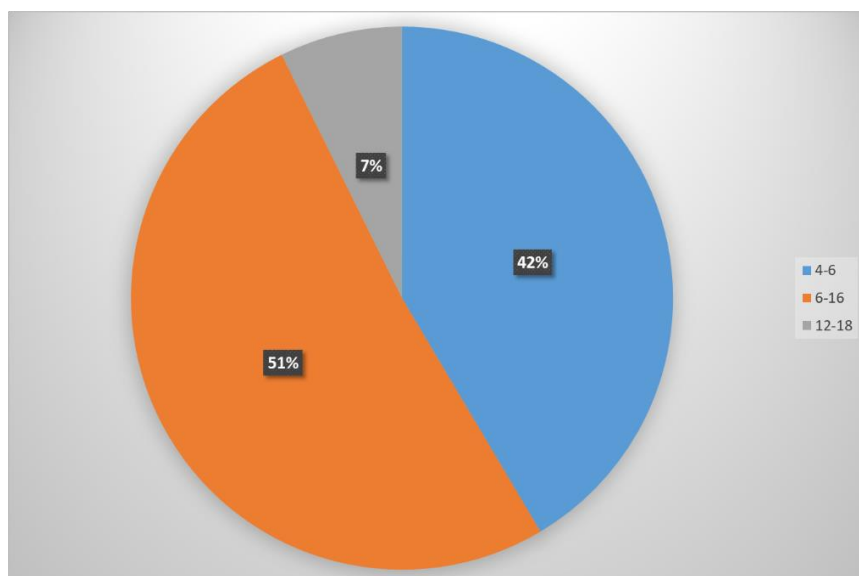
(Πίνακας 6.1.9: Επιμόρφωση)

Σχετικά με την ερώτηση για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών το 39% έχει ΤΠΕ (Τεχνολογίες της Πληροφορίας στην Εκπαίδευση), το 22% δήλωσε Ειδική Αγωγή, το 17% Παιδαγωγικά, το 12% Ψυχολογία. Επίσης, ισάριθμα (3%) είναι επιμορφωμένοι

στη Διοίκηση στην Εκπαίδευση και στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Τέλος ένα 2% συνεχίζει την εκπαίδευσή του και ένα άλλο 2% είναι επιμορφωμένο στα ΤΠΕ και Ειδική Αγωγή. Επιπλέον επιλογή ήταν οι Σπουδές Φύλου.

6.2. Μέρος Β'

1) Ποια θεωρείτε την καταλληλότερη ηλικία για να ξεκινήσει η σεξουαλική εκπαίδευση;

(Γράφημα 6.2.1: Αρχή σεξουαλικής εκπαίδευσης)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid 4-6	17	42,0	42,0	42,0
6-12	21	51,0	51,0	93,0
12-18	3	7,0	7,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.1: Αρχή σεξουαλικής εκπαίδευσης)

Οι μισοί και παραπάνω από τους ερωτηθέντες, το 51% , θεωρούν ότι η καταλληλότερη ηλικία έναρξης είναι από 6-12 ετών ενώ το 42% θεωρεί την ηλικία 4-6 και μόνο το 7%

θεωρεί καταλληλότερη ηλικία την 12-18. Υπήρχε και η δυνατότητα επιλογής των απαντήσεων 18+ και Καμία.

2) Ποιο θεωρείτε το πιο κατάλληλο πρόσωπο για να αναλάβει την σεξουαλική εκπαίδευση των παιδιών;

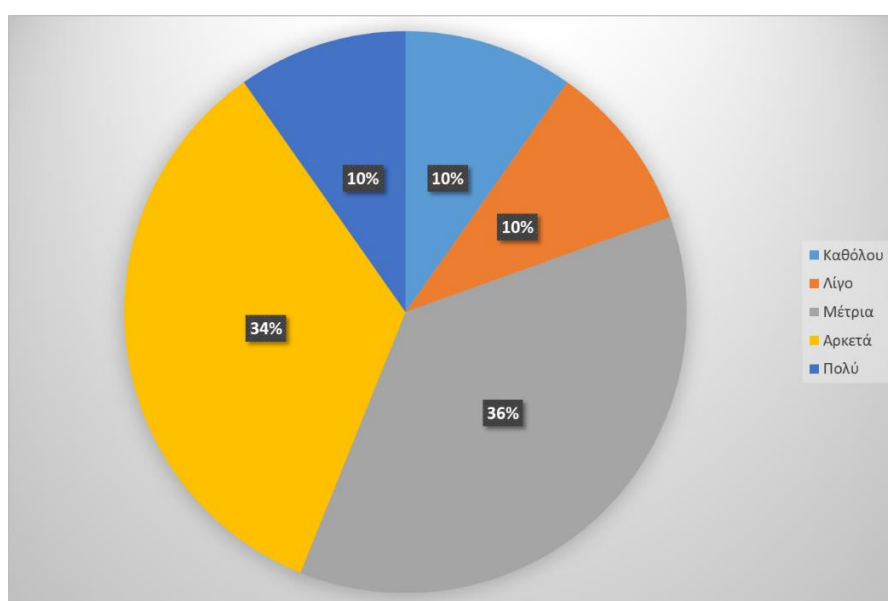
(Γράφημα 6.2.2: Κατάλληλο πρόσωπο να αναλάβει την σεξουαλική εκπαίδευση)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Εξειδικευμένο /η Επιστήμονα/ισσα	16	39,0	39,0	39,0
Εκπαιδευτικό	13	32,0	32,0	71,0
Γονείς/κηδεμόνας	11	27,0	27,0	98,0
Όλα τα παραπάνω	1	2,0	2,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.2: Κατάλληλο πρόσωπο να αναλάβει την σεξουαλική εκπαίδευση)

Ως κατάλληλο πρόσωπο το 39% θεωρεί ότι είναι ο εξειδικευμένος/η επιστήμονος/ισσα, το 32% ο Εκπαιδευτικός, το 27% οι γονείς/ κηδεμόνες και τέλος το 2% θεωρεί όλες τους παραπάνω κατάλληλους για την σεξουαλική εκπαίδευση. Ως επιλογή υπήρξε και το Κανένα.

3) Είναι εύκολο να μιλήσετε στα παιδιά της τάξης σας για τη σεξουαλική εκπαίδευση;

(Γράφημα 6.2.3 Ευκολία συζήτησης στην τάξη για την σεξουαλική εκπαίδευση)

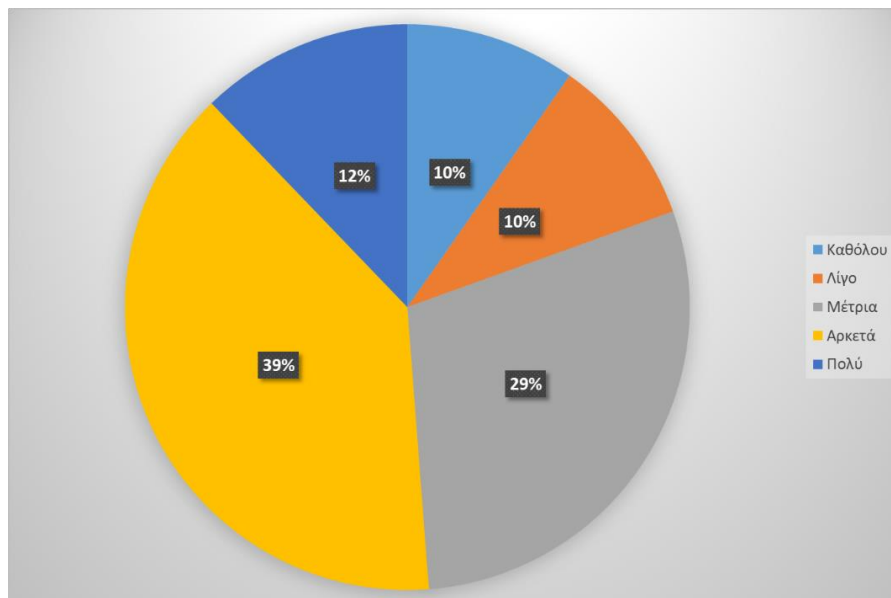
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	10,0	10,0	10,0
	Λίγο	4	10,0	10,0	20,0
	Μέτρια	15	36,0	36,0	56,0
	Αρκετά	14	34,0	34,0	90,0
	Πολύ	4	10,0	10,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.3 Ευκολία συζήτησης στην τάξη για την σεξουαλική εκπαίδευση)

Το 36% των συμμετεχόντων συμφωνεί ότι είναι μέτρια εύκολο να μιλήσει στην τάξη για την σεξουαλική εκπαίδευση, το 34% ότι είναι αρκετά εύκολο, ένα 10% ότι είναι πολύ εύκολο, ένα άλλο 10% λίγο εύκολό και τέλος το 10% ότι δεν είναι καθόλου εύκολο.

4) Πόσο άνετα νιώθετε να συζητάτε στην τάξη σχετικά με τη σεξουαλικότητα;

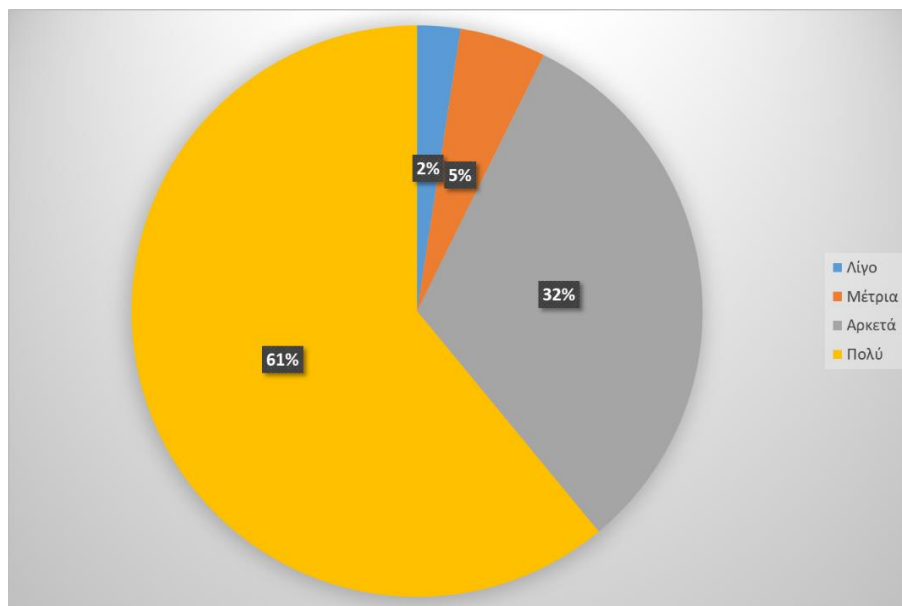
(Γράφημα 6.2.4: Άνεση συζήτησης στην τάξη για τη σεξουαλικότητα)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	10,0	10,0	10,0
	Λίγο	4	10,0	10,0	20,0
	Μέτρια	12	39,0	39,0	59,0
	Αρκετά	16	29,0	29,0	88,0
	Πολύ	5	12,0	12,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.4: Άνεση συζήτησης στην τάξη για τη σεξουαλικότητα)

Το 39% νιώθει αρκετά άνετα να μιλήσει για την σεξουαλικότητα στην τάξη, το 29% του δείγματος μέτρια, το 12% νιώθει πολύ άνετα, το 10% λίγο και το άλλο 10% δε νιώθει καθόλου άνετα να μιλήσει για την σεξουαλικότητα.

5) Πιστεύετε ότι η σεξουαλική εκπαίδευση θα προσέφερε θετικά αποτελέσματα στην ζωή όλων των παιδιών;

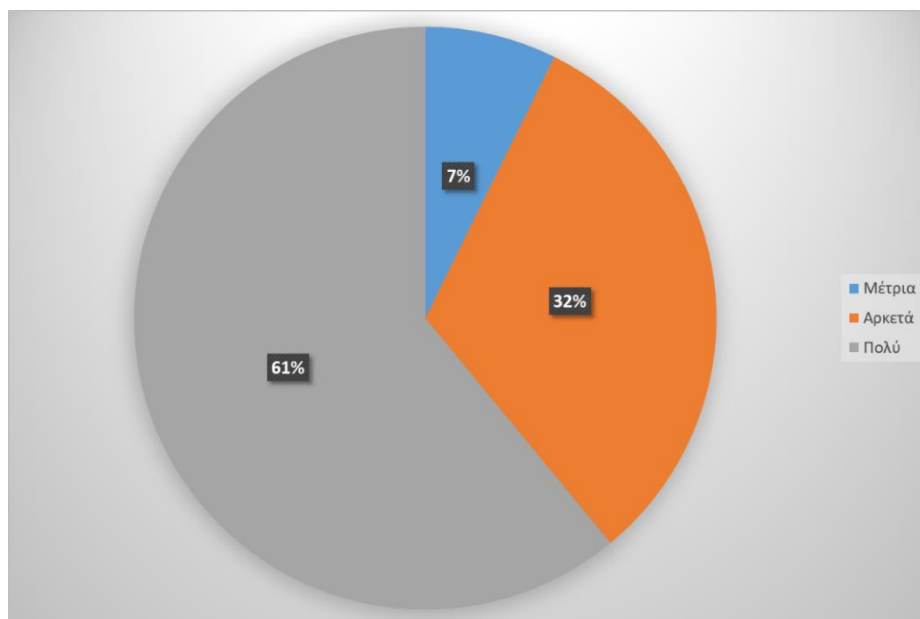
(Γράφημα 6.2.5: Προσφορά θετικών αποτελεσμάτων της σεξουαλικής αγωγής)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	1	2,0	2,0	2,0
	Μέτρια	2	5,0	5,0	7,0
	Αρκετά	13	32,0	32,0	39,0
	Πολύ	25	61,0	61,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.5: Προσφορά θετικών αποτελεσμάτων της σεξουαλικής αγωγής)

Σχετικά με την προσφορά θετικών αποτελεσμάτων της σεξουαλικής εκπαίδευσης το 61% πιστεύει ότι θα έχει πολύ θετικά, το 32% αρκετά, το 5% μέτρια αποτελέσματα και μόλις το 2% πιστεύει ότι θα έχει λίγο.

6) Πιστεύετε ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας χρειάζονται τα προγράμματα σεξουαλικής αγωγής;

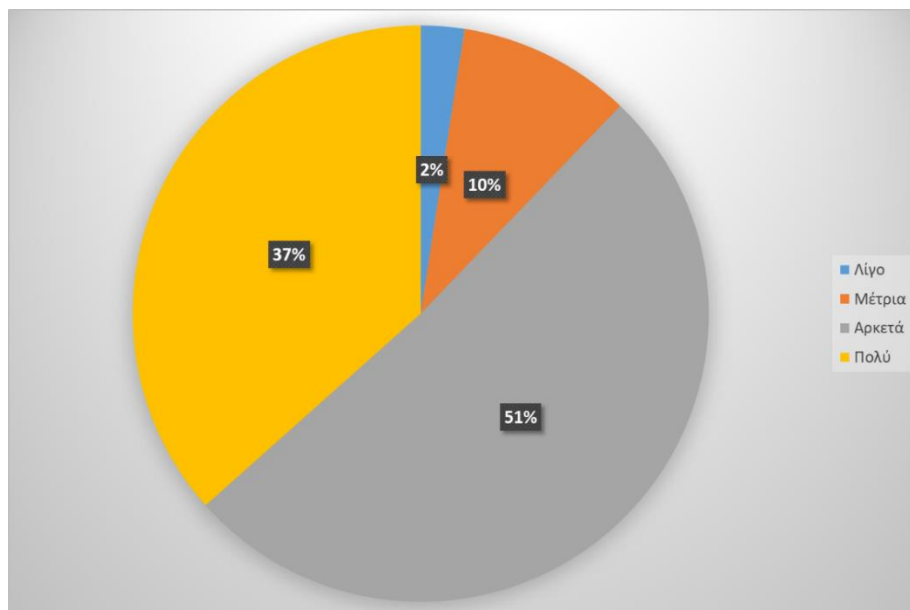
(Γράφημα 6.2.6: Χρησιμότητα της σεξουαλικής αγωγής στα παιδιά σχολικής ηλικίας)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Μέτρια	3	7,0	7,0	7,0
Αρκετά	13	32,0	32,0	39,0
Πολύ	25	61,0	61,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.6: Χρησιμότητα της σεξουαλικής αγωγής στα παιδιά σχολικής ηλικίας)

Για την χρησιμότητα των προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής το 61% θεωρεί ότι είναι πολύ, το 32% ότι έχουν αρκετή χρησιμότητα και το 7% μέτρια.

7) Πιστεύετε ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας μπορούν να καταλάβουν την σεξουαλική εκπαίδευση;

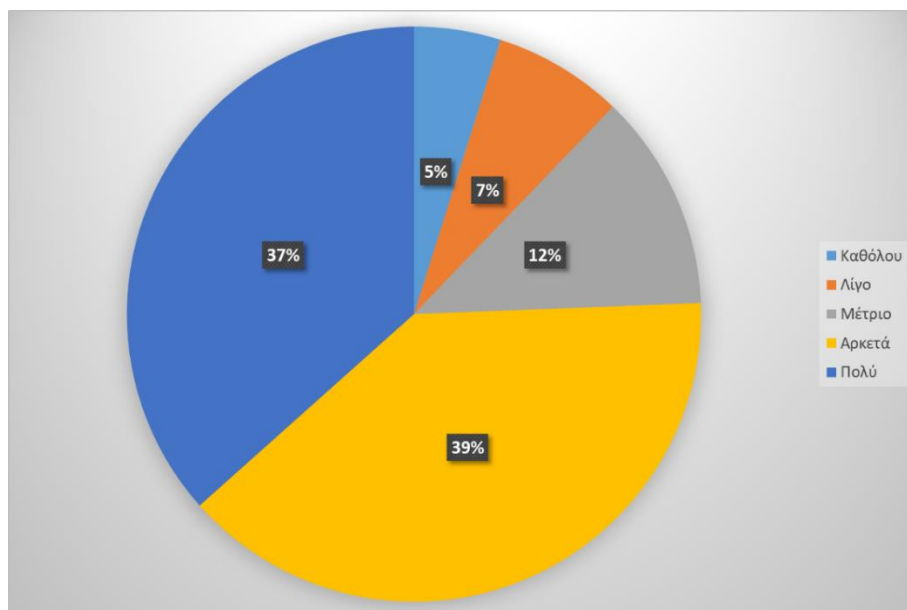
(Γράφημα 6.2.7: Κατανόηση σεξουαλικής αγωγής από τα παιδιά σχολικής ηλικίας)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	1	2,0	2,0	2,0
	Μέτρια	4	10,0	10,0	12,0
	Αρκετά	21	51,0	51,0	63,0
	Πολύ	15	37,0	37,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.7: Κατανόηση σεξουαλικής αγωγής από τα παιδιά σχολικής ηλικίας)

Σχετικά με την κατανόηση των παιδιών της σεξουαλικής αγωγής το 51% πιστεύει ότι μπορεί να την κατανοήσει αρκετά, το 37% πολύ, το 10% δήλωσε μέτρια και το 2% λίγο.

8) Πιστεύετε ότι το δημοτικό σχολείο είναι κατάλληλο για την εισαγωγή προγράμματος σεξουαλικής εκπαίδευσης;

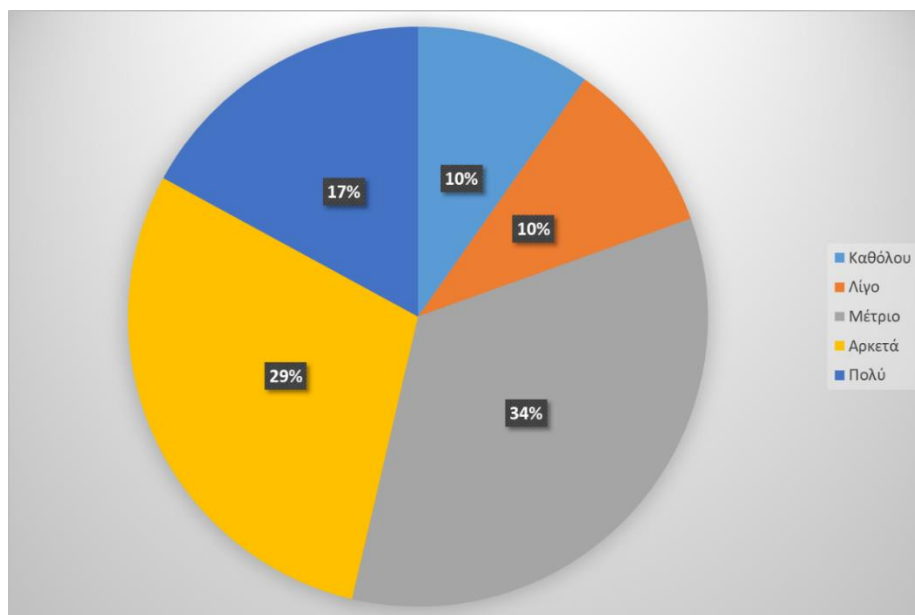
(Γράφημα 6.2.8: Καταλληλότητα δημοτικού σχολείου για την εισαγωγή προγράμματος σεξουαλικής αγωγής)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	2	5,0	5,0	5,0
Λίγο	3	7,0	7,0	12,0
Μέτρια	5	12,0	12,0	24,0
Αρκετά	16	39,0	39,0	63,0
Πολύ	15	37,0	37,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.8: Καταλληλότητα δημοτικού σχολείου για την εισαγωγή προγράμματος σεξουαλικής αγωγής)

Για την καταλληλότητα του δημοτικού σχολείου το 39% το θεωρεί αρκετά κατάλληλο, το 37% πολύ, το 12% το θεωρεί μέτρια κατάλληλο, το 7% λίγο και το 5% δεν το θεωρεί καθόλου κατάλληλο.

9) Πιστεύετε ότι τα παιδιά χωρίς σεξουαλική εκπαίδευση έχουν δυσκολίες να ελέγξουν τις σεξουαλικές τους επιθυμίες και δραστηριότητες;

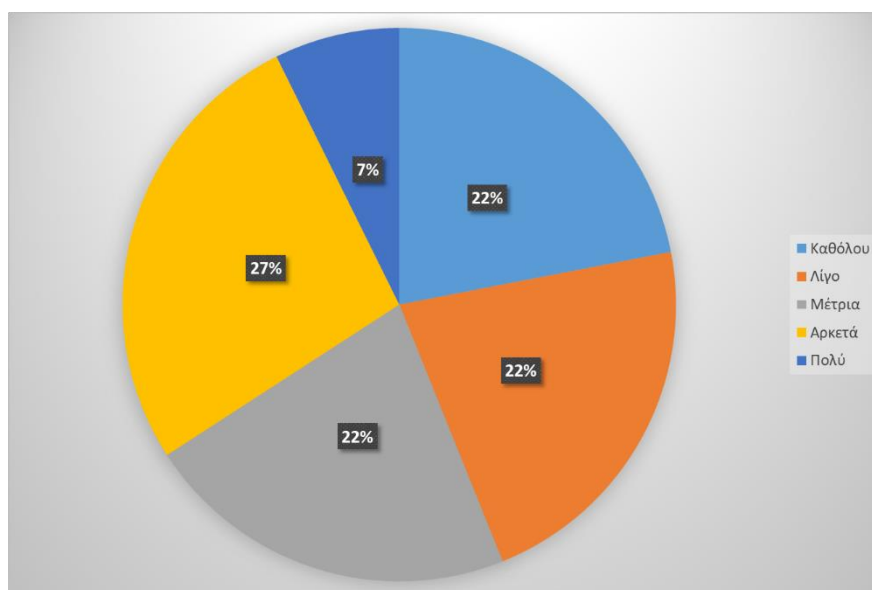
(Γράφημα 6.2.9: Δυσκολία ελέγχου σεξουαλικών επιθυμιών και δραστηριοτήτων χωρίς σεξουαλική εκπαίδευση)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Καθόλου	4	10,0	10,0	10,0
Λίγο	4	10,0	10,0	20,0
Μέτρια	14	34,0	34,0	54,0
Αρκετά	12	29,0	29,0	83,0
Πολύ	7	17,0	17,0	100,0
Total	50	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.9: Δυσκολία ελέγχου σεξουαλικών επιθυμιών και δραστηριοτήτων χωρίς σεξουαλική εκπαίδευση)

Οι εκπαιδευτικοί σε ποσοστό 34% απάντησαν ότι τα παιδιά που δεν λαμβάνουν σεξουαλική εκπαίδευση έχουν μέτρια δυσκολίες να ελέγξουν τις σεξουαλικές επιθυμίες και δραστηριότητές τους. Έπειτα το 29% δήλωσε αρκετά, το 17% δήλωσε πολύ και ισόποσα (10%) απάντησα λίγο και καθόλου.

10) Έχετε συζητήσει περιστασιακά θέματα σεξουαλικότητας στην τάξη;

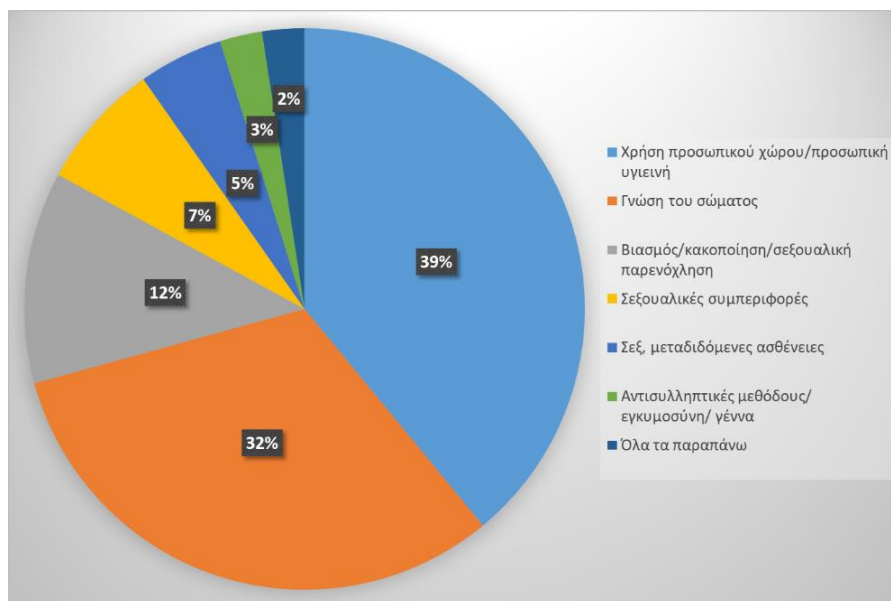
(Γράφημα 6.2.10: Περιστασιακή συζήτηση σε θέματα σεξουαλικότητας)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	9	22,0	22,0	22,0
	Λίγο	9	22,0	22,0	44,0
	Μέτρια	9	22,0	22,0	66,0
	Αρκετά	11	27,0	27,0	93,0
	Πολύ	3	7,0	7,0	100,0
	Total	50	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.2.10: Περιστασιακή συζήτηση σε θέματα σεξουαλικότητας)

Το 27% των εκπαιδευτικών δηλώνει ότι έχει συζητήσει αρκετά θέματα σεξουαλικότητας στην τάξη. Ισόποσα (22%) δήλωσαν ότι έχουν συζητήσει καθόλου, λίγο και μέτρια. Τέλος, το 7% έχει συζητήσει πολύ.

11) Όταν συζητάτε για σεξουαλικά θέματα, σε ποια από τα παρακάτω αναφέρεστε κυρίως (επιλέξτε δυο μόνο απαντήσεις);

(Γράφημα 6.2.11: Αναφορά σε σεξουαλικά θέματα)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Χρήση προσωπικού χώρου/προσωπική υγιεινή	16	39,0	39,0	39,0
	Γνώση του σώματος	13	32,0	22,0	61,0
	Βιασμός/κακοποίηση/σεξουαλική παρενόχληση	5	12,0	17,0	78,0
	Σεξουαλικές συμπεριφορές	2	7,0	12,0	90,0
	Σεξ, μεταδιδόμενες ασθένειες	2	5,0	3,0	93,0
	Αντισυλληπτικές μεθόδους/εγκυμοσύνη/γέννα	1	3,0	3,0	96,0
	Όλα τα παραπάνω	1	2,0	2,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

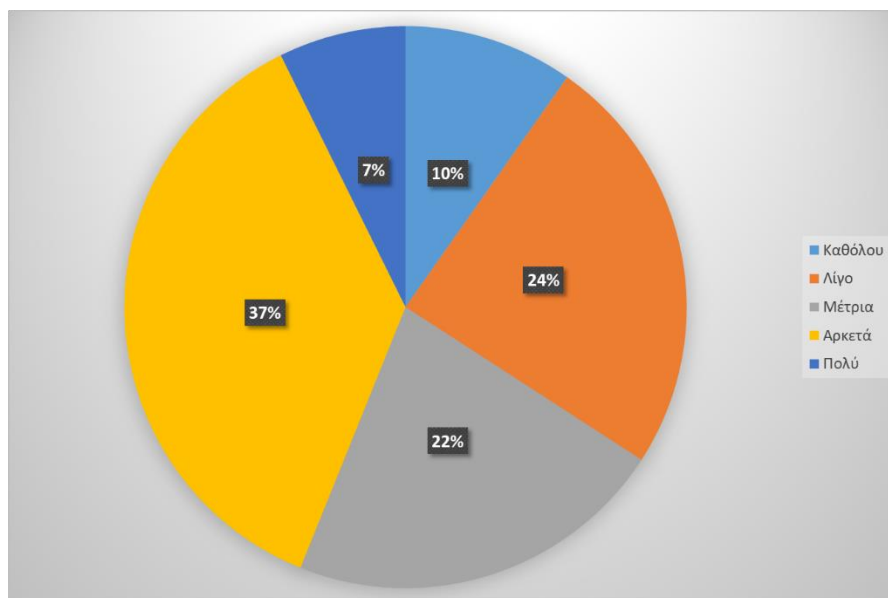
(Πίνακας 6.2.11: Αναφορά σε σεξουαλικά θέματα)

Στις συζητήσεις που γίνονται για τα σεξουαλικά θέματα το 39% δήλωσε ότι αναφέρεται στη χρήση προσωπικού χώρου/προσωπική υγιεινή, το 32% στη γνώση του σώματος. Επιπλέον, το 12% στον βιασμό/κακοποίηση/σεξουαλική παρενόχληση, το 7% δήλωσε ότι αναφέρεται στις σεξουαλικές συμπεριφορές και το 5% στο σεξ, μεταδιδόμενες ασθένειες. Τέλος, το 3% αναφέρεται στις αντισυλληπτικές μεθόδους/εγκυμοσύνη/ γέννα, ενώ το 2% αναφέρεται σε όλα τα παραπάνω.

6.3. Μέρος Γ΄

1) Πόσο καταρτισμένο/η θεωρείτε τον εαυτό σας πάνω σε ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού;

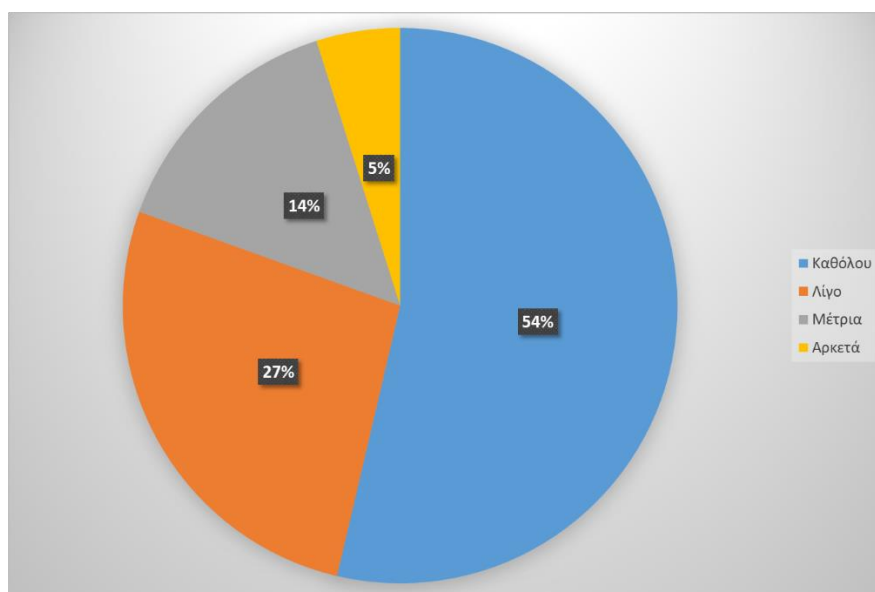
(Γράφημα 6.3.1:Κατάρτιση σε ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	10,0	10,0	10,0
	Λίγο	10	24,0	24,0	34,0
	Μέτρια	9	22,0	22,0	56,0
	Αρκετά	15	37,0	37,0	93,0
	Πολύ	3	7,0	7,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.1: Κατάρτηση σε ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

Οι εκπαιδευτικοί σε ποσοστό 37% θεωρούν αρκετά καταρτισμένους τους εαυτούς σε ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού τους και το 24% λίγο. Το 22% δήλωσαν μέτρια, ένα ποσοστό 10% θεωρεί ότι δεν είναι καθόλου καταρτισμένοι και το 7% πιστεύει ότι είναι πολύ.

2) Πιστεύετε ότι ο όρος «σεξουαλικότητα» ταυτίζεται με τον όρο «σεξουαλική επαφή»;

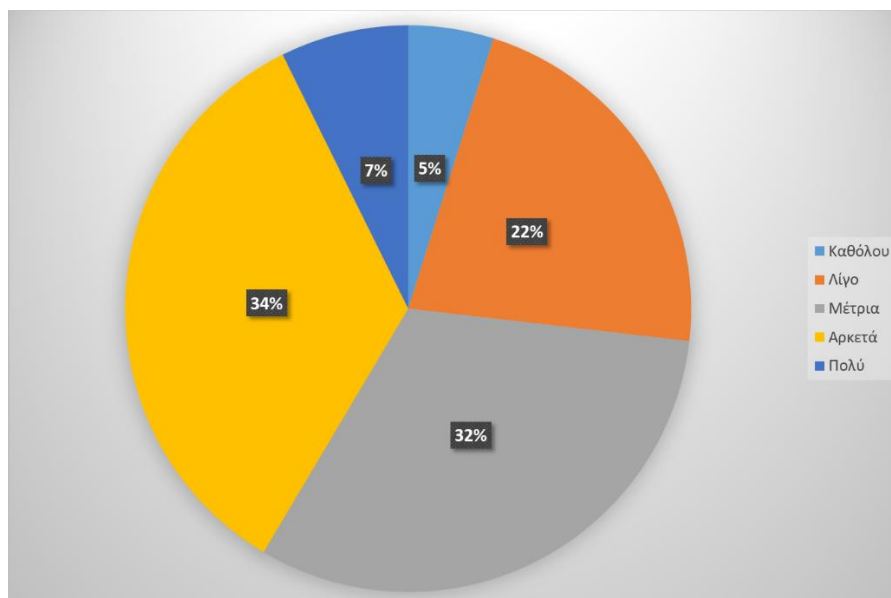
(Γράφημα 6.3.2: Ταύτιση όρου «σεξουαλικότητα» με «σεξουαλική επαφή»)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	2	14,0	14,0	14,0
	Μέτρια	1	5,0	5,0	17,0
	Αρκετά	15	27,0	27,0	44,0
	Πολύ	23	54,0	54,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.2: Ταύτιση όρου «σεξουαλικότητα» με «σεξουαλική επαφή»)

Στην ερώτηση για την ταύτιση του όρου « σεξουαλικότητα» και «σεξουαλική επαφή» το 54% πιστεύει ότι δεν ταυτίζεται καθόλου. Το 27% ότι ταυτίζεται λίγο, το 14% μέτρια και το 5% ότι ταυτίζεται αρκετά.

3) Πιστεύετε ότι μπορείτε να ανταπεξέλθετε, με τις υπάρχουσες γνώσεις σας, σε μαθήματα που αφορούν στην σεξουαλική εκπαίδευση;

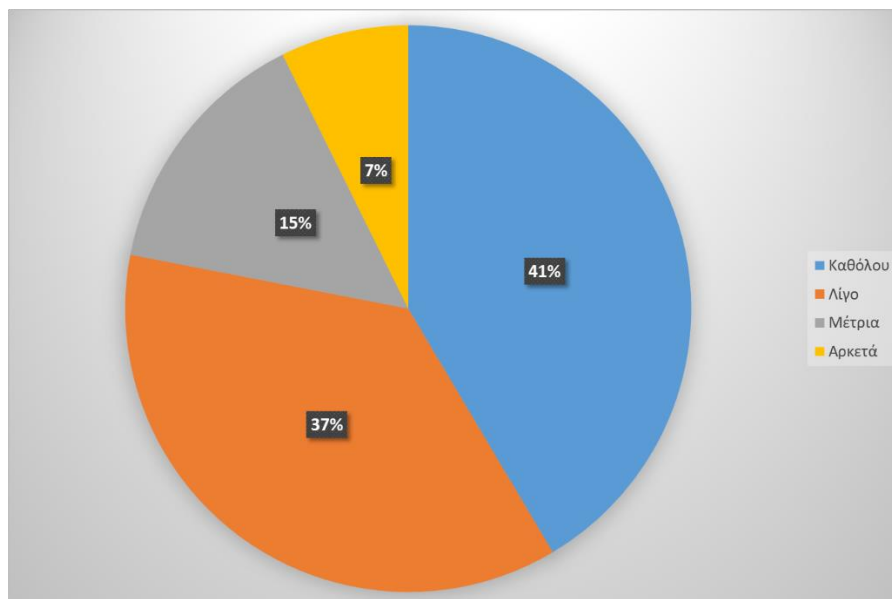
(Γράφημα 6.3.3: Ανταπόκριση, με τις υπάρχουσες γνώσεις, σε μαθήματα σεξουαλικής εκπαίδευσης)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	2	5,0	5,0	5,0
	Λίγο	9	22,0	22,0	27,0
	Μέτρια	13	32,0	32,0	59,0
	Αρκετά	14	34,0	34,0	93,0
	Πολύ	3	7,0	7,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.3: Ανταπόκριση, με τις υπάρχουσες γνώσεις, σε μαθήματα σεξουαλικής εκπαίδευσης)

Οι ερωτηθέντες σε ποσοστό 34% απάντησαν ότι μπορούν να ανταπεξέλθουν αρκετά σε μαθήματα σεξουαλική εκπαίδευσης με τις υπάρχουσες γνώσεις τους. Ένα ποσοστό 32% ότι μπορεί να ανταποκριθεί μέτρια, λίγο δήλωσε ένα ποσοστό 22%. Τέλος, το 7% μπορεί πολύ και το 5% καθόλου.

4) Πιστεύετε ότι η σεξουαλική εκπαίδευση αφορά αποκλειστικά σε πληροφορίες και γνώσεις σεξουαλικού περιεχομένου;

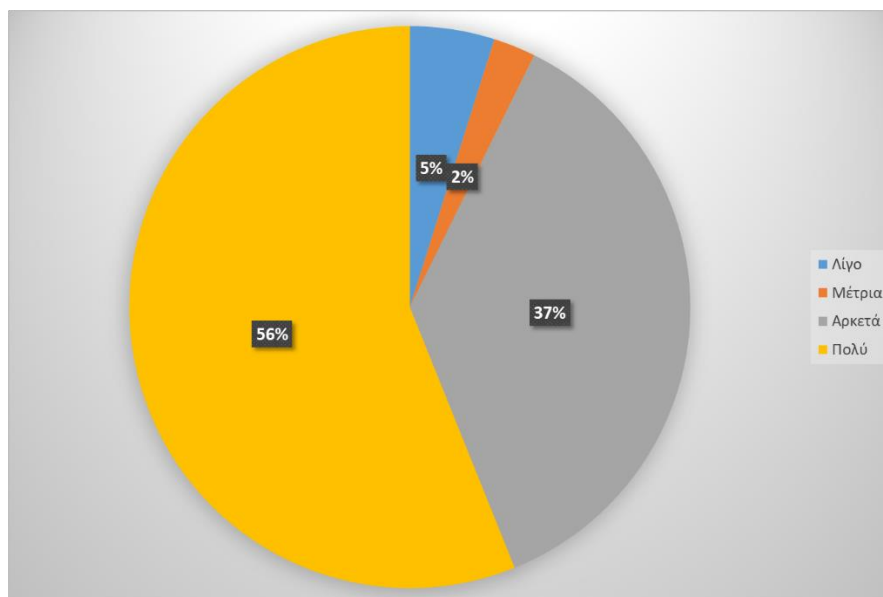
(Γράφημα 6.3.4: Αποκλειστικό περιεχόμενο της σεξουαλικής εκπαίδευσης οι πληροφορίες και η γνώση σεξουαλικού περιεχομένου)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	17	41,0	41,0	41,0
	Λίγο	15	37,0	37,0	78,0
	Μέτρια	6	15,0	15,0	93,0
	Αρκετά	3	7,0	7,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.4: Αποκλειστικό περιεχόμενο της σεξουαλικής εκπαίδευσης οι πληροφορίες και η γνώση σεξουαλικού περιεχομένου)

Στην ερώτηση που έγινε για το αν η σεξουαλική εκπαίδευση αφορά αποκλειστικά σε πληροφορίες και γνώσεις σεξουαλικού περιεχομένου το 41% των ερωτηθέντων θεωρεί ότι δεν αφορά μόνο σεξουαλικό περιεχόμενο. Λίγο απάντησε το 37% ενώ το 15% απάντησε μέτρια. Τέλος, ένα 7% απάντησε αρκετά.

5) Πιστεύετε ότι σεξουαλική εκπαίδευση αφορά, μεταξύ άλλων, σε πληροφορίες σχετικά με το σώμα μας και την λειτουργία του;

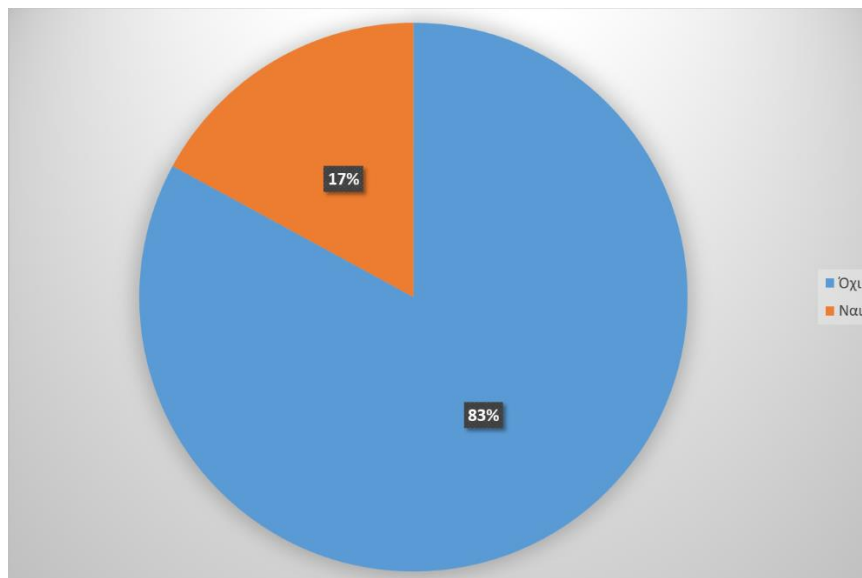
(Γράφημα 6.3.5: Περιεχόμενο σεξουαλικής αγωγής σχετικά με το σώμα και τη λειτουργία του)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	2	5,0	5,0	5,0
	Μέτρια	1	2,0	2,0	7,0
	Αρκετά	15	37,0	37,0	44,0
	Πολύ	23	56,0	56,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.5: Περιεχόμενο σεξουαλικής αγωγής σχετικά με το σώμα και τη λειτουργία του)

Οι μισοί και πάνω εκπαιδευτικοί, δηλαδή το 56% πιστεύουν ότι η σεξουαλική εκπαίδευση αφορά και πληροφορίες σχετικά με το σώμα και τη λειτουργία του. Το 37% δήλωσε αρκετά, το 5% λίγο, ενώ το 2% δήλωσε μέτρια.

6) Έχετε λάβει κάποια επιμόρφωση σε σχέση με θέματα Αγωγής Υγείας, και συγκεκριμένα Σεξουαλικής Αγωγής στο σχολείο;

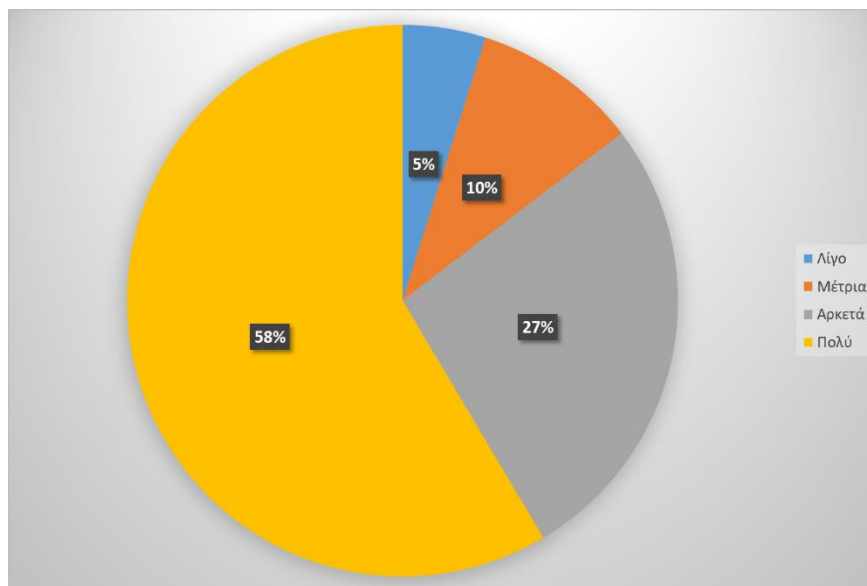
(Γράφημα 6.3.6: Επιμόρφωση σε θέματα Σεξουαλικής Αγωγής)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Όχι	34	83,0	83,0	83,0
	Ναι	7	17,0	17,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.6: Επιμόρφωση σε θέματα Σεξουαλικής Αγωγής)

Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί σε ποσοστό 83% έχουν λάβει κάποια επιμόρφωση σε θέματα Αγωγή Υγείας και συγκεκριμένα στη Σεξουαλική Αγωγή στο σχολείο. Αντίθετα το 17% δεν έχει λάβει κάποια επιμόρφωση.

7) Σας ενδιαφέρει να επιμορφωθείτε σε θέματα σεξουαλικής αγωγής;

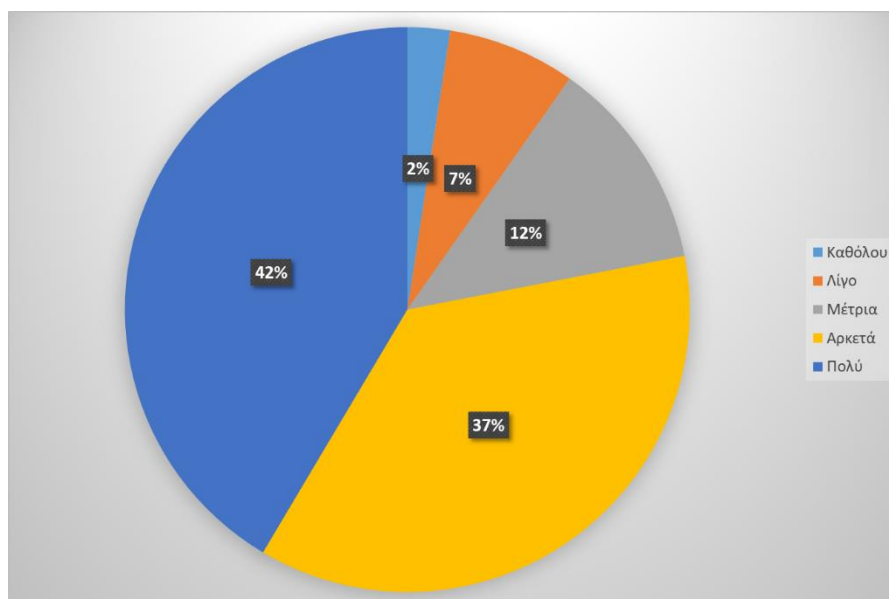
(Γράφημα 6.3.7: Επιθυμία επιμόρφωσης σε θέματα σεξουαλικής αγωγής)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	2	5,0	5,0	5,0
	Μέτρια	4	10,0	10,0	15,0
	Αρκετά	11	27,0	27,0	42,0
	Πολύ	24	58,0	58,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.7: Επιθυμία επιμόρφωσης σε θέματα σεξουαλικής αγωγής)

Ενδιαφέρον για να λάβουν επιμόρφωση σε θέματα σεξουαλικής αγωγής έχει το 58% που απάντησε πολύ, το 27% που δήλωσε αρκετά. Το 10% απάντησε μέτρια και το 5% λίγο.

8) Είστε ως εκπαιδευτικός διατεθειμένος/η να εισάγετε, στα πλαίσια ενημέρωσης των μαθητών/τριών σας, ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού;

(Γράφημα 6.3.8: Επιθυμία εισαγωγής ζητημάτων ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

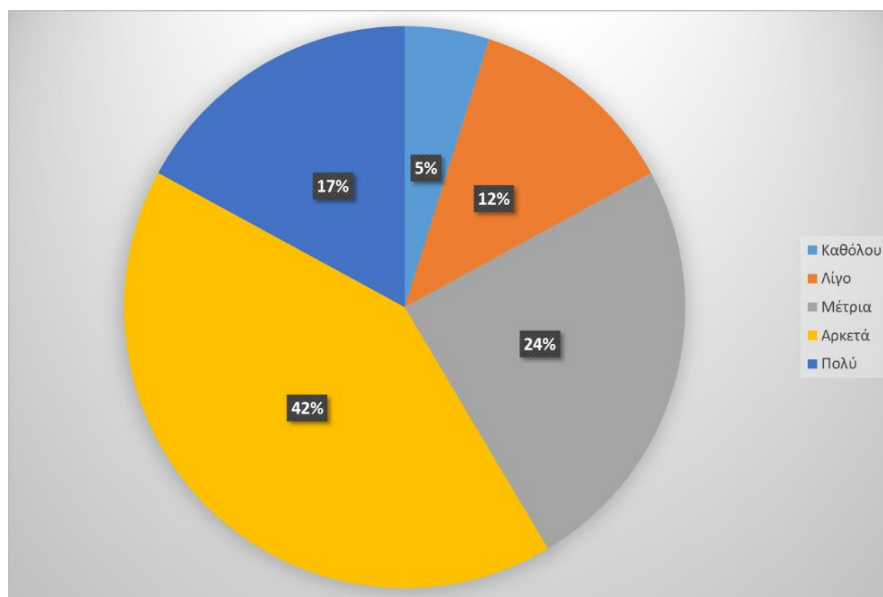

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	1	2,0	2,0	5,0
	Λίγο	3	7,0	7,0	9,0
	Μέτρια	5	12,0	12,0	21,0
	Αρκετά	15	37,0	37,0	58,0
	Πολύ	17	42,0	42,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.8: Επιθυμία εισαγωγής ζητημάτων ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

Στην ερώτηση για το αν είναι διατεθειμένοι να εισάγουν ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού μεγάλο ποσοστό, 42%, απάντησε πολύ. Οι υπόλοιποι σε ποσοστό 37% απάντησαν αρκετά, μέτρια το 12%, λίγο δήλωσαν το 7% και μόλις το 2% δήλωσε ότι δεν είναι καθόλου διατεθειμένοι.

9) Νιώσατε ποτέ την ανάγκη ότι χρειάζεστε επιμόρφωση ή κάποια άλλη βοήθεια για να αντιμετωπίσετε τέτοιου είδους θέματα στο σχολείο;

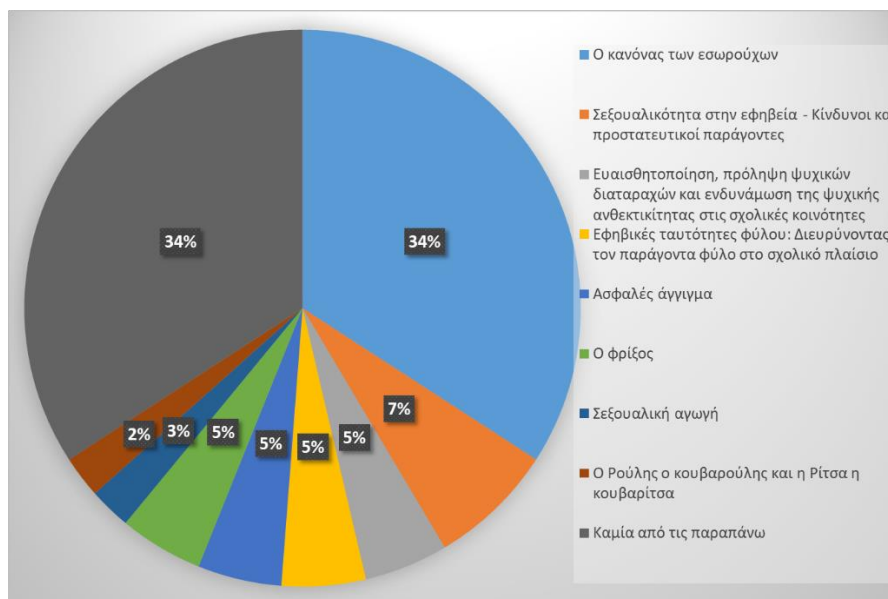
(Γράφημα 6.3.9: Ανάγκη επιμόρφωσης για την αντιμετώπιση τέτοιων θεμάτων)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	2	5,0	5,0	5,0
	Λίγο	5	12,0	12,0	17,0
	Μέτρια	10	24,0	24,0	41,0
	Αρκετά	17	42,0	42,0	83,0
	Πολύ	7	17,0	17,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.3.9: Ανάγκη επιμόρφωσης για την αντιμετώπιση τέτοιων θεμάτων)

Τέθηκε η ερώτηση αν ένιωσαν ποτέ την ανάγκη να επιμορφωθούν σε τέτοιου είδους θέματα (σημ. σεξουαλικής αγωγής, ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού) και το 42% απάντησε αρκετά. Επιπλέον, 24% δήλωσε μέτρια, το 17% πολύ, το 12% λίγο και τέλος το 5% απάντησε καθόλου.

10) Ποια από τα παρακάτω προγράμματα σεξουαλικής αγωγής ή εργαστήρια δεξιοτήτων έχετε χρησιμοποιήσει όσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτικός;

(Γράφημα 6.3.10: Χρήση προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγή και εργαστήρια δεξιοτήτων)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ο κανόνας των εσωρούχων	14	34,0	34,0	34,0
	Σεξουαλικότητα στην εφηβεία- Κίνδυνοι και προστατευτικοί παράγοντες	3	7,0	7,0	41,0
	Ευαισθητοποίηση, πρόληψη ψυχικών διαταραχών και ενδυνάμωση της ψυχικής ανθεκτικότητας στις σχολικές κοινότητες	2	5,0	5,0	46,0
	Εφηβικές ταυτότητες φύλου: Διευρύνοντας τον παράγοντα φύλο στο σχολικό πλαίσιο	2	5,0	5,0	51,0
	Ασφαλές Άγγιγμα	2	5,0	5,0	56,0
	Ο Φρίξος	2	5,0	5,0	61,0
	Σεξουαλική αγωγή	1	3,0	3,0	64,0
	Ο Ρούλης ο καραβούλης και η Ρίτσα η καβουρίτσα	1	2,0	2,0	66,0
	Καμία από τις παραπάνω	14	34,0	34,0	100,00
	Total	41	100,00	100,00	

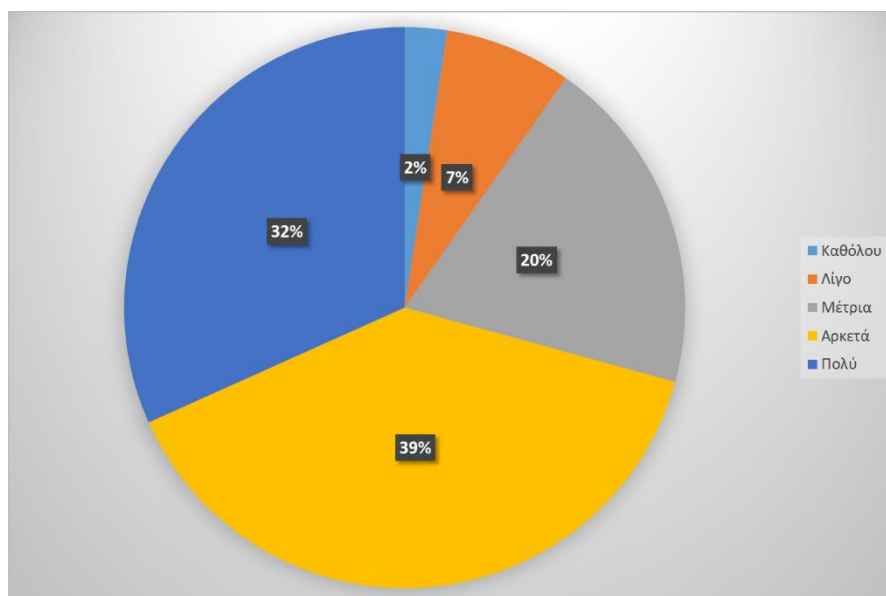
(Πίνακας 6.3.10: Χρήση προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγή και εργαστήρια δεξιοτήτων)

Ρωτήσαμε τους/τις συμμετέχοντες/ουσες αν έχουν χρησιμοποιήσει κάποιο πρόγραμμα σεξουαλικής αγωγής ή εργαστήριο δεξιοτήτων στα χρόνια που εργάζονται ως εκπαιδευτικοί. Ως απάντηση δόθηκαν κάποιες επιλογές. Με ισάριθμο ποσοστό, 34%, δήλωσαν ότι έχουν χρησιμοποιήσει το « Ο κανόνας των εσωρούχων » και καμία από τις παραπάνω , με το 7% να δηλώνει ότι έχει χρησιμοποιήσει το « Σεξουαλικότητα στην εφηβεία- Κίνδυνοι και προστατευτικοί παράγοντες ». Ισάριθμο ποσοστό 5%

απάντησε ότι έχουν χρησιμοποιηθεί τα προγράμματα «Ευαισθητοποίηση, πρόληψη ψυχικών διαταραχών και ενδυνάμωση της ψυχικής ανθεκτικότητας στις σχολικές κοινότητες », «Εφηβικές ταυτότητες φύλου: Διευρύνοντας τον παράγοντα φύλο στο σχολικό πλαίσιο », « Ασφαλές Άγγιγμα », « Ο Φρίξος ». Το 3% το πρόγραμμα « Σεξουαλική αγωγή » και τέλος το 2% έχει χρησιμοποιήσει το πρόγραμμα « Ο Ρούλης ο καραβούλης και η Ρίτσα η καβουρίτσα ». Ως πιθανές απαντήσεις υπήρχαν επίσης το « Προχωρώντας Μπροστά » και το « CONVEY ».

6.4. Μέρος Δ΄

1) Γνωρίζετε τι είναι η «σεξουαλική ταυτότητα»;

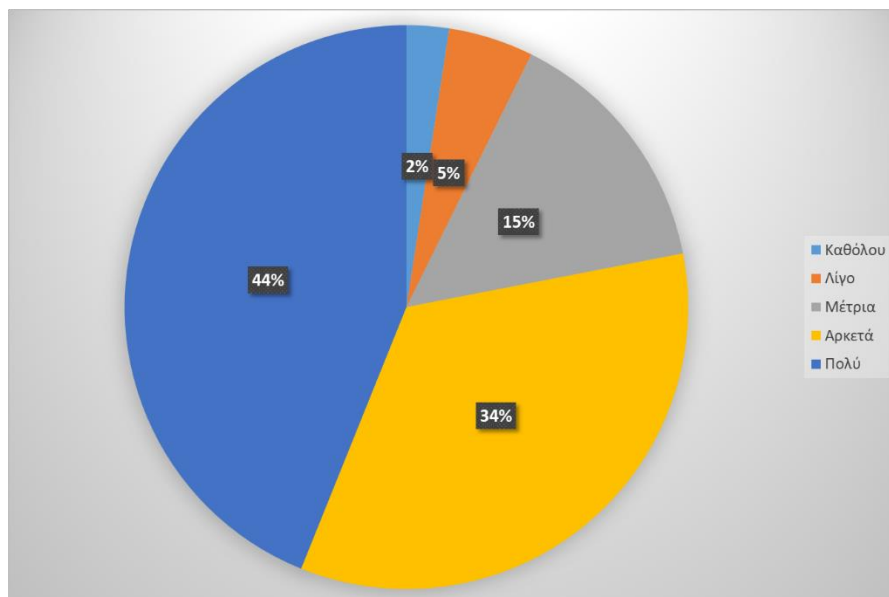
(Γράφημα 6.4.1: Γνώση της σεξουαλικής ταυτότητας)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	1	2,0	2,0	2,0
	Λίγο	3	7,0	7,0	9,0
	Μέτρια	8	20,0	20,0	29,0
	Αρκετά	16	39,0	39,0	62,0
	Πολύ	15	32,0	32,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.1: Γνώση της σεξουαλικής ταυτότητας)

Σύμφωνα από τις απαντήσεις που δόθηκαν το 39% γνωρίζει αρκετά τι είναι η «σεξουαλική ταυτότητα». Το 32% αντίστοιχα γνωρίζει πολύ και το 20% μέτρια. Συνεχίζοντας κατά φθίνουσα σειρά λίγο γνωρίζει το 7% και ένα 2% δε γνωρίζει καθόλου.

2) Γνωρίζετε τι είναι ο «σεξουαλικός προσανατολισμός»;

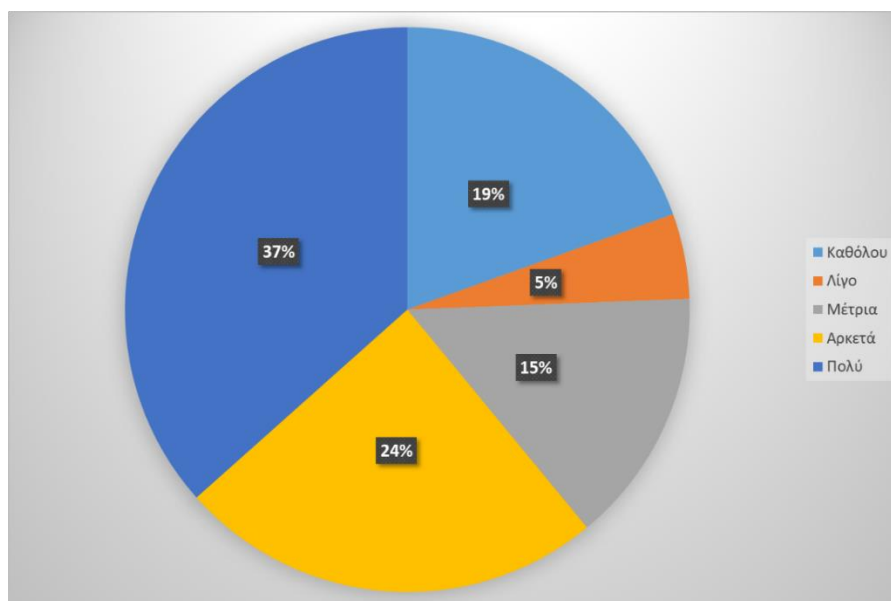
(Γράφημα 5.4.2: Γνώση του σεξουαλικού προσανατολισμού)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	1	2,0	2,0	2,0
	Λίγο	2	5,0	5,0	7,0
	Μέτρια	6	15,0	15,0	22,0
	Αρκετά	14	34,0	34,0	56,0
	Πολύ	18	44,0	44,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.1: Γνώση του σεξουαλικού προσανατολισμού)

Το μεγαλύτερο ποσοστό των ερωτηθέντων σε ποσοστό 44% γνωρίζουν τι είναι ο «σεξουαλικός προσανατολισμός». Επίσης, το 34% γνωρίζει αρκετά, το 15% μέτρια, το 5% λίγο και τέλος καθόλου απάντησε το 2%.

3) Γνωρίζετε τι είναι η κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+;

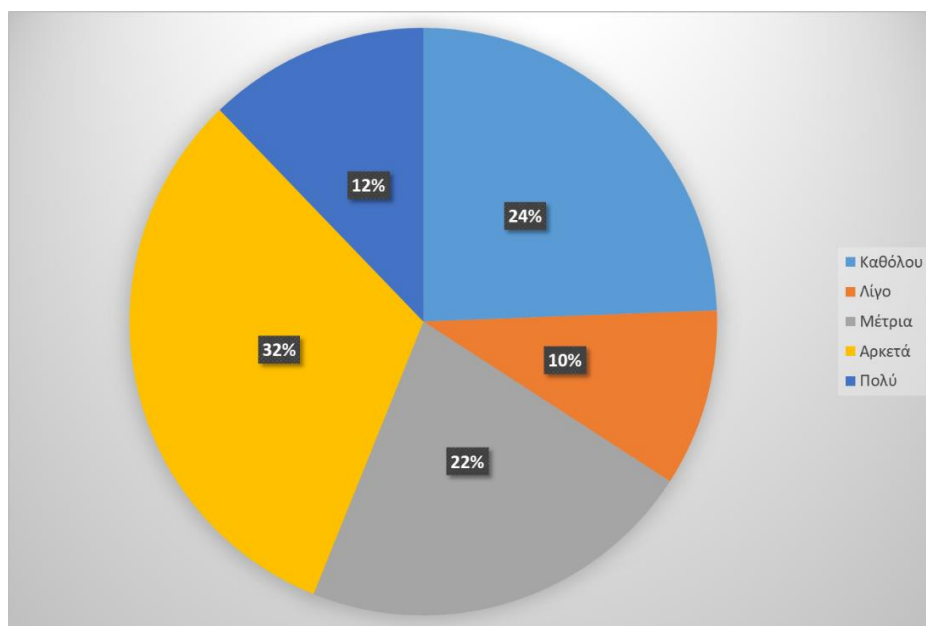
(Γράφημα 5.4.3: Γνώση ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	8	19,0	19,0	19,0
	Λίγο	2	5,0	5,0	24,0
	Μέτρια	6	15,0	15,0	39,0
	Αρκετά	10	24,0	24,0	63,0
	Πολύ	15	37,0	37,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.3: Γνώση ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας)

Οι εκπαιδευτικοί στην ερώτηση αν γνωρίζουν τι είναι η ΛΟΑΤΚΙ κοινότητα το μεγαλύτερο ποσοστό, 37%, δήλωσε ότι γνωρίζει πολύ. Στη συνέχεια το 24% δήλωσε ότι γνωρίζει αρκετά, ένα ποσοστό 19% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει καθόλου. Τέλος, το 15% δήλωσε ότι γνωρίζει μέτρια και το 5% λίγο.

4) Είστε εξοικειωμένοι/ες με την ΛΟΑΤΚΙ+ ορολογία;

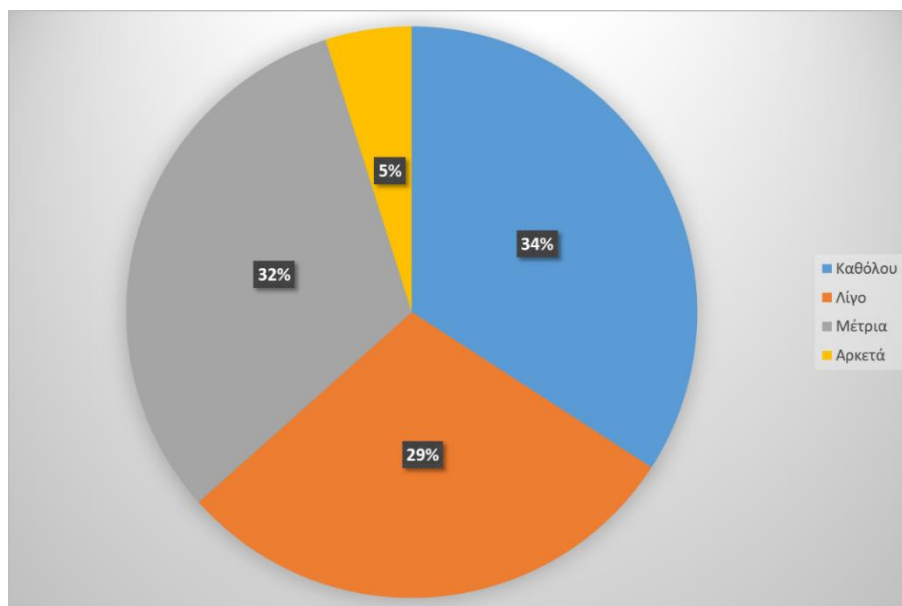
(Γράφημα 6.4.4: Εξοικείωση με ΛΟΑΤΚΙ+ ορολογία)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	10	24,0	24,0	24,0
	Λίγο	4	10,0	10,0	34,0
	Μέτρια	9	22,0	22,0	56,0
	Αρκετά	13	32,0	32,0	88,0
	Πολύ	5	12,0	12,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.4: Εξοικείωση με ΛΟΑΤΚΙ+ ορολογία)

Σε σχέση με την εξοικείωση που έχουν με την ΛΟΑΤΚΙ ορολογία το 32% είναι αρκετά, το 24% δήλωσε ότι δεν είναι καθόλου και το 22% ότι είναι μέτρια. Ένα ποσοστό 12% απάντησε ότι είναι πολύ εξοικειωμένο και το 10% λίγο.

5) Έχετε κάποια εμπειρία με μαθητές/τριες με ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού;

(Γράφημα 6.4.5: Εμπειρία με μαθητές με ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

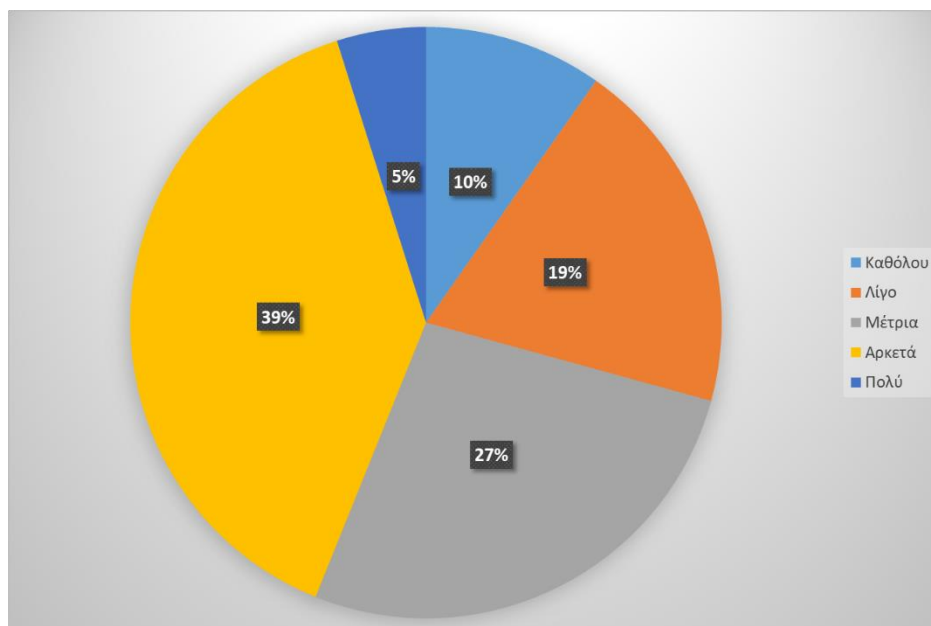
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	14	34,0	34,0	34,0
	Λίγο	12	29,0	29,0	63,0
	Μέτρια	13	32,0	32,0	95,0
	Αρκετά	2	5,0	5,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.5: Εμπειρία με μαθητές με ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών μας δείχνουν ότι το 34% δεν είχε καθόλου εμπειρία με μαθητές/τριες με ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Το 32% απάντησε μέτρια, το 29% λίγο και το 5% αρκετά.

6) Πιστεύετε ότι αντιμετωπίσατε κατάλληλα τα παιδιά που αναφέρθηκαν σε ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού;

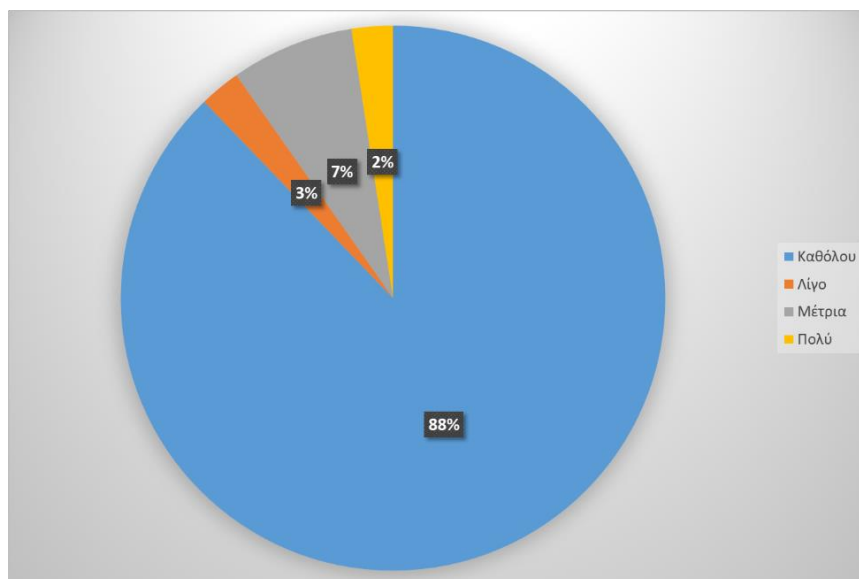
(Γράφημα 6.4.6: Κατάλληλη αντιμετώπιση παιδιών που αναφέρθηκαν σε ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	4	10,0	10,0	10,0
	Λίγο	8	19,0	19,0	29,0
	Μέτρια	11	27,0	27,0	56,0
	Αρκετά	16	39,0	39,0	95,0
	Πολύ	2	5,0	5,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.6: Κατάλληλη αντιμετώπιση παιδιών που αναφέρθηκαν σε ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού)

Το 39% του δείγματος δήλωσε ότι έχει αντιμετωπίσει αρκετά κατάλληλα τα παιδιά. Το 27% μέτρια, το 19% δήλωσε λίγο και ένα 10% δήλωσε καθόλου. Τέλος, μόλις το 5 απάντησε πολύ.

7) Το παιδί που θα σας αποκάλυπτε τη σεξουαλική του ταυτότητα πόσο θα σας επηρέαζε στο τρόπο αντιμετώπισής του μετά;

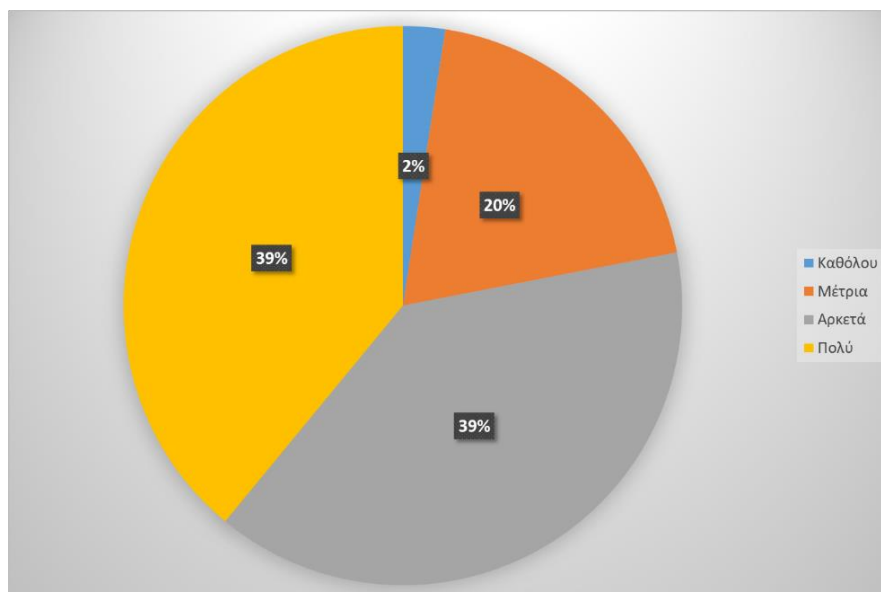
(Γράφημα 6.4.7: Αντιμετώπιση σε παιδιά που θα αποκάλυπταν τη σεξουαλική ταυτότητα)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	36	88,0	88,0	88,0
	Λίγο	1	7,0	7,0	95,0
	Αρκετά	3	3,0	3,0	98,0
	Πολύ	1	2,0	2,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.7: Αντιμετώπιση σε παιδιά που θα αποκάλυπταν τη σεξουαλική ταυτότητα)

Το μεγαλύτερο μέρος των ερωτηθέντων σε ποσοστό 88% δήλωσε ότι δε θα άλλαζε ο τρόπος αντιμετώπισής τους αν κάποιο παιδί τους αποκάλυπτε την σεξουαλική τους ταυτότητα. Κατά φθίνουσα σειρά έχουμε 7% που δήλωσε μέτρια, 3% που δήλωσε λίγο και το 2% πολύ.

8) Πιστεύετε ότι οι μαθητές/τριες πρέπει να συζητάνε με τους/τις εκπαιδευτικούς ζητήματα σεξουαλικής έκφρασης και προσανατολισμού;

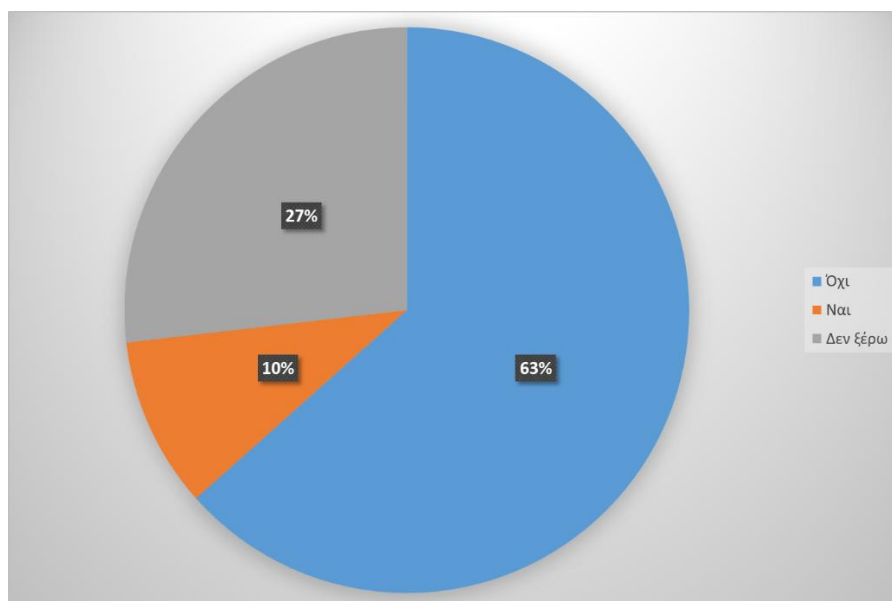
(Γράφημα 6.4.8: Συζήτηση μαθητών με εκπαιδευτικούς για ζητήματα σεξουαλικής έκφρασης και προσανατολισμού)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	1	2,0	2,0	2,0
	Μέτρια	8	20,0	20,0	22,0
	Αρκετά	16	39,0	39,0	61,0
	Μέτρια	16	39,0	39,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.8: Συζήτηση μαθητών με εκπαιδευτικούς για ζητήματα σεξουαλικής έκφρασης και προσανατολισμού)

Ισόποσα το 39% δήλωσαν πολύ και αρκετά στο ότι τα παιδιά πρέπει να συζητάνε με τον/την εκπαιδευτικό ζητήματα σεξουαλικής έκφρασης και προσανατολισμού. Επίσης, το 20% δήλωσε μέτρια και το 2% καθόλου.

9) Θεωρείτε τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ ως «διαφορετικά» από τα άλλα;

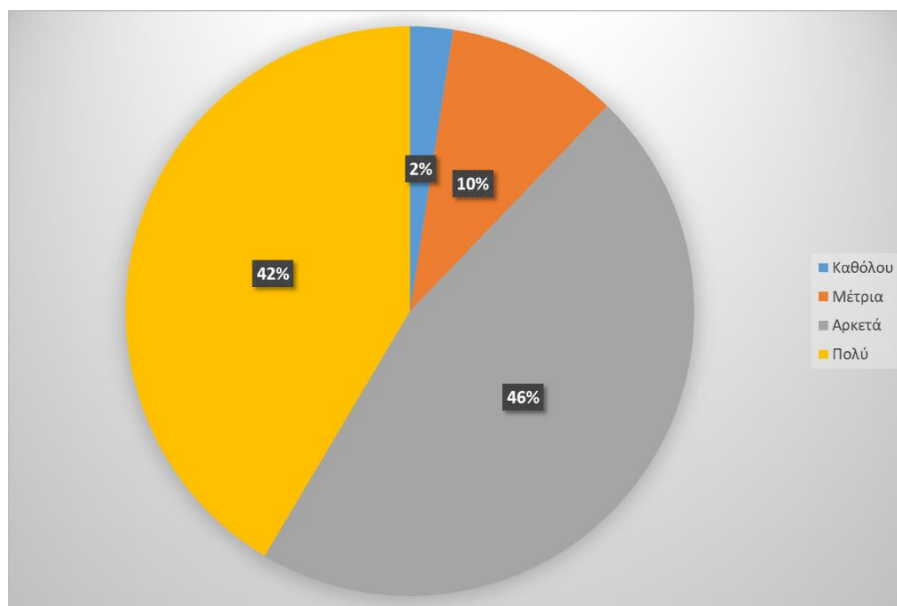
(Γράφημα 6.4.9: Θεωρούνται τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ «διαφορετικά»)

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Όχι	26	63,0	63,0	63,0
Ναι	11	37,0	37,0	90,0
Δεν ξέρω	4	10,0	10,0	100,0
Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.9: Θεωρούνται τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ+ «διαφορετικά»)

Στην ερώτηση αν θεωρούν τα παιδιά ΛΟΑΤΚΙ « διαφορετικά» από τα άλλα παιδιά το 63% απάντησε όχι, το 10% ναι και το 27% ότι δεν ξέρει.

10) Πόσο καλά θα αισθανόσασταν αν ένα παιδί επέλεγε εσάς για να μιλήσει για τη σεξουαλική του ταυτότητα;

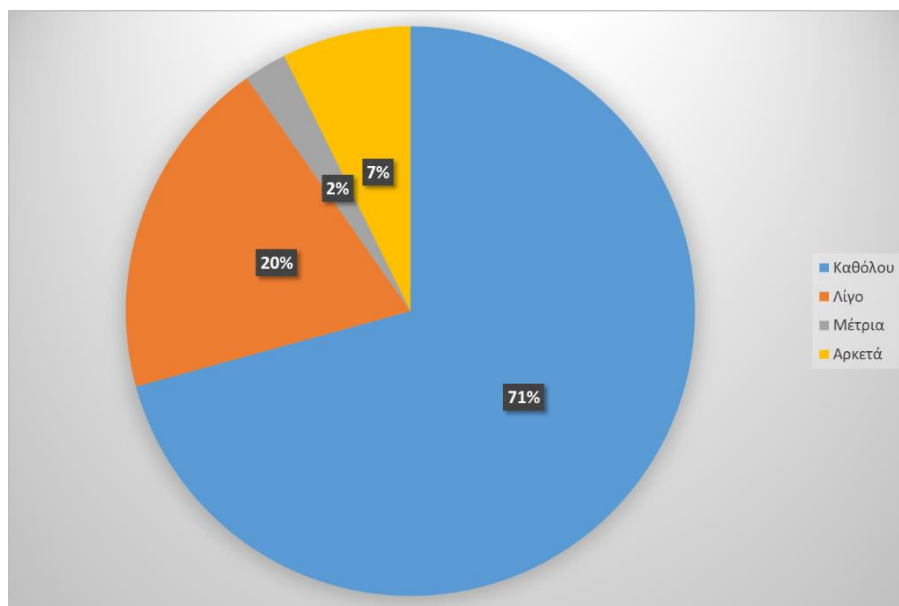
(Γράφημα 6.4.10: Άνεση αν ένα παιδί επέλεγε να συζητήσει για την σεξουαλική του ταυτότητα)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	1	2,0	2,0	2,0
	Μέτρια	4	10,0	10,0	12,0
	Αρκετά	19	46,0	46,0	58,0
	Μέτρια	17	42,0	42,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Πίνακας 6.4.10: Άνεση αν ένα παιδί επέλεγε να συζητήσει για την σεξουαλική του ταυτότητα)

Το 46% των ερωτηθέντων απάντησε ότι θα ένιωθε αρκετά καλά αν ένα παιδί τους μιλούσε για τη σεξουαλικότητά του. Το υπόλοιπο 42% απάντησε πολύ, το 10% μέτρια και το 2% καθόλου.

11) Πόσο συχνά έχετε βρεθεί παρών/ούσα σε συζήτηση εκπαιδευτικού – Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι. μαθητή/τριας με ομοφοβικά σχόλια και άσχημες εκφράσεις απέναντι στο παιδί;

(Γράφημα 6.4.11: Συχνότητα που παραβρέθηκαν σε συζήτηση εκπαιδευτικού – Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι. μαθητή/τριας με ομοφοβικά σχόλια και άσχημες εκφράσεις απέναντι στο παιδί)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Καθόλου	29	71,0	71,0	71,0
	Λίγο	8	20,0	20,0	91,0
	Αρκετά	1	2,0	2,0	93,0
	Πολύ	3	7,0	7,0	100,0
	Total	41	100,0	100,0	

(Γράφημα 5.4.11: Συχνότητα που παραβρέθηκαν σε συζήτηση εκπαιδευτικού – Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι. μαθητή/τριας με ομοφοβικά σχόλια και άσχημες εκφράσεις απέναντι στο παιδί)

Στην ερώτηση αν έχουν βρεθεί μπροστά σε συζήτηση εκπαιδευτικού – Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι. μαθητή/τριας με ομοφοβικά σχόλια και άσχημες εκφράσεις απέναντι στο παιδί και το

71% απάντησε Καθόλου. Επιπλέον, το 20% δήλωσε λίγο, το 7% αρκετά και το 2% μέτρια.

Κεφάλαιο 7^ο

Συζήτηση

Μέσα από την παρούσα μελέτη έγινε προσπάθεια να διερευνηθούν οι απόψεις των εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού και ταυτότητας φύλου. Επίσης, διερευνήθηκε οι στάσεις των εκπαιδευτικών σε θέματα σεξουαλικής αγωγή αλλά και της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας.

Η σεξουαλική αγωγή όπως είδαμε έχει ελάχιστη δράση στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα και έγκειται στην κρίση του εκπαιδευτικού αν θα πραγματοποιήσει τα προγράμματα που την αφορούν. Αναφορικά με την έρευνά μας παρατηρήσαμε ότι οι εκπαιδευτικοί, σε ποσοστό πάνω από το μισό (61%), θεωρούν πολύ χρήσιμη την σεξουαλική αγωγή στα σχολεία και ότι τα παιδιά χρειάζονται αυτού του είδους τα προγράμματα. Επίσης, φαίνεται από τα αποτελέσματα ότι οι συμμετέχοντες/ουσες πιστεύουν ότι τα παιδιά στο δημοτικό είναι σε θέση να κατανοήσουν τα ζητήματα αυτά. Από τους περισσότερους το δημοτικό σχολείο και οι ηλικίες 6-12 θεωρούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την έναρξη της σεξουαλικής αγωγής στην εκπαιδευτική δραστηριότητα, με ένα μικρό ποσοστό να διαφωνεί στην ηλικία. Κατάλληλους για να προσεγγιστούν αυτά τα θέματα θεωρούν τόσο τους ειδικούς/ες επιστήμονες/ισσες όσο τους ίδιους αλλά και τους γονείς των παιδιών. Οι εκπαιδευτικοί έχουν αναφερθεί αρκετά (27%) σε περιστασιακά ζητήματα που αφορούν τη σεξουαλική αγωγή και ένα μεγάλο (39%) ποσοστό νιώθει άνετα να συζητάει για αυτά τα θέματα στην τάξη. Επιπρόσθετα, ποσοστιαίε μεγάλος αριθμός έχει χρησιμοποιήσει προγράμματα σεξουαλικής αγωγής που αφορούν κυρίως θέματα όπως είναι το σώμα, η υγιεινή και προσωπικός χώρος και την κακοποίηση και λιγότερο τα ζητήματα που αφορούν το σεξ, τα σεξουαλικά νοσήματα.

Διαπιστώνουμε λοιπόν, ότι οι εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης, παρ'όλο που δεν υπάρχει υποχρεωτικότητα στο μάθημα, είναι διατεθειμένοι να διδάξουν και να μεταδώσουν τις γνώσεις τους. Το ίδιο υποστηρίζουν και άλλες μελέτες που έχουν διεξαχθεί στην Ελλάδα, ότι οι εκπαιδευτικοί δεν αντιτάσσονται στην διδασκαλία των θεμάτων σεξουαλική αγωγής. Μάλιστα έχουν παρακινηθεί από τις ερωτήσεις που οι ίδιοι οι μαθητές τους έχουν θέση (Γερούκη, 2011, σελ. 152). Η αναγκαιότητα της

σεξουαλικής αγωγής γίνεται αισθητή και από τις απορίες και τις σεξουαλικές συμπεριφορές που παρουσιάζουν τα παιδιά στο δημοτικό σχολείο.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και τα αποτελέσματα που έχουν σχέση με την κατάρτιση του δείγματος στη σεξουαλική αγωγή. Ένα μεγάλο ποσοστό του δείγματος θεωρούν ότι είναι αρκετά και μέτρια καταρτισμένοι σε ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και ότι επίσης μπορεί να ανταπεξέλθουν σε με τις υπάρχουσες γνώσεις του σε θέματα σεξουαλικής αγωγής. Από την άλλη οι μισοί συμμετέχοντες θεωρούν ότι ο όρος «σεξουαλικότητα» δεν ταυτίζεται με τον όρο της «σεξουαλικής επαφής». Συνεχίζοντας, μεγάλα εμφανίζονται και τα ποσοστά του δείγματος που θεωρούν ότι η σεξουαλική αγωγή δεν αφορά μόνο θέματα σεξουαλικού περιεχομένου αλλά και μεταξύ άλλων πληροφορίες για το σώμα και τη λειτουργία του.

Παρ'όλο όμως που η πλειοψηφία των συμμετεχόντων δεν έχουν λάβει κάποια επιμόρφωση σε θέματα Αγωγής Υγείας και σε συγκεκριμένα στη σεξουαλική αγωγή, σε μεγάλο ποσοστό, ενδιαφέρεται να επιμορφωθεί. Μάλιστα, έχουν νιώσει την ανάγκη για επιμόρφωση ή κάποιου άλλου είδους βοήθεια για να αντιμετωπίσουν τέτοιες καταστάσεις. Επίσης, επιθυμούν να εντάξουν, στα πλαίσια πληροφόρησης των μαθητών τους, ζητήματα ταυτότητας, χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Τέλος, το μεγαλύτερο ποσοστό έχει χρησιμοποιήσει το πρόγραμμα « Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΩΝ ΕΣΩΡΟΥΧΩΝ» και το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό να μην έχει χρησιμοποιήσει καμία από τις επιλογές που τους δόθηκαν από προγράμματα και εργαστήρια δεξιοτήτων.

Είναι εμφανές ότι το παρόν δείγμα ενδιαφέρεται να επιμορφωθεί στα ζητήματα που αφορούν την σεξουαλική αγωγή. Ενδεχομένως, η έλλειψη επιμόρφωσης σε τέτοιου είδους ζητήματα να οφείλεται στο γεγονός ότι η σεξουαλική αγωγή δεν υπήρξε ποτέ ως υποχρεωτικό μάθημα και όσες φορές έγινε προσπάθεια ένταξης της υπήρχαν αντιδράσεις και δεν υλοποιήθηκε. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί δεν παίρνουν πρωτοβουλίες ώστε να ενημερώσουν τους μαθητές τους σε ζητήματα που αφορούν το σώμα τους, τον χαρακτήρα τους, την ασφάλειά του και ένα κομμάτι της ζωής τους.

Φαίνεται ότι το πεδίο της σεξουαλικής αγωγής ενδιαφέρει όλο και περισσότερο τους εκπαιδευτικούς στην Ελλάδα. Η εκπαιδευτική κοινότητα δείχνει την επιθυμία για

ένταξη της σεξουαλικής αγωγή στο αναλυτικό πρόγραμμα, με την τελική απόφαση να έχει το πολιτικό κομμάτι της χώρας (Γερούκη, 2011, σελ. 187).

Προχωρώντας, η πλειοψηφία των συμμετεχόντων γνωρίζουν τι είναι η σεξουαλική ταυτότητα και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Σε σχέση με το αν γνωρίζουν τη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα, σε μεγάλο ποσοστό έχουν γνώση αυτών των θεμάτων αλλά το δεύτερο μεγαλύτερο ποσοστό δεν γνωρίζουν καθόλου. Το ίδιο ισχύει και για την εξοικείωση που έχουν με την ΛΟΑΤΚΙ+ ορολογία. Πολλοί εκπαιδευτικοί δεν έχουν κάποια εμπειρία με ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού και κάποιοι έχουν μια μέτρια εμπειρία. Όσοι έχουν αντιμετωπίσει τέτοιες καταστάσεις δηλώνουν ότι τις έχουν αντιμετωπίσει αρκετά κατάλληλα. Πολύ υψηλό είναι και το ποσοστό το οποίο δε θα επηρεάζονταν αν ένα παιδί τους αποκάλυπτε την σεξουαλική τους ταυτότητα. Πολλοί είναι αυτοί που θεωρούν ότι τα παιδιά πρέπει να συζητάνε με τον εκπαιδευτικό ζητήματα έκφρασης φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού. Σημαντική είναι επίσης και η αναφορά στο ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες δε θεωρούν «διαφορετικά» τα ΛΟΑΤΚΙ+ παιδιά, με ένα ποσοστό να μην ξέρει αν τα θεωρεί ή όχι. Άνεση θα έδειχναν και αν ένα παιδί τους εμπιστευόταν για να τους μιλήσει για τη σεξουαλική τους ταυτότητα. Τέλος, οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι δεν έχουν βρεθεί μπροστά σε συζήτηση εκπαιδευτικού – ΛΟΑΤΚΙ+ μαθητή/τριας με ομοφοβικά σχόλια και άσχημες εκφράσεις απέναντι στο παιδί.

Τα ζητήματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας φύλου και της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας φαίνεται ότι ενδιαφέρουν και απασχολούν τους εκπαιδευτικούς. Τα ζητήματα αυτά όμως απασχολούν και τους ίδιους τους μαθητές. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι τα παιδιά με διαφορετική ταυτότητα φύλου, σεξουαλικού προσανατολισμού κ.λπ. στοχοποιούνται τόσο από κάποιους συμμαθητές τους, οι οποίοι μπορεί και να τους εκφοβίσουν, όσο και από κάποιους εκπαιδευτικούς. Απαραίτητο θεωρείται ότι οι εκπαιδευτικοί θα πρέπει να επιμορφωθούν σε αυτά τα ζητήματα για να αποφευχθούν στοχοποιήσεις, στερεοτυπικές εκφράσεις και συμπεριφορές, η έμφυλη γλώσσα και τα ταμπού που υπάρχουν γύρω τους.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι η σεξουαλική αγωγή έχει εισχωρήσει στο σχολικό πρόγραμμα, μέχρι φέτος σε ανεπίσημη μορφή, όμως πλέον εισάγεται επίσημα μέσω των υποχρεωτικών προγραμμάτων από το ΙΕΠ, ξεκινώντας από το σχολικό έτος 2021-

2022. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί αρχίζουν να εντάσσουν ζητήματα σεξουαλικής αγωγής στην εκπαιδευτική διαδικασία, δίνοντας ευκαιρία στους μαθητές να ενημερωθούν σε τέτοιου είδους θέματα από ένα πρόσωπο εμπιστοσύνης. Επίσης, συγκεκριμένα ζητήματα που αφορούν τη σεξουαλική αγωγή, όπως είναι αυτά της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας, φαίνεται να κερδίζουν χώρο στο ελληνικό σχολείο. Υπάρχει ενδιαφέρον από τους εκπαιδευτικούς να επιμορφωθούν και να αναγνωρίσουν ότι τα ζητήματα αυτά αφορούν μερίδα των μαθητών τους.

Το σχολείο πρέπει να δημιουργήσει μια κουλτούρα σεβασμού και αποδοχής απέναντι στη διαφορετικότητα. Το κλίμα συμπερίληψη μπορεί να επιτευχθεί μέσω της απλής και ειλικρινούς αναφοράς στη ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητα. Ήδη από το δημοτικό μπορεί να γίνονται αναφορές στις διαφορετικές μορφές οικογένειας, σχέσεων, τα παιδιά να μην αντιμετωπίζονται με το κοινωνικό τους φύλο π.χ. όταν κάποιος κορίτσι παίζει ποδόσφαιρο να μην ειπωθεί ότι αυτό το άθλημα είναι για τα αγόρια.

Τα διαθέσιμα εμπειρικά στοιχεία επιβεβαίωσαν ότι οι μαθητές δεν θα υποφέρουν από τη συμμετοχή τους στη σεξουαλική αγωγή χωρίς αποκλεισμούς. Αντιθέτως, με βάση τα στοιχεία που εξετάστηκαν, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι να αναμένεται ότι τα εκπαιδευτικά οφέλη θα είναι συντριπτικά θετικά, ιδίως για τους μαθητές που ανήκουν σε σεξουαλική μειονότητα και κινδυνεύουν (Gebhard & Gegenfurtner, 2016).

Ένα ολοκληρωμένο σεξουαλικό πρόγραμμα παρέχει ιατρικά ακριβείς πληροφορίες, αναγνωρίζει την ποικιλομορφία των αξιών και των πεποιθήσεων που εκπροσωπούν την κοινότητα και συμπληρώνει και ενισχύει τη σεξουαλική αγωγή που λαμβάνουν τα παιδιά από τις οικογένειές τους, από θρησκευτικές και κοινοτικές ομάδες και επαγγελματίες υγείας.

Παιδιά και οι έφηβοι θα πρέπει να γνωρίζουν πώς να αναπτύξουν μια ασφαλή και θετική άποψη για τη σεξουαλικότητα μέσω της κατάλληλης, για την ηλικία τους, εκπαίδευσης σχετικά με τις σεξουαλική υγεία. Η εκπαίδευση για τη σεξουαλικότητα μπορούν να μεταδοθούν μέσα από τρεις τομείς μάθησης: γνωστικούς (πληροφορίες), συναισθηματικούς (συναισθήματα, αξίες και στάσεις), και συμπεριφορικούς (επικοινωνία, λήψη αποφάσεων και άλλες δεξιότητες) (Leung, Shek, Leung, & Shek, 2019).

Τα οφέλη της σεξουαλικής αγωγής είναι πολλά και αφορούν όλα τα παιδιά. Η ένταξής της θα βοηθήσει σε εξάλειψη στερεοτυπικών αντιλήψεων, εκφοβισμού, στην πρόληψη

της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης και την απόκτηση των απαραίτητων γνώσεων για το σώμα, τις σχέσεις και των εαυτό μας.

Περιορισμοί Έρευνας – Προτάσεις

Χρειάζεται να αναφερθεί ότι η έρευνά μας είχε περιορισμούς. Αρχικά, το δείγμα το οποίο συγκεντρώθηκε ήταν μικρό σε ποσοστό και δεν είναι αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού για να εξάγουμε ασφαλή και αξιόπιστα συμπεράσματα για την εφαρμογή μιας συμπεριληπτικής σεξουαλικής αγωγής. Το γεγονός αυτό δεν επιτρέπει να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα της μελέτης μας. Επίσης, η έρευνα που διεξήχθη ήταν ποσοτική (ερωτηματολόγιο) και όχι ποιοτική (συνέντευξη), η οποία διερευνάει σε βάθος το θέμα και είναι πιο περιγραφική.

Παρόμοιες έρευνες μπορούν να διεξαχθούν στο μέλλον με μεγαλύτερο δείγμα, ώστε να είναι πιο αντιπροσωπευτικές πληθυσμιακά. Επίσης, ενδιαφέρον θα παρουσίαζε μια ποιοτική έρευνα σε σχέση με τις προκλήσεις και τα πιθανά εμπόδια των μαθητών/τριών ή των οικογενειών της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας.

Βιβλιογραφία

Ελληνική:

- Γερούκη, Μ. (2011). *Σεξουαλική Αγωγή στο Σχολείο: Θεωρεία και πράξει- Οι απόψεις των εκπαιδευτικών*. Αθήνα: ΜΑΡΑΘΙΑ.
- Παπαθανασίου, Ν., & Χρηστίδη, Ε.Ο. (2020). Συμπερίληψη και Ανθεκτικότητα: Βασικές Αρχές Ψυχοκοινωνικής Στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου. Στο Ν. Παπαθανασίου & Ε. Ο. Χρηστίδη (Επιμ.), *Θεωρητικό πλαίσιο: Επίδραση των διακρίσεων, μειονοτικό στρες, ψυχική ανθεκτικότητα και κοινοτική ψυχολογία* (σσ. 36). Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαθανασίου, Ν., & Χρηστίδη, Ε.Ο. (2020). Συμπερίληψη και Ανθεκτικότητα: Βασικές Αρχές Ψυχοκοινωνικής Στήριξης σε θέματα σεξουαλικού προσανατολισμού, ταυτότητας, έκφρασης και χαρακτηριστικών φύλου. Στο Φ. Παγάνης (Επιμ.), *Βασικές έννοιες και ΛΟΑΤΚΙ+ ορολογίες* (σσ. 71-76). Αθήνα: Gutenberg.

Ξενόγλωσση:

- Clark, M.C., & Caffarella, R.S. (1999). *New Directions for Adult and Continuing Education, no. 84: An Update on Development Theory: New Ways of Thinking About the Life Course*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Cole, M., Cole, S.R., & Lightfoot, C. (2009). *Η ανάπτυξη των παιδιών* (Μ. Κουλεντιανού Μετ.) New York: Worth Publisher.
- Patricia, A.P., & Susan, P. (1995). Impact of the family on the sex lives of adolescents. Στο S.P. Patricia Andrade Palos (Ed.), *Impact of the family on the sex lives of adolescents* (pp. 667-675). San Diego: Libra.

Ιστογραφία

Ελληνική:

- Αράπη, Τ. (2019). *Σχολική Υγιεινή και Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση Εφήβων*. (Πτυχιακή Εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://apothetirio.lib.uoi.gr>
- Ασκητής, Θ. (χ.χ.). *Σεξουαλική Αγωγή*. Ανάκτηση από <https://www.askitis-cy.com/services/view/%CF%83%CE%B5%CE%BE%CE%BF%CF%85%CE%B1%CE%BB%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%AE>
- Βαζλά, Τ. Μ. (2019). «Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση στο Σχολείο». (Πτυχιακή Εργασία). Ανακτήθηκε από: <http://repository.library.teimes.gr/xmlui/bitstream/handle/>
- Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία. *Βιβλίο Δασκάλου Φυσικών Ε' Δημοτικού*. Ανακτήθηκε από: <http://ebooks.edu.gr/ebooks/handle/8547/224>

- Διαδραστικά Σχολικά Βιβλία. *Βιολογία Γ' Λυκείου*. Ανακτήθηκε από: http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/2726/Biologia-G-Lykeiou-ThSp_html-apli/
- Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής. (χ.χ.). *Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*. Ανακτήθηκε από: <http://www.iep.edu.gr/el/psifiako-apothetirio/skill-labs/1034-seksoualiki-diapaidagogisi>
- Κάπαρη, Κ. Δ. (2014). *Σχολικός εκφοβισμός και θυματοποίηση στο Γυμνάσιο: Ο ρόλος των εξωγενών και των ενδογενών χαρακτηριστικών του Σχολείου στο πλαίσιο της Οικοσυστημικής Προσέγγισης* (Διδακτορική Διατριβή). Ανακτήθηκε από: <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/bitstream/>
- Λαγκαδινού, Κ. (2018). *Η ομοφοβία στο σχολείο: Διερεύνηση αντιλήψεων των γονέων* (Διπλωματική Εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://mail-attachment.googleusercontent.com/attachment/>
- Μαργαρίτης, Γ., Τουρνάκη, Α. (2020). *Διερεύνηση διακρίσεων κατά των ΛΟΑΤΚΙ+ ατόμων* (Πτυχιακή Εργασία). Ανακτήθηκε από: https://apothesis.lib.hmu.gr/bitstream/handle/20.500.12688/9870/MargaritisGeorgios_TournakiAgapi2020.pdf?sequence=1
- Πολύχρωμο Σχολείο. (χ.χ.). Ανάκτηση από: <https://rainbowschool.gr/>
- Σαλιγκάρα, Ε., & Παύλου, Ε. (2019). *Καταγραφή απόψεων εκπαιδευτικών ως προς την ένταξη της σεξουαλικής αγωγής στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση* (Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία). Ανακτήθηκε από: <https://edutech-thesis.uniwa.gr/wp-content/uploads/sites>
- Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. *Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών*. Ανακτήθηκε από: <http://www.pi-schools.gr/programs/depps/>
- Colour Youth Κοινότητα LGBTQ Νέων Αθήνας. *Ορολογίες*. Ανακτήθηκε από: <https://www.colouryouth.gr/terms/>
- Colour Youth, (2018). *Πρώτη Πανελλαδική Έρευνα για το Σχολικό Κλίμα: Οι εμπειρίες της ΛΟΑΤΚ μαθητικής κοινότητας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση* (Έρευνα). Ανακτήθηκε από: <https://www.colouryouth.gr/wp-content/uploads/2018>
- Live Without Bullying – Ζήσε χωρίς εκφοβισμό. *Τι είναι το Live Without Bullying*. Ανακτήθηκε από: <https://livewithoutbullying.com/>
- Orlando LGBT – Ψυχική υγεία χωρίς στίγμα. *Εμείς*. Ανακτήθηκε από: <https://orlandolgbt.gr/#0>
- “11528 – Δίπλα σου”. Ανακτήθηκε από: <https://11528.gr/>

Ξενόγλωσση:

- Bailey, J. M., Vasey, P. L., Diamond, L. M., Breedlove S. M., Vilain, E., & Epprecht, M. (2016). Sexual Orientation, Controversy and Science. *Psychological Science in the Public Interest*, 17(2), 45-101. [doi:10.1177/15291006166637616](https://doi.org/10.1177/15291006166637616)
- Blake, B., & Pope, T. (2008). *Developmental Psychology: Incorporating Piaget's and Vygotsky's Theories in Classrooms*. Ανακτήθηκε από: https://people.wm.edu/~mxtsch/Teaching/JCPE/Volume1/JCPE_2008-01-09.pdf

- Bengtsson, J. (2019). Strategies for inclusion and equality – ‘norm-critical’ sex education in Sweden. *Taylor & Francis Group*, 154-169. [doi 10.1080/14681811.2019.1634042](https://doi.org/10.1080/14681811.2019.1634042)
- Ciairano, S. (2004). *Risk-behaviour in adolescence: drug-use and sexual activity in Italy and The Netherlands*. Ανακτήθηκε από: <https://pure.rug.nl/ws/portalfiles/portal/2987171/titlecon.pdf>
- Deal, K. H. (2007). Psychodynamic Theory. *Advances in Social Work, Special Issue: Critique of HBSE Theory*, 8(1), 184-195. <http://134.68.190.31/index.php/advancesinsocialwork/article/view/140/141>
- Ehrmann, E. (2005). Sadomasochism According to Freud's Psychosexual Stages of Development Theory. *Culture, Society, and Praxis*, 4(1). Ανακτήθηκε από: <https://digitalcommons.csumb.edu/csp/vol4/iss1/8/>
- Frohard-Dourlent, H., Dobson, S., Clark, B. A., Doull, M., & Saewyc, E. M. (2016). “I would have preferred more options”: accounting for non-binary youth in health research. *Research Gate, Nursing Inquiry*, 24(1). [Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/publication/309768529](https://www.researchgate.net/publication/309768529)
- Gebhardt, M., & Gegenfurtner, A. (2017). Sexuality education including lesbian, gay, bisexual, and transgender (LGBT) issues in schools. *Elsevier's ScienceDirect, Educational Research Review*, 22, 215-222. doi.org/10.1016/j.edurev.2017.10.002
- Goodenow, C., Watson, R. J., Adjei, J., Homma, Y., & Saewyc, E. (2016). Sexual Orientation Trends and Disparities in School Bullying and Violence-Related Experiences, 1999–2013. *U.S. National Institutes of Health's National Library of Medicine, Psychol Sex Orientat Gend Divers*, 3(4), 386–396. Ανακτήθηκε από: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5758340/>
- Gov. uk. *The national curriculum*. Ανακτήθηκε από: <https://www.gov.uk/national-curriculum/other-compulsory-subjects>
- Hong, J.S., & Garbarino, J. (2012). Risk and Protective Factors for Homophobic Bullying in Schools: An Application of the Social–Ecological Framework. *Springer Link, Educational Psychology Review*, 24, 271–285. doi.org/10.1007/s10648-012-9194-y
- Honig, A.S. (2000). *Psychosexual Development in Infants and Young Children*. National Association for the Education of Young Children. Ανακτήθηκε από: https://www.researchgate.net/profile/Alice-Honig/publication/234604191_Psychosexual_Development_in_Infants_and_Young_Children_Implications_for_Caregivers/
- Horn, S., Kosciw, J., Russell, S. T., & Saewyc, E. (2010). *Safe Schools Policy for LGBTQ Students*. https://www.researchgate.net/publication/225582217_Safe_schools_policy_for_LGBTQ_students
- Kirkwood, L., & Counterman, D. (2013). *Understanding Healthy Sexuality Development in Young Children*. Ανακτήθηκε από: [doi=10.1.1.680.2609&rep=rep1&type=pdf](https://doi.org/10.1.1.680.2609&rep=rep1&type=pdf)

- Kok, G., Meertens, R. M., Meijer S., Mevissen, F. E. F., Schaalma, H., & Schutte, L. (2014). Long Live Love. The implementation of a school-based sex-education program in the Netherlands. *Oxford Academic, Health Education Research*, 29(4), 583–597. <https://academic.oup.com/her/article/29/4/583/636282>
- Leung, H., Shek, D. T. L., Leung, E., & Shek, E Y. W. (2019) Development of Contextually-relevant Sexuality Education: Lessons from a Comprehensive Review of Adolescent Sexuality Education Across Cultures. *U.S National Library of Medicine National Institutes of Health, Int J Environ Res Public Health*, 16(4). Ανακτήθηκε από:
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6406865/>
- Picken, N. (2020). *Sexuality education across the European Union: an overview*. Ανακτήθηκε από: <file:///C:/Users/User/Downloads/KE-03-20-671-EN-N.pdf>
- Pop, M. V., & Rusu, A. S. (2015). The Role of Parents in Shaping and Improving the Sexual Health of Children - Lines of Developing Parental Sexuality Education Programmes. *Elsevier's Science Direct, Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 209, 395-401. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.210>
- Robinson, K. H. (2008). *in the name of 'childhood innocence'*. Ανακτήθηκε από: <https://search.informit.org/doi/pdf/10.3316/ielapa.601354235410178>
- Shtarkshall, Ronny A., John S. Santelli, and Jennifer S. Hirsch. 2007. 'Sex Education and Sexual Socialization: Roles for Educators and Parents'. *Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 39(2), 116–19. doi:10.1363/3911607.
- slo/een doordacht curriculum dat doen we same. *relaties en seksualiteit*. Ανακτήθηκε από: <https://www.slo.nl/thema/meer/gezonde-leefstijl/doelgroepen-thema/relaties/>
- UNFPA. (2018). *International technical guidance on sexuality education*. Ανακτήθηκε από: <https://unesdoc.unesco.org>
- World Health Organization. (1999). *Child sexual abuse*. Ανακτήθηκε από: https://www.who.int/violence_injury_prevention/resources/publications/en/guidelines_chap7.pdf
- World Health Organization. (χ.χ.). *Defining sexual health*. Ανακτήθηκε από: https://www.who.int/health-topics/sexual-health#tab=tab_1
- Wang, Y., Wu, H., & Sun, Z. S. (2019). The biological basis of sexual orientation: How hormonal, genetic, and environmental factors influence to whom we are sexually attracted. *Elsevier's Science Direct, Frontiers in Neuroendocrinology*, 55. doi.org/10.1016/j.yfrne.2019.100798

Παράρτημα

Ερωτηματολόγιο:

Πόσο χρονών είστε; *

- 22-30
- 31-40
- 41-50
- 51 και άνω

Το φύλο σας *

- Γυναίκα
- Άντρας
- Δε θέλω να τοποθετηθώ

Οικογενειακή κατάσταση *

- Άγαμος/η
- Παντρεμένος /η
- Διαζευγμένος /η
- Δε θέλω να τοποθετηθώ

Αριθμός τέκνων *

- 1
- 2
- 3
- 4 και πάνω
- Κανένα

Τόπος κατοικίας *

- Αγροτική περιοχή (500-2.000 κατοίκους)
- Ημιαστική περιοχή (5.000-10.000 κατοίκους)
- Αστική περιοχή (10.000-100.000 κατοίκους)

Μορφωτικό επίπεδο *

- Πτυχίο Α.Ε.Ι.
- Μεταπτυχιακό δίπλωμα
- Διπλωματικό δίπλωμα

Έτη εκπαιδευτικής προϋπηρεσίας *

- 1-5
- 6-10
- 11-20
- 21-30
- 31-40
- 40 και άνω

Ειδικότητα *

- Εκπαιδευτικός Α/θμιας
- Μουσικός
- Θεατρολόγος
- Φυσικής Αγωγής
- Πληροφορικός
- Εικαστικός
- Άλλο...

Επιμόρφωση *

- ΤΠΕ
- Παιδαγωγικά
- Διοίκηση στην Εκπαίδευση
- Ειδική Αγωγή
- Ψυχολογία
- Σπουδές Φύλου
- Άλλο...

Ποια θεωρείτε την καταλληλότερη ηλικία *
για να ξεκινήσει η σεξουαλική εκπαίδευση;

- 4-6
- 6-12
- 12-18
- 18+
- Καμία

Ποιο θεωρείτε το πιο κατάλληλο πρόσωπο *
για να αναλάβει την σεξουαλική
εκπαίδευση των παιδιών;

- Εκπαιδευτικό
- Γονείς/κηδεμόνες
- Εξειδικευμένο/η Επιστήμονα/ισσα
- Κανένα
- Άλλο...

Είναι εύκολο να μιλήσετε στα παιδιά της τάξης σας για τη σεξουαλική εκπαίδευση; *

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πόσο άνετα νιώθετε να συζητάτε στην τάξη σχετικά με τη σεξουαλικότητα; *

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι η σεξουαλική εκπαίδευση θα *
προσέφερε θετικά αποτελέσματα στην
ζωή όλων των παιδιών;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας *
χρειάζονται τα προγράμματα σεξουαλικής
αγωγής;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι τα παιδιά σχολικής ηλικίας *
μπορούν να καταλάβουν την σεξουαλική
εκπαίδευση;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι το δημοτικό σχολείο είναι *
κατάλληλο για την εισαγωγή
προγράμματος σεξουαλικής εκπαίδευσης;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτριο
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι τα παιδιά χωρίς σεξουαλική *
εκπαίδευση έχουν δυσκολίες να ελέγξουν
τις σεξουαλικές τους επιθυμίες και
δραστηριότητες;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Εχετε συζητήσει περιστασιακά θέματα *
σεξουαλικότητας στην τάξη;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Όταν συζητάτε για σεξουαλικά θέματα, σε *
ποια από τα παρακάτω αναφέρεστε
κυρίως (επιλέξτε δυο μόνο απαντήσεις);

- Γνώση του σώματος
- Σεξουαλικές συμπεριφορές
- Χρήση προσωπικού χώρου/προσωπική υγιεινή
- Αντισυλληπτικές μεθόδους/ εγκυμοσύνη/ γέννα
- Σεξ. Μεταδιδόμενες ασθένειες
- Βιασμός/κακοποίηση/σεξουαλική παρενόχληση
- Άλλο...

Πόσο καταρτισμένο/η θεωρείτε τον εαυτό *
σας πάνω σε ζητήματα ταυτότητας,
χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και
σεξουαλικού προσανατολισμού;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι ο όρος «σεξουαλικότητα»
ταυτίζεται με τον όρο «σεξουαλική
επαφή»; *

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Αρκετά

Πολύ

Πιστεύετε ότι μπορείτε να αντεπεξέλθετε,
με τις υπάρχουσες γνώσεις σας, σε
μαθήματα που αφορούν στην σεξουαλική
εκπαίδευση; *

Καθόλου

Λίγο

Μέτρια

Αρκετά

Πολύ

Πιστεύετε ότι η σεξουαλική εκπαίδευση *
αφορά αποκλειστικά σε πληροφορίες και
γνώσεις σεξουαλικού περιεχομένου;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι σεξουαλική εκπαίδευση *
αφορά, μεταξύ άλλων, σε πληροφορίες
σχετικά με το σώμα μας και την λειτουργία
του;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Έχετε λάβει κάποια επιμόρφωση σε σχέση *
με θέματα Αγωγής Υγείας, και
συγκεκριμένα Σεξουαλικής Αγωγής στο
σχολείο;

- Ναι
- Όχι

Σας ενδιαφέρει να επιμορφωθείτε σε *
θέματα σεξουαλικής αγωγής;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Είστε ως εκπαιδευτικός διατεθειμένος/η *
να εισάγετε, στα πλαίσια ενημέρωσης των
μαθητών/τριών σας, ζητήματα ταυτότητας,
χαρακτηριστικών, έκφρασης φύλου και
σεξουαλικού προσανατολισμού;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Νιώσατε ποτέ την ανάγκη ότι χρειάζεστε *
επιμόρφωση ή κάποια άλλη βοήθεια για να
αντιμετωπίσετε τέτοιου είδους θέματα στο
σχολείο;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Ποια από τα παρακάτω προγράμματα σεξουαλικής αγωγής ή εργαστήρια δεξιοτήτων έχετε χρησιμοποιήσει όσα χρόνια εργάζεστε ως εκπαιδευτικός;

*

- ΠΡΟΧΩΡΩΝΤΑΣ ΜΠΡΟΣΤΑ
- Ο ΚΑΝΟΝΑΣ ΤΩΝ ΕΣΩΡΟΥΧΩΝ
- Σεξουαλικότητα στην εφηβεία - Κίνδυνοι και Προ...
- Ευαισθητοποίηση, Πρόληψη Ψυχικών Διαταραχώ...
- CONVEY
- Σεξουαλική Αγωγή
- ΕΦΗΒΙΚΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΦΥΛΟΥ: ΔΙΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ ...
- Ρούλης ο κουβαρούλης και η Ρίτσα η κουβαρίτσα
- Ασφαλές Άγγιγμα
- Ο Φρίξος
- Κανένα

Γνωρίζετε τι είναι η «σεξουαλική ταυτότητα»;

*

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Γνωρίζετε τι είναι ο «σεξουαλικός προσανατολισμός»;

*

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ
- Άλλο...

Γνωρίζετε τι είναι η κοινότητα Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι; *

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Είστε εξοικειωμένοι/ες με την Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι ορολογία; *

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Έχετε κάποια εμπειρία με μαθητές/τριες με *
ζητήματα έκφρασης, χαρακτηριστικών
φύλου και σεξουαλικού προσανατολισμού;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι αντιμετωπίσατε κατάλληλα *
τα παιδιά που αναφέρθηκαν σε ζητήματα
έκφρασης, χαρακτηριστικών φύλου και
σεξουαλικού προσανατολισμού;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Το παιδί που θα σας αποκάλυπτε τη σεξουαλική του ταυτότητα πόσο θα σας επηρέαζε στο τρόπο αντιμετώπισής του μετά;

*

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πιστεύετε ότι οι μαθητές/τριες πρέπει να συζητάνε με τους/τις εκπαιδευτικούς ζητήματα σεξουαλικής έκφρασης και προσανατολισμού;

*

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Θεωρείτε τα παιδιά Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι ως
«διαφορετικά» από τα άλλα;

*

- Ναι
- Όχι
- Δεν ξέρω

Πόσο συχνά έχετε βρεθεί παρών/ούσα σε *
συζήτηση εκπαιδευτικού – Λ.Ο.Α.Τ.Κ.Ι.
μαθητή/τριας με ομοφοβικά σχόλια και
άσχημες εκφράσεις απέναντι στο παιδί;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ

Πόσο καλά θα αισθανόσασταν αν ένα *
παιδί επέλεγε εσάς για να μιλήσει για τη
σεξουαλική του ταυτότητα;

- Καθόλου
- Λίγο
- Μέτρια
- Αρκετά
- Πολύ